

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

Əlyazması hüququnda

Abdullayev Pünhan Rafik oğlu

(MAGİSTRANTIN A.S.A)

“İdarəetmə prosesinin informasiya təminatı” mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

İxtisasın şifri və adı - 060407 Menecment

İxtisaslaşma - Menecment

Elmi rəhbər:

i.e.n., dos. M.H. Məmmədov

Magistr proqramının rəhbəri:

i.e.d., prof. Həsənov H.S

Kafedra müdiri

prof. K. A. Şahbazov

BAKİ - 2018

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ.....	3
FƏSİL I. İDARƏETMƏ PROSESİNİN İNFORMASIYA TƏMİNATININ NƏZƏRİ-METODOLOJİ ƏSASLARI	
1.1. İdarəetmənin informasiya təminatının mahiyyəti və məzmunu.....	6
1.2. İdarəetmə prosesinin informasiya təminatının formalaşmasının metodoloji əsasları.....	16
FƏSİL II. İDARƏETMƏ PROSESİNİN İNFORMASIYA TƏMİNATININ MÜASİR VƏZİYYƏTİNİN TƏHLİLİ	
2.1. İdarəetmə prosesində informasiya sistemlərinin müasir vəziyyətinin təhlili.....	24
2.2. İdarəetmə prosesində informasiyanın təşkili və istifadəsi xüsusiyyətləri.....	32
2.3. İdarəetmə prosesinin informasiya köməkçi sistemlərin yaradılması və istifadəsinin müasir vəziyyətinin qiymətləndirilməsi.....	43
III FƏSİL. İdarəetmə prosesinin informasiya təminatının təkmilləşdirilməsinin başlıca istiqamətləri	
3.1. İdarəetmə prosesinin informasiya təminatı planının və texnologiyasının işlənməsi.....	52
3.2. İdarəetmə prosesində yeni informasiya texnologiyalarından istifadə istiqamətləri.....	59

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı. Sivil ölkələrin inkişaf tarixi göstərir ki, iqtisadiyyatın sürətli vüsət alması ilə istehsalın keyfiyyətcə dəyişməsi bir sıra yeni elmi və praktiki vəzifələr formalaşdırır. Bu proseslərin həyata keçirilməsi üçün texniki və texnoloji sistemlərin yaradılması, kompüter texnikalarının, kibernetik və riyazi modelləşdirmə metodlarının tətbiqi ön plana çəkilir. Ölkəmizin müasir inkişaf mərhələsi idarəetmənin bütün sahələrində nəticəsi səmərəli olan qərarların qəbul edilməsi üçün informasiyaların operativliyi, tamlığı və düzgünlüyü tələblərinin kəskin qoyuluşu ilə səciyyələnir.

Azərbaycan beynəlxalq informasiya sistemində qovuşduqca bir çox vahid şəkilə salınma məsələləri bir qədər də aktual olur. Onun informasiya bazarına nüfuz etməsi intellektual mülkiyyət olunmaqla onun icra effektivliyini çoxaltmaq bəşəriyyətin qabaqcıl təşkilatlarının ölkəmizdə işləmələri və digər innovativ texnologiyalarının üstünlüklərindən istifadə cəhətindən hədəf mərkəzində durmalıdır.

Lakin hazırda informasiya texnologiyalarının inkişaf səviyyəsi özünün bir sıra çatışmazlıqları ilə xarakterizə olunur.

Dünyanın inkişaf etmiş ölkələrinin iş təcrübəsi sübut etmişdir ki, yaradılan səmərəli informasiya texnologiyaları və onların tətbiqi mürəkkəb sosial-iqtisadi proseslərin idarə edilməsinin açarıdır və daha önəmli, məzmunlu idarəetmə qərarlarının qəbul edilməsi və həyata keçirilməsinə təminat yaradır.

Bütün bunlar tədqiqat mövzusunun seçilməsini şərtləndirmiş və aktuallığını ön plana çəkmişdir.

Tədqiqatın məqsədi və vəzifələri. Tədqiqatın məqsədi Azərbaycanın sənaye müəssisələrinin idarə edilməsi sistemində informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının və sistemlərinin tətbiqinin mövcud vəziyyətini tədqiq edib orada

informasiya təminatının səmərəli təşkili üzrə tövsiyələrin işlənilib hazırlanmasını nəzərdə tutulmalıdır.

Qarşıya qoyulan məqsədə çatmaq üçün bir sıra kompleks məsələlərin həlli məqsədəuyğun sayılmışdır:

- ölkəmizin və məşhur dünya alimlərinin bu problemə aid tədqiqatlarının mənimsənilib ümumiləşdirilməsi yolu ilə sənaye müəssisələrinin idarə edilməsi sistemində informasiya təminatının təşkilinin nəzəri-metodoloji məsələlərini tədqiq etmək;

- informasiya texnologiyası bazasının formalaşması xüsusiyyətlərini açıqlamaq;

- Azərbaycanın neft-qazçıxarma sənaye müəssisələrinin informasiya təminatının yaranmış situasiyanın təhlil olunub qiymətləndirilməsi;

- tədqiq edilən sənayedə mütərəqqi informasiya sistemlərinin yaradılması və texnologiyalarının tətbiqinin başlıca istiqamətlərini müəyyən edərək kompleks tədbirlər hazırlamaq.

Tədqiqat obyektini ölkəmizdə fəaliyyət göstərən idarə və təşkilatları təşkil edir.

Tədqiqatın nəzəri və metodoloji əsaslarını Azərbaycan Respublikasının Qanunları, Mərkəzi İcra Hakimiyyətinin müvafiq sənədləri, Dövlət Neft Şirkətinin və İqtisadiyyat, Nəqliyyat, rabitə və yüksək texnologiyalar Nazirlikliklərinin Əmr və Sərəncamları, mövzu ilə əlaqədar olan müxtəlif xarakterli çoxlu elmi əsərləri təşkil edir.

Tədqiqat işində təhlil, riyazi-iqtisadi modelləşdirmə, məntiqi ümumiləşdirmə, qrafik və analitik metodlardan istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın informasiya bazası. Dissertasiya işi yerinə yetirilərkən Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin, Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkətinin, neftqazçıxarma, qazıma və geoloji-kəşfiyyat idarələrinin dövrü və vaxtaşırı hesabat məlumatlarından, "Azərineftinformatika" Hesablama Mərkəzinin işləmələrindən, məlumat bazasından istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi aşağıdakılardan ibarətdir:

- respublika sənayesinin idarə edilməsi sistemində informasiya təminatının təşkilinin idarə edilməsinin texniki, təşkilati-iqtisadi aspektləri kompleks şəkildə ilk dəfədir ki tədqiq edilir;
- sənayedə lokal və korporativ şəkildə avtomatlaşdırılmış informasiya təminatı sistemləri işlənilib hazırlanmış və təcrübədə geniş tətbiq edilmişdir;
- informasiya böhranının formalaşması mexanizminin sxemi, sosial-iqtisadi köməkçi sistemlərdə təhlükəsizliyin strukturu, yeni iqtisadi şəraitdə dövlət informasiya sisteminin idarə edilməsinin informasiya məhsullarının qlobal və lokal sistemində qarşılıqlı hərəkətin prinsipial sxemləri, sənaye müəssisələrinin informasiya sistemlərinin mərhələlər üzrə inkişafının yolları təklif edilmişdir;
- informasiya texnologiyası bazasının formalaşması xüsusiyyətləri açıqlanmışdır.
- Sənaye müəssisələrində informasiya texnologiyalarının yaradılması və istifadəsinin təşkilati-iqtisadi mexanizmi və informasiya təminatı üzrə plan-proqramın işlənilib hazırlanmasının metodiki əsasları təklif edilmişdir.

İsin həcmi və strukturu. Dissertasiya işi giriş, üç fəsil, nəticə və ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

FƏSİL I. İDARƏETMƏ PROSESİNİN İNFORMASIYA TƏMİNATININ NƏZƏRİ-METODOLOJİ ƏSASLARI

1.1. İdarəetmənin informasiya təminatının mahiyyəti və məzmunu

Müasir təşkilatlarda menecer təşkilatın idarə edilməsinin dayacağı, rəhbərliyin simasında, innovasiya, yenilik, onun canıdır. Müasir təşkilatlarda ilkin məlumatlar və innovasiyalar hakimiyyətin vacib mənbələrindən ən mühümüdür. İnformasiyalarla təşkilatın təchizatı çağdaş innovativ texniki sistemləri ilə təmin edilmə səviyyəsi təşkilatlarda idarəetmənin səmərəliliyinə əsaslı təsir göstərir.

İnformasiya uyğun predmet, hadisə, proses, münasibətlər və s. haqqında toplanmış və istifadə olunmaq üçün yararlı formada sistemləşdirilmiş müəyyən məlumatların, verilənlərin, faktların, xüsusiyyətlərin toplusundan ibarət olub, idarəetmənin əsasını təşkil edir. Elmi kateqoriya kimi idarəetmə proseslərində informasiyanı bir sıra əlamətlərlə (xüsusiyyətlərlə) xarakterizə etmək olar: nisbi sərbəstlik (müstəqillik); təkrar istifadə imkanının olması; informasiyanı ötürən və ya qəbul edən subyektdə qorunub saxlanması; işlənilməyə, integrasiya olunmağa, təkrarlanan, paralel informasiyaların çıxarılması hesabına həcmnin sıxılmasına yararlılığı; kompüterdə işlənilə bilməsi; sistemliliyi və s.

İdarəetmə sisteminin informasiya ilə təchizinin məqsədi əldə edilmiş son rəqəm məlumatları əsasında istifadə edilmiş elə informasiyaya malik olmalıdır ki, onlar idarəçilik qərarlarının hazırlanması üçün baza ola bilsin. Belə məqsədlərə çatmaq üçün aşağıdakı bəzi problemlərin aradan qaldırılmasını tələb edir: ilkin məlumatın yığılması, qorunması, müvafiq hakimiyyət orqanlarının bölmələri və orada çalışan əməkdaşlar arasında paylanması, istifadə etmək məqsədi ilə hazırlanması, onun işlənilməsi, müvafiq idarəetmə strukturuna ötürülməsi, təhlili, informasiyanın dövretmə vaxtı bilavasitə və əks təsirlərinin təmin edilməsi və digər məlumat potokunun hazırkı situasiyasında bu məsələlərin səmərəli həlli çox

çətin bir iş olub vaxt, güc, vəsait və xüsusi strukturların (sistemlərin) yaradılmasını, ən yeni texnika və texnologiyaların tətbiq olunmasını tələb edir.

Bu gün hamılıqla etiraf olunur ki, informasiya ictimai və şəxsi həyat fəaliyyətinin təşkili və tənzimlənməsinin ən mühüm vasitələrindən biri, əldə olunmuş biliklərin möhkəmləndirilməsi və yayılması formalarından biri, idarəetmənin təsirli aləti və onun əsasıdır. «İnformasiya cəmiyyətinə» doğru hərəkət istənilən problemlərin həllində informasiyanın rolunu daha da gücləndirir.

Lakin «informasiya cəmiyyəti» həm də tamamilə yeni idarəetmə metodları və modellərinin tətbiq olunmasını tələb edir ki, bu ,da idarəetmə fəaliyyətinin yalnız məzmununda və xarakterində deyil, həm də strukturunda ciddi dəyişikliklərə gətirib çıxarır. İnformasiya cəmiyyətin əsas resursuna, uyğun olaraq, informasiya təminatı təşkilatın və cəmiyyətini fəaliyyətinin səmərəliliyinin zəruri şərti kimi idarəetmə fəaliyyətinin tərkib hissəsinə çevrilir. İnformasiya resursları (sənədlər, kitabxanalar, arxivlər, fondlar, verilənlər bankı və digər informasiya sistemlərində saxlanılan sənədlər) informasiya sistemlərinin əsasını təşkil edir. İnformasiya resurslarının hakimiyyət orqanlarının tələbatlarına uyğunluğu müasir informasiya sistemlərinin səmərəliliyini əhəmiyyətli dərəcədə artırır.

Əgər informasiya sistemlərinin təyinatı hakimiyyət orqanlarına və vəzifəli şəxslərə əsaslandırılmış səmərəli qərarlar qəbul etmək üçün informasiya verməkdən ibarətdirsə, onda informasiya resursları idarəetmə qərarlarının hazırlanması və qəbulu üçün lazım olan verilənləri təqdim edir ki, bunları da texnoloji proseslərin köməyi ilə lazımi informasiyaya çevrilir. İnformasiya resursları hər bir təşkilatın qiymətli sərvətidir və onların miqdarı, keyfiyyəti istifadə səviyyəsi müasir dövrdə təşkilatın inkişaf səviyyəsini və onun rəqabət mübarizəsindəki statusunu müəyyənləşdirən əsas amilə çevrilir, təşkilatın siyasətinə və mövqeyinə təsir göstərir.

Hal-hazırda informasiya bu və ya digər təşkilatın, həmçinin yuxarı idarəetmə strukturlarının sosial, iqtisadi, təşkilati və texnoloji tərəqqisinin ən vacib mənbəyi kimi özünü göstərir. İnformasiya təchizatı bu və ya digər təşkilat, həmçinin idarəetmə pillələrinin fəaliyyəti üçün o dərəcədə mühüm amilə çevrilir ki, indi

onların məlumat mənbəyi olması haqqında mülahizə yürütmək lazım gəlir. Mötəbər informasiya təchizatı sisteminə malik olmamaq təşkilatın məqsədləri və müəyyən etdiyi vəzifələri ilə uyğun gəlməyən təsadüfi, əsas olmayan yanlış qərarların qəbuluna rəvac verir. Burada heç də hər şey informasiyanın natamam, etibarsız və ya operativ olmaması ilə bağlı deyildir. İnformasiyanın pis istifadə olunmasının əsas səbəblərindən biri ümumdövlət səviyyəsində real informasiya təminatı sisteminin yaxşı təşkil olunmaması ilə bağlıdır. Tədqiqatçıların qeyd etdiyi kimi, informasiya ilə iş müasir rəhbərlərin vaxtının 50-90 faizini tutur. Lakin bu iş müasir təşkilatlarda bəzən systemsiz və hətta idarəolunmaz xarakter daşıyır. Belə ki, dövlət idarəetmə orqanları gün ərzində çox böyük həcmdə müxtəlif informasiyaları alır, işləyir və göndərir. Çoxsaylı tədqiqatların nəticələri göstərir ki, informasiya ilə dəqiq iş sisteminin olmaması, təşkilatın fəaliyyətinin informasiya təminatı mexanizminin olmaması səbəbindən təşkilata daxil olan informasiyanın 60%-ə qədər istifadəsiz qalır.

Beləliklə informasiyanın kəmiyyəti ilə keyfiyyəti arasında ziddiyyətlərin mövcudluğu problemi meydana çıxır. Bir tərəfdən daim informasiya bolluğu mövcud olur ki, bu informasiyaya nə baxmaq, nə mənimsəmək, nə də təhlil etmək mümkün deyildir. Digər tərəfdən isə yaxşı proqnozlar və ya idarəetmə qərarlarının variantlarını hazırlamaq üçün zəruri və kifayət edəcək qədər informasiya həmişə çatışmır. Bu ziddiyyətin aradan qaldırılması təşkilatın fəaliyyətinin səmərəliliyinin yüksəldilməsi ilə bağlıdır. Təşkilatın bir sistem kimi səmərəli fəaliyyət göstərməsi üçün informasiya təminatı idarəetmə fəaliyyətinin bütün növlərinin tərkib hissəsi olmalı, idarəetmə qərarlarının qəbulunun əsasına çevrilməlidir.

Bu gün informasiya təminatının idarəetmə fəaliyyətinin tərkibinə daxil edilməsi məsələsi həmişəkindən daha çox aktualdır. İnformasiyalaşdırma şəraitində idarəetmə strukturlarının hərəkətlərinin effektivliyi strateji cəhətdən tədricən daha əhəmiyyətli idarəetmə sisteminin informasiya təchizatı ilə, həmçinin onun idarəçilik işlərinə nə dərəcədə uyushması ilə formalaşdırılır. Təşkilatın məlumat təchizatının məqsədi ancaq informasiyanın yığılması, qorunması, işlənilməsi və müasirləşdirilməsindən deyil, həmçinin informasiya məkanlarının

yaradılmasından, vacib və qanəedici informasiyanın götürülməsindən, onların axın xəttlərinin formalaşdırılmasından, qərarlar qəbulu üçün informasiyanın zamanında çatdırılmasından, informasiyanın qorunmasından ötrü əlverişli mühitin formalaşdırılması olmalıdır ki, belə olduqda idarəetmənin effektivliyinin artırılmasına yardımçı ola bilər.

Mahiyyətinə görə əksər idarəetmə sistemləri işçilərinin həyat dövrünün müxtəlif cəhətlərinin başa düşülməsi və dəyişdirilməsilə əlaqədar olan sosial məlumatların tapılması, qeydiyyatı, araşdırılması, dəyərləndirilməsi və müxtəlif ünvanlara çatdırılmasıdır. Ancaq ən mühümü budur ki, idarəçilikdə bütün informasiyadan deyil, yalnız rəhbəredici təsirlərin göstərilməsi, və həyata keçirilməsi üçün lazımi məlumatlardan yararlanırlar. İdarəetmə sistemində hərəkətdə olan informasiya son dərəcədə fərqli olaraq özünəməxsus xarakterə və fərqli xüsusiyyətlərə malik olur.

Hətta ali idarəetmə səviyyəsi üçün nəzərdə tutulan yeni termin də fərmalaşdırılmışdı. Bu beynəlxalq iqtisadi, ictimai-siyasi, ətraf mühiti, ölkədə və cəmiyyətdə həyata keçirilən müxtəlif situasiyaların izahını göstərir. İnformasiya müstəqil dəyərə malik olub normativ sənədlərin, idarəetmə qərarları və hərəkətlərinin əsası kimi çıxış edir. Bu informasiya özünəməxsus fəaliyyət və inkişaf qanunauyğunluqlarına, təşkilatın siyasətinə qabaqlayıcı təsir imkanlarına malik olub inzibati-siyasi qərarların, müxtəlif sosial qrupların və ayrı-ayrı vətəndaşların davranışının bu və ya digər variantının seçilməsinin səbəbləri kimi çıxış edir. Bu informasiyaya idarəetmə informasiyası da deyilir.

İdarəçilikdə istifadə olunan məlumatlar sosial informasiyanın müəyyən tərkib elementi olub idarəetmə sistemlərində qarşılıqlı əks-əlaqənin yaradılması və reallaşdırılmasında icra edilmək üçün faydalılığı nöqteyi-nəzərdən bütün informasiya məkanından əldə edilmiş informasiyadır. Belə faktlar idarəetmə strukturlarının informasiyaya olan ehtiyaclarını, işçilərin məqsəd və arzularını, davranış və hərəkətlərinin təşkili və idarə edilməsinin konkret qaydalarını və vasitələrinin məcmusunu özündə ehtiva edir. İdarəetmənin rasionallığı və effektivliyi birbaşa idarəetmə prosesində istifadə edilən informasiyanın nə

dərəcədə dəqiq və obyektiv olmasından asılı olur. Bu baxımdan idarəçilik informasiyası minimum aşağıdakıları özündə birləşdirməlidir:

1. İşçilərin sosial və şəxsi firavanlığında təşkilatın oynadığı rol və mövqeyə müvafiq olaraq hər bir idarəetmə orqanının funksiya və səlahiyyətlərinə görə təşkil olunmalıdır. Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, idarəetmə orqanları sistemində baş verən funksional və struktur dəyişiklikləri onları informasiya təminatındakı dəyişikliklərin meylini müəyyənləşdirir, belə ki, struktur dəyişiklikləri informasiya axınlarının istiqamətinin dəyişməsinə, funksional dəyişikliklər isə daxil olan informasiyada keyfiyyət dəyişikliklərinin baş verməsinə səbəb olur;

2. İdarəetmə sistemlərində icbari qaydada yerinə yetirilməli olan qanunların, digər sənədlərin xüsusiyyətlərinə və ierarxiyasına görə (İdarəçilik başlıca olaraq qanunların yerinə yetirilməsini hədəfdə saxladığına görə, burada hüquqi prosedurların vəziyyəti barədə məlumat tələb olunur) yaradılmalıdır;

3. Müxtəlif idarəetmə strukturlarının idarəçilik hərəkətlərini konkretləşdirən, spesifik hüquq davranışların tiplərini formalaşdıran idarəçilik subbyektlərinin xarakterlərini, formalarını, məntiqi olmasını əhatə etməlidir.

İdarəçilikdə istifadə olunan idarəetmə informasiyasının aşağıdakı mənbələrini göstərmək olar:

a) Dövlət strukturlarına və rəhbər işçilərə müvafiq idarəçilik qərarlarını vermək, yaxud da müəyyən vaxtda və sahədə idarəçilik təsirlərini icra etmək (qanunların və başqa sənədlərin icrası üçün göstəriş və sərəncamlar) hüquqları verən tənzimləyici və başqa sənədlər;

b) İnsanların öz hüquqlarını və şəxsi maraqlarını təmin etmək və həyata keçirmək (insanların hüquq və sərbəstliklərinin müdafiəsi) üçün müvafiq dövlət strukturlarına xahişləri;

c) İdarəetmənin obyektivliyinə təminat verən və aşağı idarəetmə səviyyələrini tərəfindən yerinə yetirilməsi gözlənilən yuxarı idarəetmə səviyyəsi rəhbərlərinin direktivləri, yəni direktiv məlumatlar;

d) Nəzarəti həyata keçirərkən məlum olan və idarəetmə obyektlərinin durumunu, idarəçilik elementlərinin təsir səviyyəsini xarakterizə edən dəlillər, davranışlar;

e) İdarəçilik strukturlarının və səlahiyyətli şəxslərin fəal və çevik işə qarışmasını tələb edən mürəkkəb, ziddiyyətli, ekstremal və başqa anlaşılmaz situasiyalar (sosial situasiyaların kritik vəziyyətləri barədə operativ məlumatlar).

Sonuncu mənbələr uyğun idarəetmə təsirlərinin alqoritminin qabaqcadan müəyyənləşdirilməsini nəzərdə tutduğu üçün onlar haqqında bir qədər ətraflı məlumat vermək lazımdır. Belə vəziyyətlərin təkrarlanmayan olmasına baxmayaraq onların hər biri üçün konkret dövlət orqanları və vəzifəli şəxslər tərəfindən sürətli və təsirli davranış modelləri düşünülməli və hazırlıqlar görülməlidir.

Problemlı vəziyyət o zaman yaranır ki, idarəolunan obyektlərin və təbəçilikdə olan idarəedici komponentlərin fəaliyyətində verilmiş parametrlərdən ciddi kənarlaşmalar aşkar olunur, qarşıya qoyulmuş məqsədlərə nail oluna biləcəyinə şübhələr yaranır, fəaliyyətin məqsədlərində və parametrlərində dəyişikliklərin aparılmasına zərurət meydana çıxır. İnformasiya baxımından problemlı vəziyyət ilkin, faktiki materiallara əsaslanmalıdır, çünki informasiyanın işlənməsinin hər bir səviyyəsində bu informasiya dəyişdirilmiş, şərh edilmiş olur ki, nəticədə qərar qəbulu anında həmin informasiya həqiqətdə olduğundan fərqli kimi başa düşülə bilər. Bu isə öz növbəsində problemin həllinin gecikdirilməsinə səbəb ola bilər.

Münaqişəli vəziyyətlərdə idarəetmə və digər münasibətlərin iştirakçıları arasında onların özləri tərəfindən həll oluna bilməyən ziddiyyətlər yaranmış olur ki, bu da xüsusi məlumatların əldə olunmasını və bu məqsədlə xüsusi forma və metodlardan istifadə olunmasını nəzərdə tutur. Belə informasiya münaqişənin səbəblərinin aşkar edilməsi, təhlili və qiymətləndirilməsi üçün obyektiv yanaşmanı, müstəqil ekspert rəylərini, münaqişə tərəflərinin mövqelərinin və fikirlərinin dəqiq bilinməsini, qüvvədə olan hüquqi normaların tətbiq olunmasının əsaslandırılmış olmasını təmin etməlidir. Münaqişəli vəziyyətlərin həlli zamanı ən vacib məsələ münaqişənin səbəblərinin aradan qaldırılması, onun pozitiv məcraya

yönəldilməsi, kompromislərin əldə olunması, münaqişənin aradan qaldırıldığına və gələcəkdə təkrarlanmayacağına zəmanətlərin yaradılmasından ibarətdir.

Ekstremal (fövqəladə) vəziyyətlər bir qayda olaraq təbii fəlakətlər, qəzalar, kütləvi ixtişaşlar, mütəşəkkil cinəyatkərlilik hadisələri nəticəsində yaranır və bu zaman dövlət orqanları, vəzifəli şəxslər baş verən proseslərin yüksək dinamikliyi və informasiyanın məhdudluğu şəraitində fəaliyyət göstərməli olurlar. Bu halda da mümkün olduqca daha çox etibarlı informasiya əldə etməyə çalışmaq lazımdır, çünki yalnız beləliklə daha dəqiq və vəziyyətə uyğun qərarlar qəbul etmək olar.

İdarəetmə informasiyasının bütün mənbələri idarəetmə üçün mühüm əhəmiyyətə malikdir. Buna görə də uyğun səlahiyyətlərin reallaşdırılmasını təmin etmək üçün hər bir idarəetmə orqanında və hər bir vəzifə üzrə yuxarıdan aşağı, aşağıdan yuxarı və üfüqi (koordinasiya) istiqamətdə hərəkət edən informasiyaların lazımi qaydada cəmləşdirilməsi məqsədəuyğundur.

Bununla bərabər idarəçilik informasiyalarının hamısının hansı strukturlardan toplanmasından və daşıyıcısının şəxsiyyətindən asılı olmayaraq, onlar aşağıdakı göstəriləcək müəyyən standartlara uyğun olmalıdır:

a) idarəçilikdə istifadə olunan informasiya müasir olmalıdır. Bu o deməkdir ki, toplanmış informasiya təzə olmalı, toplanması və ötürülməsinin operativliyi, yeniliyi ilə fərqlənməli, günün vəzifələrinə uyğun olmalı və onların həllinə kömək etməlidir. Çox vaxt məhz aktuallıq informasiyanın imkanlarını müəyyənləşdirir;

b) İnformasiya etibarlı olmalıdır. İnformasiyanın etibarlılığı onun faktları, hadisələri və xüsusilə də onların səbəbləri və qarşılıqlı əlaqələrini əhatə və əks etdirmək bacarığı ilə müəyyənləşdirilir. Belə informasiyanın əldə olunması çox mürəkkəb zehni və analitik proses olub mütəxəssislərin cəlb olunmasını və müasir elmi prosedurlardan və texnologiyalardan istifadə olunmasını tələb edir;

c) İnformasiya kifayətedici olmalıdır. Bu o deməkdir ki, informasiya sistemli şəkildə əlaqəli olan bir sıra məsələlər üzrə əldə edilməli, araşdırılan prosesi, xüsusilə onun daxili mənbələrini, hərəkətverici qüvvələrini və xarici determinantlarını dərinləndirən və hərtərəfli açıqlamalı, bütövlükdə prosesi xarakterizə

etməli və bu prosesin mümkün ola biləcək yeni vəziyyətlərini proqnozlaşdırmağa və modelləşdirməyə imkan verməlidir.

d) İnformasiya əlçatan olmalıdır. İnformasiyanın əlçatanlığı onun açıqlığı, aşkarlığı və zəruri həcmdə operativ qaydada əldə olunmaq imkanının olması ilə bağlıdır. Çox vaxt informasiya mövcud olur, lakin qapalı olur və vəzifəli şəxslərin dar bir dairəsi tərəfindən istifadə olunur. Bu halda həmin informasiyanın faydalı iş əmsalı (faydalılığı) çox aşağı olur;

e) İnformasiya oxunaqlı (autentik) olmalıdır. Bu, informasiyanın mətn və sözlə ifadəsinin insanlar üçün anlaşılqı formada verilməsini, onların dil sahəsindəki təfəkkürünə uyğunluğunu nəzərdə tutur. İnformasiyanın müxtəlif xarici sözlərlə və dar ixtisaslaşdırılmış, az istifadə olunan terminlərlə doldurulması onun başa düşülməsini və praktiki istifadəsini çətinləşdirir.

İdarəçilik orqanlarında istifadə olunan informasiyanı fərqli səbəblərə və xüsusiyyətlər üzrə təsnifləşdirilə bilər. Məsələn, informasiyanın qanuni və qeyri-müəyyən, dövlət və yerli xarakterli əhəmiyyəti vertikal və horizontal, mahiyyətinə və konkret təyinatı üzrə, yarana biləcək ictimai nəticələri üzrə, əldə edilmə dərəcəsi üzrə, vaxt üzrə (keçmiş hadisələr, faktiki dövr və perspektiv barədə proqnozlar) formasında təsnifləşdirilə bilər. İdarəetmədə məlumatlara onun müasirliyi, etibarlılığı, çevikliyi, yetərliyi və müvafiq qərarların verilməsində münasibliyi baxımından da fərqləndirilə bilər.

İdarəetmə prosesində idarəetmə subyekt və idarəetmə obyekt köməkçi sistemləri arasında, bunların daxili elementləri arasında müntəzəm informasiya axınları baş verir. Məhz buna görə də bu məlumatlar idarəetmə obyektinə barədə məlumatlara və idarəçilik subyektinin idarəetmə obyektinə adekvat təsiri ilə bağlı olan məlumatlara, başqa cür ifadə etsək, administrativ komandalardan təşkil olunan məlumatlara bölünür.

Təşkilatda idarəetmə sisteminə daxilolma xüsusiyyətinə və mənbələrinə görə də məlumatlar təsnifləşdirilir. Daxilolma xüsusiyyətinə görə məlumatlar sistemləşdirilmiş (yuxarı orqanlar tərəfindən rəsmiləşdirilmiş, statistik hesabat, mahiyyət qabaqcadan bəlli olan məlumatlar) və sistemləşdirilməmiş (qəfil dəyişikliklər və

hadisələrlə bağlı yaranan təsadüfi və epizodik) məlumatlardan ibarət ola bilər. İnformasiyalar giriş mənbələri üzrə məlumat (idarələrə, təşkilatlar üçün nəzərdə tutulan direktiv, rəsmiləşdirilmiş və digər hüquqi məlumatlar), innovativ və iqtisadi məlumatlar (texniki-iqtisadi analiz və planlaşdırma vasitələri və informasiyaları, maliyyə, məvacib, statistik və hesabat məlumat tipləri və s.), habelə xəbər (idarəetmə prosesi ərzində yaranan cari və ilkin) məlumatlardır. Məlumat informasiyası müvəqqəti-stabil, xəbər və yeniləşən xarakterli olur.

İnformasiyalar öyrənilərkən, təhlil edilərkən, habelə onlardan idarəçilik qərarları üçün istifadə olunarkən bütün informasiya əlaqələri və axınları nəzərdən keçirilir. Burada həmçinin şifahi, yazılı, qrafik və s. informasiya qeydiyyat formaları da nəzərə alınır.

İnformasiyanın tərkibinə informasiya mənbələri, idarəetmə vəzifələri, metodları, funksiyaları, mərhələləri, səviyyəsi və iş üslubu təsir göstərir. İdarəçilik informasiyalarını məhz bu baxımdan da müəyyən təsnifata ayırmaq olar. Məsələn, yaranma mənbəyi üzrə məlumatlar direktiv (yuxarı idarəetmə səviyyələrinin əmrləri, sərəncamları), plan (idarəetmə-təsərrüfat fəaliyyətini səciyyələndirən cari, operativ və perspektiv planlar), hesabat (idarələrin, müəssisələrin fəaliyyətini xarakterizə edən hesabat sənədləri), normativ (material, əmək, maliyyə ehtiyatları və s. üzrə müvafiq sənədlər); sorğu (tarif şəbəkələri, maaşları, nəqliyyat tarifləri, məhsulların topdansatış tarifləri və s.), innovativ (yeni idarəetmə metodları, mütərəqqi texnologiya və s. barəsində), hesabat (istehsal fəaliyyəti barədə uçot, statistik, həmçinin cari məlumatlar), nəzarət formalarında olur. İnformasiyanı operativ, cari və perspektiv informasiyalar kimi də fərqləndirmək olar.

İnformasiyaların təsnifatı yalnız bunlarla məhdudlaşmır. Belə ki, informasiyalar icra olunan funksiyalar üzrə innovativ, istehsal, texniki, iqtisadi, sosial, təşkilati informasiyalara ayrılır. İnformasiyalar resursların növlərinə görə kadr (işçilərin sayı, tərkibi), material, texniki (əsas fondların durumu barədə) və maddi vəsaitlər haqqındakı informasiyalarından təşkil olunur. İnformasiyalar idarəetmə; səviyyəsinə görə (aşağı və yuxarı səviyyələrdəki rəhbər orqanlar) istifadə olunan məlumatlara ayrılır. Həmçinin fəaliyyət göstərmə müddətinə (daimi, şərti,

dəyişən), meydana gəlmə yerinə (xarici, daxili, ilkin, törəmə), informasiyaların verilməsi vasitələrinə (teleqram, telefonoqram, teletayp, diktofon, elektron poçt, şəxsi söhbət, telefon), informasiya daşıyıcılarına (sənədlər; bloklar, maqnit lenti, maqnit diski), informasiyaların dövrü olaraq (saatlıq, növbəlik, gündəlik, ionicünlük, aylıq, rüblük, illik) daxil olmasına görə də informasiyalar bir-birindən fərqlənir. İnformasiyaların belə təsnifatı müəyyən dərəcədə şərti xarakter daşısa da, onların obyektiv əsasları vardır və bu da informasiya sistemlərinin təşkili ilə bilavasitə əlaqədardır.

1.2. İdarəetmə prosesinin informasiya təminatının formalaşmasının metodoloji əsasları

Müasir təşkilatlarının effektiv idarə olunmasına riskli şəraitdə məlumat sistemlərinin göstərdiyi təsiri günbəgün artır. Ölkəmizin beynəlxalq iqtisadi məkana integrasiyası, əcnəbi neft şirkətləri ilə yaradılmış müvafiq iş birlikləri və digər bu kimi müasir idarəçilik formalarının tətbiq olunmasını qaçılmaz etmişdir. Bu situasiya respublikamızdakı sənaye müəssisələrinin maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin müasirləşdirilməsi üçün təşkilatların daha müasir avadanlıqlardan istifadə etməklə idarə olunması zəruriyyətini daha da artmışdır.

İnkişaf etmiş ölkələrin sənaye təşkilatlarının uzun illik iş təcrübəsinin analizi göstərir ki, sənaye müəssisələrində yaradılan idarəetmə sistemləri də bu baxımdan çevik nəzarət və müəssisələrin idarə edilməsinin yeni və müasir tələblər səviyyəsində həll olunmasına imkan yaratmaqla idarəetmədə mahiyyətə yeni səmərəli istiqamətlərin formalaşdırılmasına təkan verəcəkdir.

Çağdaş idarəçilik sistemlərinin formalaşdırılmasında yeni nəsil innovasiya texnologiyalarının tətbiqi ilə bərabər yeni texnologiyalar əsasında yaradılan məlumat təminatı sistemlərinin əhəmiyyəti xüsusilə böyük önəmə malikdir. İnformasiya məlumat sistemlərinin formalaşdırılması aşağıdakı kimi tədbirlər kompleksini özündə birləşdirir. Bu hər şeydən qabaq informasiyaların birbaşa aidiyyəti mənbələrdən toplanması, ötürülməsi, emalı və, nəhayət, uzunmüddətli saxlanması təmin edilməsidir.

Hər bir lokal şəbəkə öz növbəsində şirkət və təşkilatlarda formalaşmış yerli regional şəbəkələrin informasiya bazalarına əsaslanmalıdır. Bu baxımdan “Azər-ineftinformatika” Hesablama Mərkəzinin yerli idarələri neft və qaz çıxarılması üzrə məlumatlar bazasının istinad obyektı olaraq regionlardakı struktur vahidlərini, neftqazçıxarma idarələrinin (NQÇİ), kəşfiyyat idarələrinin və digər müəssisələrdə yaradılmış regional lokal idarə bazaları ilə sıx məlumat əlaqəsinə malik olmalıdır.

Şəbəkə sisteminin məlumat bazası müasirləşdikcə informasiyanın toplanması, emalı və müvafiq məlumat və zəruri sənədlərin hazırlanması daha da

müasirləşdirilmiş formada icra ediləcəkdir. Başqa sözlə məlumatlar yerlərdən çevik olaraq korporativ şəbəkə strukturlarına ötürüləcək, konkret vaxtda müəyyən edilmiş formada müvafiq istifadənin hər birinə çatdırılacaqdır.

İstehsal proseslərinin avtomatlaşdırılması, həmçinin eyni zamanda avtomatlaşdırılmış idarəetmə sistemlərinin istifadəsinə edilən maliyyə, kəşfiyyat və neft-qaz hasilatının miqdarına və əmək məhsuldarlığının artırılmasına təminat verir. Başqa bir cəhətdən avtomatika avadanlıqlarının və idarəetmə komplekslərinin araşdırılan sənaye sahəsində istifadəsi əsas istehsal avadanlıqlarının fəal hissəsi kimi istifadəyə başlandığı vaxtdan maliyyə axınlarına daxil olaraq zaman ötdükcə öz dəyərini çıxarılan neftin və qazın, həmçinin də kəşfiyyat işlərinin məbləğinin üstünə əlavə edilir. AIS-nin vasitəsi ilə nəzarət avadanlıqların aşağı qaydalarda uzun vaxt ərzində işlənməsinə şərait yaradır, nasazlıqların elə yaranma prosesində aşkar edilməsinə imkan verir, onlara çəkilən xərcləri ciddi şəkildə aşağı salır, ehtiyat hissə və s. xərclərin miqdarını minimuma endirir, məhsulun yüksək keyfiyyətini standart səviyyədə saxlayır. Digər tərəfdən isə, fəaliyyət proseslərinin avtomatlaşdırılması monitoring və idarəetmə proseslərinin tətbiqi normal əmək fəaliyyətini, xarici mühitin qorunmasına səmərəli nəzarəti həyata keçirir ki, bu da çağdaş istehsal davranışlarının çox mühüm elementlərindən biridir.

Neft və Qazçıxarma sahəsindəki rəşkilatlarda məlumat idarəetmə prosesləri üzrə işlərin yerinə yetirilməsi effektiv idarəetməyə şərait yaradır və əldə edilən iqtisadi faydanın mənbələri aşağıdakılar ola bilər:

- texnoloji avadanlığın müəyyən edilmiş standart rejimlərdə davamlı istismarına nail olunması;
- texnoloji obyektlərin təhlükəsiz işlənməsinə nail olunması, qəzalı situasiyalara yaxınlaşmaların vaxtında aşkar edilməsi; qarşısının alınması, alov və partlayış hadisələrinin zamanında bildirilməsi və onun aradan qaldırılması;
- əmək mühafizəsinin tələb olunan səviyyədə qorunması, xarici mühitin və ekoloji təmizliyin normalarına əməl olunması;

- texnoloji ölçülərin dəqiqliklə izlənməsi, tənzimlənməsi, qaydalara əməl olunması;
- mühəndis-texniki işçilər tərəfindən uzun vaxt ərzində çoxlu sayda məlumatın avtomatik rejimdə işlənməsi və istifadəsinin təmin olunması;
- texnoloji sistemlərin köməkçi işçilərsiz istismar olunması;
- əmtəə istehsalının çoxaldılması və enerji daşıyıcılarından istifadədə israfçılığa yol verilməməsi ;
- uçot, monitoring və idarəetmə səmərəliliyinin artması, hasilat mədəniyyətinin yaxşılaşdırılması və s.

Beləliklə, müasir dövrdə sənaye müəssisələrinin effektiv fəaliyyətini məlumat təminatı olmadan dərk etmək olmaz. Məlumat təminatı dedikdə, hər şeydən öncə aşağıdakılar nəzərdə tutulur:

1. Müvafiq idarəetmə və elmi-texniki məsələlərin mərhələlərlə həlli üçün informasiyaların toplanması və onun tələbatçılara çatdırılması prosesinin təşkili;

2. Məlumatların vahid sistemdə sıralanması və kodlaşdırılması üçün uyğun texniki üsul və vasitələrin toplusu. Bu tələblərin yerinə yetirilməsi isə öz növbəsində müəssisədə, sahədə üfüqi və şaquli istiqamətdə hərəkət edən uyğun informasiya xidmətinin yaradılmasını tələb edir. Son nəticədə, müvafiq təşkilatların informasiya imkanlarının formalaşması vacibliyi yaranır.

İnformasiya bazasının formalaşması təşkilat yaradıldıqdan dərhal sonra başlanır və təşkilatın bütün həyat dövründə istifadə olunaraq aşağıda göstərilən bir sıra istiqamətlərdə həyata keçirilir:

1) Təşkilat daxilində müasir analitik-informasiya mərkəzinin yaradılması və bu mərkəzdəki daxili, eləcə də xaricdən daxil olan gələn informasiyaların yığılması, təsnifləşdirilməsi, işlənməsi və məlumat daşıyıcılarında saxlanması;

2) İşlək analitik-informasiya bazalarının (sisteminin) daşıyıcılarının analoglarının pulla alınması;

3) Analitik-informasiya bazalarının struktur bölmələrində toplanmış məlumatların artırılması.

Bu istiqamətlərdən bu və ya digəri ayrılıqda icra olunarkən aşağıdakı işlər ye-

rinə yetirilməlidir:

1. Təhlil obyektini üçün məlumat daşıyıcılarının növlərini seçmək;
2. Yetərinə olmayan informasiya potokunu yaratmaq;
3. icraçını (məlumatı işləyəni, tədris təşkilatını və s.) axtarır tapmaq və bu işə görə sifariş etmək, onun maliyyə bazasını formalaşdırmaq və onun nəticələrini dəyərləndirmək;
4. təşkilatın mövcud bölməsində yeni informasiya bazasının (sisteminin) uyğunlaşması baxımından müvafiq tədbirlər hazırlamaq, həmçinin onu həyata keçirmək.

Təşkilatlar (firmalar) öz fəaliyyətlərində bir qayda olaraq həmin yollardan, eləcə də tədbirlərdən yararlanırlar. Ancaq bəzən maliyyə qıtlığı onların tərkibindən ən əhəmiyyətliini seçməyi vacib hesab edir. Lakin bizcə başlıca variant və kriteriya kimi aşağıda sadalananlardan birini ön mövqeyə çəkmək lazımdır:

5. yeni məlumat bazasının sistemə daxil edilmə zamanını;
6. bunun icra edilməsi ilə bağlı olan xərcləri;
7. yeni bazanın hazırlanma təhlükəsizliyi.

Sadalanan bütün edilən funksiyaların yerinə yetirilməsində informasiyaya cavabdeh olan şəxsin (menecerin) rolu əvəzəedilməzdir. Sənaye təşkilatlarında onların məsuliyyəti digər əməkdaşlardan daha artıqdır və önəmlidir.

Başqa sözlə, əgər informasiya mütəxəssisi öz hərəkətlərində səhvlər buraxarsa və idarə edən sistemə düzgünlüyü şübhə yaradan informasiyanı təqdim edərsə, onda təşkilatda keyfiyyətli qərarların verilməsindən və icrasından danışmaq olmaz. İnformasiya üzrə mütəxəssisin hərəkətlərində aşağıdakılara diqqət yetirilməlidir:

Birincisi, təşkilat daxilində hər bir əməkdaşın fəaliyyətinin son nəticəsi yerli xarakterlidir.

İkincisi, əməkdaş zəruri olan əlavə informasiyanı tapmaq üçün öz vaxtını qabaqcadan planlaşdırmaq imkanını əldə edə bilər.

Üçüncüsü, informasiya məlumatlarının emalı, hazırlanması və istifadəyə verilməsi texnologiyasında əməkdaşın hərəkətlərində müəyyən həd qədər yol verilir.

Nəhayət, dördüncüsü normativ-texniki tələblər (standartlar, texniki standart-

lar, normativlər, konseptual yanaşmalar və hesabatlar) və qanunvericilik aktlarını özündə ehtiva edən informasiyalar əməkdaşların bütün həyat tsikli ərzində əhəmiyyətsiz dərəcədə dəyişir. Sənaye müəssisələrinin reqlamentləşən fəaliyyətində informasiyalar özünün yüksək dəyişkənlik dərəcəsi və böyük həcmi ilə xarakterizə olunur.

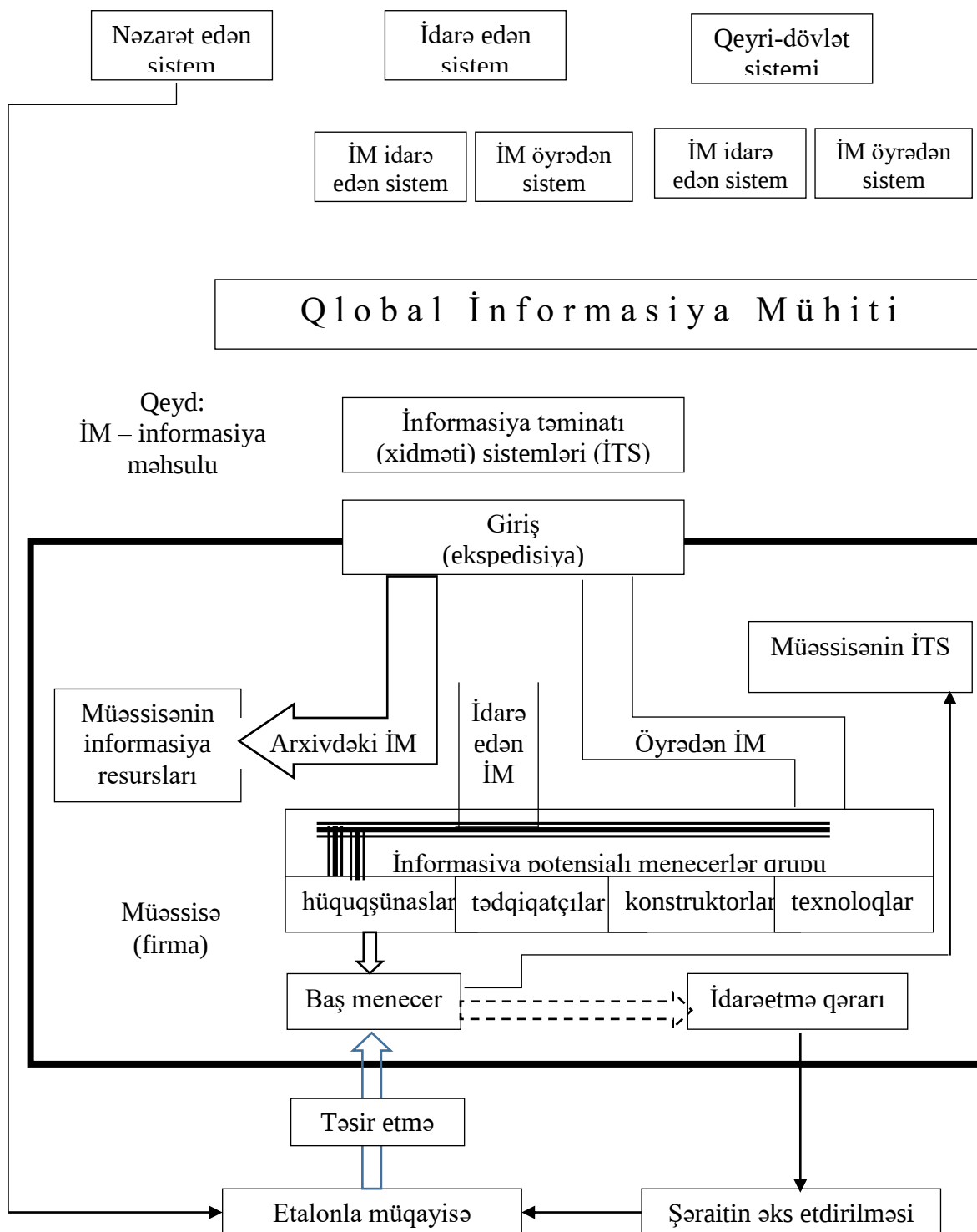
İdarəetməyə həsr edilmiş ədəbiyyatlarda menecerlərə qarşı böyük tələblər göstərilir, lakin təcrübədə onları real müddət ərzində həyata keçirmək mümkün olmur. Menecerlər özünün gündəlik işində elə funksiyaları seçib icra edir ki, onları daha çox qavrayır və yaxud işdə ona daha çox ehtiyac vardır. Ona görə də bəzən onların yerinə yetirdiyi işlər hər hansı bir idarəetmə qərarlarının qəbul edilməsində ya tam gərəksiz olur, ya da az səmərəli olur. Deməli, təkbaşına fəaliyyəti mürəkkəb idarə edən və idarə olunan sistemə malik müəssisələrdə əksər hallarda rəşional hesab etmək olmaz. Odur ki, iri müəssisələrdə baş menecer (rəhbər) özünə yüksək ixtisasa malik mütəxəssislərdən İbarət işçi qrupu (komanda) formalaşdırır. Sahibkar firmalarda həmin qrupa daxil olan işçi adətən bir neçə funksiyanı (sərbəst hesabat aparmaq, proqram tutmaq, biznes-plan tərtib etmək, iqtisadi səmərəni hesablamaq, kompüterlə davranış və s.) icra etməlidir. Eyni zamanda onlar marketinq fəaliyyəti sahəsində də müvafiq bacarığa malik olmalıdırlar.

İdarəetmə sistemində çalışan hər bir mütəxəssis yaxşı menecer olmaq üçün özündə bir neçə ixtisası qovuşdurmalıdır. Məsələn, hüquqşünas-menecer müəssisədə təkcə hüquqi tənzimləmə məsələləri ilə deyil, həm də normativ aktlar üzrə informasiya məhsullarını toplamalı, oradakı dəyişikliyi operativ şəkildə nəzərə almaqla onun idarəetmə qərarlarının qəbul edilməsində istifadə dərəcəsini müəyyən etməlidir. O, eyni zamanda qlobal informasiya mühitində baş verən dəyişikliklərin lokal sosial-iqtisadi sistemə təsir dərəcəsini də vaxtında müəyyən edib, müəssisə rəhbərini həmin dəyişikliklə xəbərdar etməlidir.

Təşkilatdakı araşdırıcılar, konstruktorlar və texnoloqlar icra etdikləri işləri iqtisadi nöqteyi nəzərdən qiymətləndirməyi bacarmalıdırlar. Başqa formada ifadə etsək komandaya, qəbul edilmiş mütəxəssis informasiya potensialı hesab olunmaqla idarəetmə qərarlarının işlənilib hazırlanması və qəbul edilməsi işində fəal

iştirak etməli və bununla da prosesin dinamikliyini, arasıkəsilməzliyini və effektivliyini təmin etməlidirlər.

Yuxarıda qeyd edilənləri nəzərə alaraq, informasiya məhsullarının qlobal və lokal sistemdə qarşılıqlı hərəkəti sxemini aşağıdakı kimi əks etdirmək olar (şək.1.2.1).

Şək.1.2.1. İnformasiya məhsullarının qlobal və lokal sistemdə qarşılıqlı hərəkətinin prinsipal sxemi

Sənaye təşkilatlarında məlumat sisteminin mötəbərliyi oradakı mövcud məlumat potensialının mühafizə edilib saxlanması üsul və vasitələrindən asılıdır. O, da bəllidir ki, informasiyalar bəzi maddi daşıyıcıların tipləri ilə xarakterizə edilir. Həmin daşıyıcıların ən mühümünü və hərəkətverici amilini insanlar (menecerlər) ehtiva edir. Onların əməyinin effektiv təşkili barədə bir qədər öncə şərh olunan keyfiyyətlərə və şərtlərə əlavə olaraq söyləməliyik ki, tipindən asılı olmayaraq cəmi məlumat daşıyıcılarının tərkibində insan amili prioritet plandadır.

Onlar ancaq məlumatları öz başlarında saxlamaqla bərabər həm də onları digər daşıyıcılara və kompüterə keçirirlər. Lakin informasiyalara dəyər vermək və onun bazasında qərar vermək məhz canlı məxluqa (mütəxəssisə, menecərə) xasdır. Buna görə də, onların peşəkarlıqlarının artırılması və texnika ilə qovuşdurulması bütövlükdə məlumatlardan istifadənin çevikliyini yüksəldir və onların digər daşıyıcılara köçürülməsinə kömək edir.

Bütün hallarda həm insan və həm də kağız, kompüter analitik obyekt kimi çıxış etdiyindən onların formalaşması xüsusiyyətləri də müxtəlifdir. Bütün hallarda hər bir informasiya daşıyıcıları özlərinin müvafiq dəyəri ilə yanaşı saxlanması metodları ilə də fərqlənirlər. Sənaye müəssisələrinin informasiya potensiallarından istifadə məsələlərinə həsr edilmiş müvafiq ədəbiyyatların öyrənilib ümumiləşdirilməsi əsasında adı çəkilən informasiya daşıyıcılarının saxlanması metodlarını ümumiləşdirməyi lüzum bildik (cədvəl 1.2.1)

Daşıyıcıların növlərini ayrı-ayrılıqda qiymətləndirərkən təcrübədə ən çox İnsanın daşıyıcı kimi rolunu ön plana çəkmək lazımdır. Bu zaman bir sıra təşkilati-iqtisadi problemlərin həlli zərurəti meydana çıxır. Belə ki, ilk növbədə informasiya daşıyıcılarının idarə edilməsi və kompüterlərdən istifadə üzrə mütəxəssis çatışmazlığı aşkar edilir və onların seçilməsində yüksək əmək haqqı ödəmək problemi yaranır. Sonuncu bu vaxtadək NQCİ və Qİ-də mövcuddur.

Digər tərəfdən həmin idarələrin müxtəlif ərazilərdə yerləşməsi də adı çəkilən mütəxəssislərin seçilib yerləşdirilməsinə öz mənfi təsirini göstərir. Digər tərəfdən ali təhsil ocaqlarında həmin mütəxəssislərin yeni proqram əsasında hazırlanması uzun dövrü əhatə edir və bəzən onların içərisindən informasiya texnologiyasını

yaxşı bilən mütəxəssis seçmək çətin olur. Nəticədə, işə qəbul edilən gənc mütəxəssisi təkrar xüsusi kurslarda öyrədilməsi zərurəti meydana çıxır, bu isə öz növbəsində müvafiq xərclərin sərfinə səbəb olur.

Odur ki, təcrübədə adı çəkilən mütəxəssislərin müəssisənin spesifik xüsusiyyətini bilən və müvafiq iş stajına malik işçilərin içərisindən seçilib qısa müddətli kurslarda və yaxud bilavasitə iş yerində öyrənilməsinə üstünlük verilir. Bu üsulla yeni ixtisasa yiyələnən işçilər adətən cari məsələlərin həllində aktiv olurlar və yeni informasiya texnologiyalarının mənimsənilməsinə nail ola bilmirlər. Odur ki, informasiya texnologiyası üzrə kadrların yenidən hazırlanması işi sahə hesablama mərkəzinə və yaxud sahə elmi-tədqiqat institutlarına həvalə edilməlidir. İşin bu istiqamətdə təşkili NQÇİ və Qİ-lərdə uzun müddət işləyən işçilər üçün daha məqsədyönlü və səmərəli hesab edilə bilər, çünki sahənin spesifik xüsusiyyətini bilmə yen əmək qabiliyyətli işçinin informasiya texnologiyaları üzrə hazırlanıb neft- qazçıxarma idarələrinə göndərilməsi nəticə etibarı ilə az səmərə verəcəkdir.

Sənaye müəssisələrinin informasiya potensialının saxlanması metodları

Cədvəl 1.2.1.

N	Potensialın zəifləmə səbəbləri	Daşıyıcıların növləri		
		insan	kağız-sənəd	kompüter
1	Tezausun mənəvi köhnəlməsi	Təlim və özünütəlim	Daşıyıcının dəyişdirilməsi	Müəllifin bilik bazasının təkmilləşdirilməsi
2	Tezausun daşıyıcıları da artıqlığı	İşçilərin sayının artırılması	İnformasiya axtarış sisteminin yaradılması	Bilik bazasının reviziyası
3	Daşıyıcıda tezausun tam itirilməsi	Artıq tezausun başqa başqa daşıyıcıya köçürülməsi	Dublikasiya	Dublikasiya
4	Tezausu təhrif etmək	İnformasiya mənbəyinin etibarlılığının yoxlanılması	İnformasiya mənbəyinin etibarlılığının yoxlanılması	İnformasiya mənbəyinin etibarlılığının yoxlanılması
5	İnformasiya daşıyıcısının fiziki aşınması	Tezausun başqa başqa daşıyıcıya köçürülməsi	Dublikasiya	Dublikasiya
6	Daşıyıcıların tam və ya bir hissəsinin itkisi		Dublikasiya	Dublikasiya
7	Xarici daşıyıcılardan kənarlaşma		Yeni mənbələrin axtarılması	Yeni mənbələrin axtarılması

FƏSİL II. İDARƏETMƏ PROSESİNİN İNFORMASIYA TƏMİNATININ MÜASİR VƏZİYYƏTİNİN TƏHLİLİ

2.1. İdarəetmə prosesində informasiya sistemlərinin müasir vəziyyətinin təhlili

Çağdaş idarəçilik sistemlərinin formalaşdırılmasında yeni nəsil avtomatlaşdırma və nəzarət aparatlarının tətbiqi ilə bərabər, yeni texnologiya əsasında formalaşan məlumat təchizatı sistemlərinin əhəmiyyəti xüsusilə böyük önəmə malik olur.

Məlumat təminatı sisteminin yaradılması aşağıdakı tədbirlər kompleksini əhatə edir. Bu, ilk növbədə informasiyanın bilavasitə informasiya mənbəyindən toplanması, ötürülməsi, emalı və nəhayət, uzun müddətli saxlanması təmin edilməsidir. Bu tədbirlərin yerinə yetirilməsindən ötrü neft sənayesinin ayrı-ayrı istiqamətlərini özündə birləşdirən sahələrdə, istehsalat birliklərində, lokal kompüter şəbəkəsi sisteminin (LKŞS) və onların arasında informasiya əlaqələri təşkil edilərək Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkəti (ƏRBNS) üzrə korporativ kompüter şəbəkəsi sisteminin yaradılmasını zəruri etmişdir. Bu işdə "Azərineftinformatika" Hesablama Mərkəzi müstəsna rol oynayır və Mərkəzə avtomatlaşdırılmış idarəetmə sistemlərinin işlənilməsi və tətbiqi sahəsində aşağıdakı aparıcı istiqamətlər həvalə edilmişdir:

8. "Azneft" İstehsalat Birliyinin idarəetmə sistemləri üçün informasiya bazalarının yaradılması;
9. Yataqların hasilat texnologiyasının tədqiqi;
10. "Azneft" İstehsalat Birliyi və onun müəssisələri üçün neft və qaz hasilatında operativ idarəetmə və nəzarət məsələlərinin işlənməsi və tədqiqi;

Belə çoxsahəli, müəkkəb"proqram komplekslərinin səmərəli, keyfiyyətli işini, alınan nəticələrin dolğunltfğunu təmin etmək üçün böyük həcmdə məlumatların toplanması, analizi, dəqiqləşdirilməsi istiqamətində gərgin, çox vaxt tələb edən əmək sərf olunmalıdır. ARDNŞ-nin 27 fevral 2001-ci il tarixli 34 sayılı əmrinə əsasən Vahid Məlumatlar Bazasının yaradılması üzrə işlərin aparılması ideyası bu

deyilənləri nəzərə alan bir məqsəd kimi qarşıya qoyulmuşdur. Formalaşdırılmış Vahid Məlumatlar Bazasından sadəcə olaraq verilənlər yığımı kimi deyil, istismarda olan mürəkkəb proqram kompleksləri ilə sıx əlaqədə olan bir sistem kimi istifadə etmək imkanını yaratmaq nəzərdə tutulmuşdur.

Qeyd etmək lazımdır ki, hər bir lokal şəbəkə öz növbəsində firma və müəssisələrdə yaranmış yerli obyektlərin məlumat obyektlərinə istinad etməlidir. Bu nöqteyi-nəzərdən "Azərineftinformatika" Hesablama Mərkəzinin lokal şəbəkəsi (şək. 2.1.1.) neft və qaz çıxarılması üzrə informasiyalar bazasının əsası kimi regionlarda (NQÇİ, Qİ və s.) yaradılmış regional şəbəkə bazaları ilə sıx informasiya əlaqəsinə malikdir.

Hazırda korporativ şəbəkə sisteminin 1-ci mərhələsi vahid informasiya bazası prinsipi əsasında yaradılaraq istismara verilmişdir. Bu idarəetmə sisteminin informasiya bazasının yaradılması konsepsiyasının həyata keçirilməsində ilk addımdır. Sxemdə göstərilənlərə uyğun olaraq, "Azneft" İstehsalat Birliyi və "Azərineftinformatika" Hesablama Mərkəzində lokal şəbəkələr yaradılmış, bu lokal şəbəkələr birbaşa xətlə modem-modem prinsipi ilə əlaqələndirilmişdir. Onların arasında informasiya əlaqələri yaradılmış, elektron poçtu istifadəyə verilmiş, internetə çıxış təmin edilmişdir. Korporativ şəbəkə sisteminin bu mərhələsi istismarda mövcud olan gündəlik nəzarət və idarəetmə məsələlərinin əsasında qurulmuşdur.

Şəbəkə prosesinin məlumat bazası tərəqqi etdirildikcə məlumatın H toplanması, emalı və tələb edilən məlumat və sənədlərin tərtibi daha mükəmməl qaydada yerinə yetiriləcəkdir. Yəni məlumatlar yerlərdən dərhal ləngimədən korporativ şəbəkə sisteminə ötürülərək, real vaxtda lazımi formada İstənilən istifadəçiyə çatdırılacaqdır. 1-ci mərhələnin 2-ci kompleksi kimi, "Az- neft" İstehsalat Birliyi kompressor təsərrüfatında neftin, qazın yığılması, hazırlanması, nəqli və emalı prosesində operativ idarəetmə və nəzarət məsələləri nəzərdə tutulmuşdur.

Məlumatlar Bazasının mərkəzləşdirilərək, uzun müddət saxlanılmasını, onların etibarlılığını, müxtəlif mühəndis tədqiqatlarının daha səmərəli aparılmasını

təmin etmək üçün Hesablama Mərkəzində müasir səviyyədə texniki və proqram işləri görülmüşdür. Müasir tələblərə cavab verən, aparıcı neft kompaniyalarında geniş istifadə olunan Məlumatlar Bazası araşdırılmış, gələcəkdə, lazım olarsa, məlumatların bu struktura uyğunlaşdırılması, asanlıqla köçürülməsi imkanları nəzərə alınmışdır.

Məlumatlar Bazasının strukturu işlənildikən Hesablama Mərkəzində istismarda olan xarici firmalar tərəfindən işlənmiş və günün tələblərinə cavab verən bir sıra tətbiqi proqramlarda istifadə edilən göstəricilər əsas kimi qəbul edilmişdir.

Bu proqramlardan istifadə etməklə bir sıra geofiziki, petrofiziki və geoloji tədqiqatların aparılması, yataqların istismar prosesinin nəzarət və analizi, yataqların üçölçülü geoloji modelinin qurulması, yataqların işlənmə prosesinin üçölçülü dinamik modelinin qurulması kimi işləri qısa müddətdə və keyfiyyətlə həyata keçirmək imkanı əldə edilmişdir.

Deyilənləri nəzərə alaraq ARDNŞ-nin İnformasiya Kommunikasiya Texnologiyasının tətbiqi sahəsində potensial imkanlardan istifadə edərək neft-qaz yataqlarının Vahid Məlumatlar Bazasının yaradılması perspektivləri araşdırılmış və bu istiqamətdə işlər həyata keçirilmişdir.

1. Neft-qaz yatağı göstəricilərinin istifadə xarakterinə uyğun olan cədvəllər şəklində qruplaşdırılaraq Vahid Məlumatlar Bazasının strukturunun və cədvəllər arasında əlaqənin işlənməsi.

2. Yerlərdə məlumatların doldurulma strukturunun və serverə ötürülmə üsullarının işlənməsi.

3. Lokal kompüterlərdən qəbul edilmiş məlumatların serverdə Vahid Məlumatlar Bazasına yerləşdirilməsi.

4. Vahid Məlumatlar Bazasından istismarda olan tədqiqat proqramlarının tələbinə uyğun göstəricilərin alınması və lazımi formaya gətirilməsi.

5. Mövcud lokal şəbəkə istifadəçilərinin Vahid Məlumatlar Bazası ilə əlaqələrinin yaradılması, istifadəçilərin tələbinə uyğun olaraq müxtəlif hesabat və sorğu formalarının alınması.

Böyük həcmdə informasiya bazasına malik olan neft sənayesi üçün məlumatlar bazasının səmərəli və optimal təşkili, saxlanması və işlədilməsi Vahid Məlumatlar Bazası ideyasını bir məqsəd kimi HM-nin qarşısına qoymuş və bununla əlaqədar HM-də Məlumatlar Bazasının Formalaşdırılması və Müşayiəti şöbəsinin yaradılması zərurəti doğulmuşdur.

Hazırda yalnız "Azneft" İstehsalat Birliyi aparatının fondunda Azərbaycan Respublikasının quru və dəniz sahələri üzrə əvvəli XIX əsrin sonuna aid olan 14500 saxlanma vahidi miqdarında rəsmi qeydiyyatı götürülmüş geoloji-geofiziki, topoqrafik, neft-mədən və digər məzmununda «Məxfi», «XIÜ» qrifli materiallar toplanmışdır. Bundan əlavə burada quruda və eləndə qazılmış parametrik, axtarış və kəşfiyyat quyularının və çox böyük sayda istismar quyularının struktur-axtarış və digər təyinatlı quyuların materialları saxlanılır. Neft və qazçıxarma, qazıma idarələrində, institutlarda, Kompleks Geoloji Kəşfiyyat və Topoqrafiya İdarəsində də xeyli sayda həm ilkin, həm də emal olunmuş materiallar mövcuddur. Bu fondlara hər il yataqların işlənməsi ilə və digər işlərlə əlaqədar xeyli sayda yeni elmi-tədqiqat materialları qəbul edilir. Köhnələri yeniləşdirilir, dəyişdirilir.

Deyilənlər, Birliyin İdarəetmə aparatının, idarə və müəssisələrin fond və arxivlərində artıq tarixə çevrilmiş materialların beynəlxalq standartlara, təlimatlara uyğun qaydalarla mərkəzləşdirilmiş şəkildə uçotu, qorunub saxlanması, istifadə olunması, toplanmış materialların xeyli hissəsinin kompüterin rəqəm «dilinə» çevrilməsi və müxtəlif proqramların köməyi ilə yenidən emalı zərurətini yaratmışdır.

Yuxarıda qeyd olunanları həyata keçirmək məqsədilə 2003-cü ildə "Azərineftinformatika" HM-də Mərkəzi Geoloji Arxiv Fondu yaradılmış və "Azneft" İstehsalat Birliyinin idarə və müəssisələrindən geoloji, geofiziki, neft-mədən materiallarının qəbuluna başlanmışdır.

Birliyin idarəetmə aparatında və təşkilatlarında saxlanılan, hal-hazırda istifadə olunmayan materialların, idarələrdə saxlanılan açıq istifadə üçün və həmçinin «xidməti istifadə üçün» qrifli, artıq tarixə çevrilmiş və yaxud artıq nüsxə kimi saxlanılan, həmçinin bu gün istifadəsi lazım bilinməyən geoloji-geofiziki, neft-

mədən materiallarının da Mərkəzi Geoloji Arxiv Fonda təhvil verilməsi məqbul hesab edilmişdir.

Fəaliyyət göstərdiyi müddətdə Arxiv Fonduna «Azərineftgeofizika» Trest, Azərbaycan Neft-Qaz Sənayesi Dövlət Elmi-Tədqiqat və Layihə İnstitutu, «Bulla-dəniz» DKQİ, Kompleks Geoloji Kəşfiyyat və Topoqrafiya İdarəsi (KGKTİ), «Azərgeofizika» ETİ, Qobustan KQİ, «Qobustan» Operating Company, «Salyan Oil» və digər müəssisələrdən artıq 2846 hesabat və 160 xəritə alınmış və bu haqda məlumatlar bankına informasiya daxil edilmişdir. Yeni Mərkəzi Geoloji Arxiv Fondu neft-qaz sənayesinə aid qiymətli tarixi materialların qorunub saxlanmasını, onlardan müasir standartlara uyğun operativ istifadə olunmasını təmin etmək üçün bütün imkanlarından səmərəli istifadə edəcəkdir.

HM-də mühasibat uçotu sistemlərinin avtomatlaşdırılması sahəsində bir sıra proqram kompleksləri işlənilərək "Azneft" İstehsalat Birliyi, onun Maddi Texniki Təchizat İdarəsi və digər müəssisələrində bu proqramların fərdi kompüterlərdə effektiv istismarı aparılır. Mühasibat uçotunun müxtəlif sahələrini əhatə edən bu komplekslər aşağıdakılardan ibarətdir:

- əmək və əmək haqqının uçotu;
- materialların qiymətlərinin uçotu;
- əsas vəsaitlərin uçotu;
- baş kitabın işlənilməsi və balansın tərtib edilməsi;
- yol və rəqələri üzrə əmək haqqının və texniki istismar göstəricilərinin

hesablanması və s. daxildir.

Həmin idarəetmə sənədləri üzrə əvvəlcə texniki şərtlər tərtib edilmiş, alqoritm qurulmuş və riyazi-statistik modellərin tətbiqi nəticəsində avtomatlaşdırılmış uçot və hesabat sistemi yaradılmışdır. Qeyd edilən avtomatlaşdırılmış sistem lokal şəbəkə şəklində "Azneft" İstehsalat Birliyinin İdarə aparatında və ayrı-ayrı neftqazçıxarma idarələrində geniş tətbiq edilir.

Son illər neft və qazçıxarma idarələrində qaz sərfinin hesabatının aparılmasının HM-nə tapşırılması ilə əlaqədar qaz sərfinin mərkəzləşdirilmiş distansion operativ nəzarət ölçü qeydiyyat sisteminin yaradılmasına başlanmışdır. Sistemin

yaradılmasında əsas məqsəd qaz hasilatının gündəlik məlumatlarının yığılı, işlənməsi, təhvili, uzun müddətli saxlanılması və həmin informasiyanın Birliyin müvafiq şöbələrinə ötürülməsini və son nəticədə respublikada qaz sərfinin idarə edilməsini müasir səviyyədə təşkil etməkdir.

Hazırda HM quruda və dənizdə quraşdırılmış ROC-407 markalı elektron sayğaclarına hesabat və texniki xidmət işləri göstərilir. ROC-407 sayğaclarında məlumatların rabitə kanallarının vasitəsi ilə məsafədən ötürmək imkanının olmasını nəzərə alaraq 2012-ci ildə HM-də «Qaz sərfinin məsafədən çevik ölçü-qeydiyyatı» aparatı sisteminin yaradılması işi tapşırılmışdır. Sistemin yaradılmasında əsas məqsəd qaz hasilatı haqqında gündəlik məlumatların operativ yığılı, işlənməsi, təhvili və uzunmüddətli saxlanılması ilə yanaşı həmin məlumatların şəbəkə sistemi vasitəsilə avtomatik olaraq Birliyin müvafiq şöbələrinə ötürülməsini təmin etməkdir.

Verilən tapşırıqın yerinə yetirilməsi üçün HM-də ROC-407 sayğacına daxil olan bütün parametrlərin sorğusunu və istənilən parametrlin qiymətinin dəyişdirilməsini nəzərə alan və NOKIA-22 radio-moderni bazası əsasında işləyən aparatı-proqram kompleksi yaradılmış və onun əsasında əsas qaz hasilatı obyektləri sayılan «Qum adası», «Abşeronneft», 28 May adına, «Bulla- dəniz», N.Nərimanov adına NQÇİ-lərin 25 qovşaqlarından Birliyin müvafiq şöbələrinə şəbəkə vasitəsilə məlumatların operativ ötürülməsinin istismarı hazırda aparılır.

2015-ci ildə Dəniz və Quru İstehsalat Birliklərinin birləşməsi və çıxarılan qazın ümumi planlaşdırıldığını nəzərə alaraq qaz təhvilinin avtomatlaşdırılması prosesini tam başa çatdırmaq üçün quruda yerləşən NQÇİ-lərdə quraşdırılmış ROC-407 tipli elektron qaz sayğaclarına 15 ədəd «NOKIA-30 03M» moderni və 15 ədəd «Newstar NA-800» gücləndirici adapter quraşdırılmışdır. Qaz sayğaclarından alınan məlumatı emal edən proqram kompleksi təkmilləşdirilmiş, genişləndirilmiş və «Qaz sərfinin mərkəzləşdirilmiş məsafədən çevik nəzarət və ölçü qeydiyyatı sistemi» kimi tam istismara verilmişdir.

ARDNŞ və "Azneft" İstehsalat Birliyinin idarə və müəssisələrində neft və neft məhsullarının saxlanılması üçün istifadə olunan üfüqi və şaquli çənlərin

dərəcələnməsi vacib əhəmiyyət kəsb edən məsələ kimi HM-də öz həllini tapmışdır. Bu işləri yerinə yetirmək üçün 2015-ci ildə "Azərineftinformatika" Hesablama Mərkəzində fəaliyyət göstərən «Metroloji xidmət qrupun» yeni tələblərə uyğun olaraq Azərbaycan Respublikası Standartlaşdırma, Metrologiya və Patent üzrə Dövlət Agentliyindən «Akkreditasiya attestatı» alınmış və Milli Standartlaşdırma Sisteminin Dövlət Reyestrində qeydiyyatdan keçmişdir.

Şaquli və üfüqi polad çənlərin dərəcələnmə cədvəllərini tərtib etmək üçün "Azərineftinformatika" Hesablama Mərkəzindəki «Metroloji xidmət qrupu» üçün aşağıdakı işlər yerinə yetirilmişdir:

1. «Metroloji xidmət qrupu» (MXQ)-nün əsasnaməsi hazırlanmış.
2. MXQ-yə keyfiyyət üzrə rəhbərlik üçün təlimat işlənmiş.
3. MXQ laboratoriyasının pasportu işlənib hazırlanmış və təsdiq olunmuşdur.

Laboratoriya avadanlıqları yoxlamadan keçirilmiş və istifadəyə yararlılığının təsdiqi üçün damğalanmışdır.

2015-ci ildə üfüqi və şaquli çənlərin dərəcələnməsini yerinə yetirən proqram kompleksi "Azərineftinformatika" Hesablama Mərkəzinin məhsulu kimi təkmilləşdirilmiş və müasir sistemlərə uyğun olaraq fərdi kompüterlərdə istismar olunmuşdur.

Beləliklə, yuxarıda adı çəkilən sistemlər çərçivəsində Vahid Məlumatlar Bazasının (VMB) formalaşmasının 1-ci mərhələsində VMB-nin müxtəlif strukturlarının işlənməsi: texniki-iqtisadi, texnoloji, geoloji göstəricilərin siyahısının və onların mənbəyinin araşdırılması, məlumatların ayrı-ayrı analitik cədvəllər şəklində qruplaşdırılması, cədvəllərin uyğunlaşdırılması və s. işlər yerinə yetirilmişdir. «Məlumatlar bankı» HM-də cəmləşməsi - neft-qaz yataqlarının istismarının səmərəliliyinin yüksəldilməsi, geoloji və geofiziki modellərin qurulması, yataqlardan neftin və qazın çıxarılması üçün optimal geoloji üsulların seçilməsi, ehtiyatların hesablanması və s. kimi vacib elmi-texniki problemlərin həllində böyük əhəmiyyət kəsb edəcəkdir.

İstehsal proseslərinin neftqazçıxarma sənayesində avtomatlaşdırılması və avtomatlaşdırılmış idarəetmə sistemlərinin tətbiqinə əlavə investisiya qoyuluşu: qazın və neft-qaz hasilatı istehsalının artırılmasına; əmək məhsuldarlığının yüksəldilməsinə; avadanlıqların normal rejimlərdə uzun müddət işlənməsinə; təmir xərclərinin kəskin azalmasına; ehtiyat hissələrinin, material, enerji və əmək sərfinin minimuma endirilməsinə; ətraf mühitin mühafizəsinin qorunmasına; qəza, yanğın və partlayış təhlükəsizliyinin vaxtında xəbərdar edilməsinə; texnoloji parametrlərin yüksək dəqiqliklə ölçülməsinə, tənzimlənməsi və reqlamentlərə əməl olunmasına, eləcə də həmin obyektlərin xidmət heyəti olmadan istismarına; uçot və nəzarət işinin səmərəli təşkilinə; istehsalat və xidmət mədəniyyətinin yüksəldilməsinə və bütövlükdə onların əsasında idarə edən və idarə olunan sistemlərin səmərəli və optimal iş rejiminin formalaşmasına tədricən təminat yaradacaqdır. Eyni zamanda müasir şəraitdə kompüter texnikasının, xüsusilə onların şəbəkədə istismarı zamanı fasiləsiz və ahəngdar iş rejiminin təmin edilməsi, texniki xidmət, təmir, riyazi təminatın müşayiəti və nəhayət bu işlərin mümkünlüyünü təmin edən sərf materialları və ehtiyat hissələrinə olan tələbatın vaxtında təyini və alınması kimi sadalanan işlərin yüksək səviyyədə təşkilindən bilavasitə asılıdır.

2.2. İdarəetmə prosesində informasiyanın təşkili və istifadəsi xüsusiyyətləri

Məlumdur ki, idarəçilikdə çox rəngarəng və böyük miqdarda məlumatlar dövr edir və get-gedə artmaqdadır. Bu məlumatların bir hissəsi birbaşa idarəetmə xüsusiyyəti daşıyır və əks-əlaqələrin yaradılması və icra edilməsi ilə əlaqədardır. Məlumatların böyük bir hissəsi isə dövlətin ictimaiyyətlə, onun fərqli şərtləri ilə, milyonlarla insanın istəkləri və maraqları ilə ikitərəfli əlaqələrini özündə göstərir. Bu nöqteyi-nəzərdən idarəetmə prosesinin zəruri məlumatlarla təchiz olunması, dövlətin, vətəndaşların bu məlumatları əldə etməsi imkanlarının çoxaldılması üçün məlumatın təşkili sisteminin təkmilləşdirilməsi, bütövlükdə səmərəli məlumat sisteminin yaradılması və inkişaf etdirilməsi son dərəcədə zəruridir.

İdarəçilikdə məlumatın əldə edilməsi sisteminin başlıca funksiyaları özündə aşağıdakıları birləşdirir: a) qərar verəcək şəxsin dəqiq məlumatlarla vaxtında təchiz edilməsi; b) məlumatda keyfiyyət dəyişikliklərinin edilməsi mümkünlüyünün olması, yəni həmin məlumatın işlənilməsi yolu ilə işçilərin başa düşə biləcəyi forma və miqdara salınması; c) obyektiv məlumatlara əsaslanmaqla qərar vermək və həyata keçirmək üçün menecerə şəraitin yaradılması. Belə işlərin icra edilməsi idarəetmə sisteminin informasiya təchizatını səmərələşdirməyə, real dəyərlərə əsaslanan dəqiq inzibati-sərəncam qərarları çıxarmağa imkan verir.

Hər bir təşkilatda idarəetmə informasiyasının təşkili problemi mövcud olur ki, onların da həlli ümummilli səylər tələb edir. Burada hər şeydən əvvəl, idarəetmə informasiyasının hərəkəti və onun parametrlərinin müəyyənləşdirilməsi nəzərdə tutulur. İdarəetmə sistemində informasiyanın təşkilinin mahiyyətini daha dərinlən başa düşmək üçün dövlət idarəetmə orqanlarında informasiyanın hərəkətini gizlətməyə çalışaq.

Qeyd edək ki, mövcud idarəetmə praktikasında informasiya hər şeydən əvvəl ayn-ayn şaquli quruluşlar çərçivəsində yığılır və mahiyyətinə görə sahə xarakterlidir. Məlumatların əldə edilməsinin bu qaydası aşağıdakı formada bir sıra çətinliklərin və ziddiyyətlərin yaranmasına gətirib çıxarır.

İdarəetmə strukturları məlumatı başlıca olaraq idarəetmə və nəzarət işlərini yerinə yetirmək məqsədilə toplayırlar. Məhz bu baxımdan dəqiq səlahiyyət və öhdəlik çevrəsinə malik olan hər bir struktur ancaq öz funksiyalarını icra etməkdən ötrü zəruri olan məlumatları toplayır və bu məlumatları özünə münasib olan formada qaydaya salır. Başqa cür ifadə etsək, dövlət strukturlarında mövcud olan məlumatlar onların daxili tələbatlarına müvafiq olaraq toplanır, işlənir, təhlil olunur, sənədləşdirilir və bu məlumatların digər məqsədlər üçün yenidən onlardan istifadə olunması (həmçinin, əhali və sosial biliklərtərəfindən) ancaq və ancaq zəruri məlumatın mövcud olması ilə bərabər, həm də belə məlumatın verilməsi formasına görə qadağan edilmiş olur.

İdarəçilikdə informasiyanın təşkilatdaxili hərəkət sxemini özünəməxsus piramidaya bənzətmək olar. Hər bir idarəetmə orqanı daxilində informasiya mübadiləsi qarşı-qarşıya axını prinsipi üzrə təşkil olunur, informasiya aşağıdan yuxarıya rəqəmlər, şərhlər, hesabat materialları və s. formasında ötürülür. Bir qayda olaraq informasiya axını bir neçə aralıq «süzgəclərdən» keçərək (bölmə, müəssisə, rayon, baş idarə, nazirlik və s.) yuxarıya çatdırılır. «Süzgəc» nə qədər yuxarıda olarsa verilənlərin, cədvəllərin, sxemlərin təhlilinin məqsədi daha çox aydın olur, bunların əsasında ümumi xarakterli nəticələrə gəlinir və bütövlükdə şərhin (interpretasiyanın) yekunu kimi ümumi məlumat bloku almır. Ən yuxarı səviyyədə informasiya ərazi məlumatlarının geniş sferasını əhatə etməklə özünün predmetliliyini və konkretliyini itirməyə başlayır. Əhəmiyyətli dərəcədə ümumiləşdirmə (ortalama) ona gətirib çıxarır ki, detallar və xırdalıqlar buraxılmış olur.

İnformasiyanın əksinə (yuxarıdan aşağı) hərəkəti əmrlər, normativ aktlar, qərarlar, metodik göstərişlər, təlimat xarakterli digər materiallar vasitəsi ilə ötürülür. Piramidanın aşağı pillələrində bu informasiyaya şərhəddici və detalləşdirici məlumatlar əlavə olunur ki, bəzən bunlar informasiyanın mahiyyətinin düzgün başa düşülməməsinə, təhrif olunmasına səbəb ola bilər.

Qeyd etmək lazımdır ki, informasiyanın aşağıdan yuxarı hərəkəti zamanı konkret detalların yoxa çıxması və ümumiləşdirmələrin payının artması tamamilə təbii haldır və qüsurlu kimi qəbul oluna bilməz. Konkret ümumiləşdirmələrin

qiymətləndirilməsi isə ilkin informasiyanın keyfiyyətindən asılı olur. Həqiqətdə isə ciddi problem bundan ibarətdir ki, verilənlərin şərhı və ümumiləşdirilməsi ənənəvi olaraq piramidanın yuxarı pillələrində həyata keçirilir. Aşağıda isə yalnız ilkin məlumatların toplanılması baş verir. Buna görə də yerli miqyaslı bir çox problemlər ilkin məlumatlarda öz əksini tapmış olsa da yekun ümumiləşdirmədə əks olunmur və dövlət orqanlarının diqqətindən yayınmış olur. Müəyyən mənada bu bütün şaquli strukturların ümumi problemi. Qismən isə belə vəziyyət ölkədə sovet dövründə mövcud olmuş idarəetmə sistemindən miras kimi qalmışdır.

İdarəetmə prosesinin informasiya təminatı ilə bağlı daha bir problem təşkilatlararası qarşılıqlı fəaliyyətin mürəkkəbliyindən, üfüqi istiqamətdə informasiya mübadiləsinin çətinliyindən ibarətdir. Əgər informasiyanın bir təşkilat daxilində şaquli mübadiləsi müəyyən dərəcədə tənzimlənmişdirsə də (ilk növbədə vəzifə təlimatları ilə), informasiyanın müxtəlif təşkilatlar arasında dövr etməsi təşkilati maneələr səbəbindən çətin baş tutur. Bir sıra hallarda təşkilatın informasiyam digər təşkilata ötürməyə borclu olduğunun aşkar görünməsinə baxmayaraq bu baş vermir. Təşkilatlararası informasiya mübadiləsinin çətinliyinin başqa bir tərəfi isə bu məlumatların əldə olunma, işlənmə və saxlanma metodikalarının fərqli olmasından ibarətdir ki, bu da müxtəlif təşkilatların hətta yalnız dövlət idarəetmə sistemində birgə istifadəsini çətinləşdirir.

Ən önəmli məsələlərdən biri də özünü onda göstərir ki, məlumatın yığılmasına cavabdeh olan dövlət strukturlarının fəaliyyəti adətən dövlət idarəetmə prosesindən kənarda qalan təşkilatlara, əhaliyə məlumatların ötürülməsinə istiqamətlənməmişdir. Bu işdə əsas məsələ idarəetmə strukturlarından informasiyanın toplanmasının mürəkkəbliyindən daha çox məlumatın xarakterindən asılıdır. Yəni, idarəetmə strukturları adətən çox az hallarda əməkdaşların, müxtəlif toplumların və təşkilatların planlarına və ehtiyaclarına cavab verən və ancaq mütəxəssislərin yox, həm də bütün insanların başa düşə biləcəyi məlumatlar dəstinin istifadəyə uyğunlaşdırmaqla məşğul olurlar. Bu orqanlarda informasiyaya çıxış infrastrukturunun yaradılmasına az səy göstərilir və hətta ictimaiyyətin informasiya

ilə təmin olunmasının bəzi dövlət orqanlarının vəzifəsi olsa da bu məsələ bir qayda olaraq prioritet məsələ hesab edilmir.

Bütün bunlar idarəetmə orqanlarında informasiyanın təşkili sisteminin qeyri-mükəmməlliyini və informasiyanın hərəkəti ilə bağlı bir sıra nöqsanların olduğunu göstərir. İnformasiya sistemlərinin təşkilində ən başlıca məsələ informasiya axınlarının təşkilindəki nöqsanların aradan qaldırılmasıdır. Bu cür nöqsanlar müxtəlif və çoxcəhətlidir. Burada ilk növbədə eyni informasiyanın paralel keçməsi, verilməsi halını qeyd etmək lazımdır. Eyni qəbildən olan məlumat və göstəricilər müxtəlif idarəetmə bölmələri, müxtəlif qrup adamlar tərəfindən toplanır və işlənib hazırlanır. Nəticədə fəaliyyətin səmərəliliyi aşağı düşür, plan, hesabat və analitik informasiyalar arasındakı əlaqələr zəifləmiş olur. Bu isə informasiya axınlarının hərəkətini çətinləşdirir, onların çevikliyini və dinamikliyini zəiflədir.

Başqa bir nöqsan informasiyaların formalaşmasında vəhdətin olmaması halları ilə bağlıdır. Bu o deməkdir ki, hər bir bölmə özünün xüsusi plan və hesabat göstəricilərindən, normativ sorğu məlumatlarından, sənədlər formasından, onların hərəkət marşrutlarından istifadə edir. Nöqsanlardan biri informasiyaların bir-birini təkrar etməsidir. Bir sıra hallarda informasiya və massivlər yuxarı orqanlara bir neçə dəfə gündəlik, aylıq və rüblük məlumatlar kimi verilir. Bu hal informasiyaların miqdarının süni olaraq çoxalmasına gətirib çıxarır. İnformasiyaların vaxtılı-vaxtında verilməməsi, gecikdirilməsi də informasiyanın təşkili ilə bağlı nöqsanlardan biridir! Bu, informasiyaların toplanması və hazırlanmasında kifayət dərəcədə operativliyin çatışmaması ilə bağlıdır ki, bu da öz növbəsində idarəetmə prosesinin gedişində baş verən kənarlaşmaların vaxtında aradan qaldırılması üçün müvafiq qərarların qəbulunu xeyli çətinləşdirir.

Mühüm nöqsanlardan biri də informasiyaların kifayət qədər etibarlı və əhatəli olmamasıdır. Bir sıra hallarda informasiyaların toplanmasına, qarşı vahid tələblər qoyulmur və onların düzgün uçuşu aparılmır, informasiyalarda təsadüfi məlumatlar, göstəricilər özünə yer tapır, işin həqiqi vəziyyətini əks etdirmir. Belə informasiyalar əsasında aparılmış hesablamalar düzgün nəticə vermir, dəqiqliyi təmin etmək üçün həmin hesablamaların yenidən aparılması isə artıq iş vaxtı

sərfinə səbəb olur. İnformasiya axınlarında mövcud olan başqa bir nöqsan onların tələbatdan artıqlığı və informasiyaların özlərinin müqayisə oluna bilməməsi halları ilə əlaqədardır.

Bəzən müxtəlif bölmələr informasiyam müxtəlif vaxtlarda alırlar ki, bu da informasiyanın işlənilib hazırlanmasında çətinliklər yaradır. İdarəetmə informasiyasının işlənilməsi prosesinə əlavə mürəkkəblik idarəetmə aparatının struktur bölmələri tərəfindən daxili istifadə üçün əlavə informasiyanın yaradılması yolu ilə gətirilir. Belə ki, bir çox hallarda dövlət orqanlarındakı informasiya axınlarına məlumatların təkrarlanması, çox vacib və ikinci dərəcəli məlumatların fərqləndirilməməsi, daxil olan məlumatların müddətlərinin və sürətlərinin razılaşdırılmaması kimi xüsusiyyətlər xas olur ki, bu da məlumatların işlənilmə səviyyəsini aşağı salır.

Bu qəbildən olan nöqsanların aradan qaldırılmasının ən səmərəli yolu integrasiya edilmiş informasiya sisteminin yaradılması hesab olunur. Bu sistemin xüsusiyyəti idarəetmə strukturundan asılı olmayaraq informasiya axınları probleminin kompleks həllinə əsaslanır və informasiya axınlarının bütün kanallar üzrə verilməsinin səmərələşdirilməsini nəzərdə tutur. Belə sistemlər aşağıdakı prinsiplər üzrə təşkil olunurlar: buraxılış sənədi prinsipi, sistemli yanaşma prinsipi, informasiyanın keyfiyyəti prinsipi, səmərəlilik prinsipi və informasiyanın vahid massivi prinsipi. Buraxılış sənədləri müvafiq informasiyaların işlənilib hazırlanmasının tamamlayıcı (yekun) mərhələsidir. Sistemli yanaşmada informasiya sistemlərinin idarəetmə funksiyaları və təşkilati strukturla, idarəetmə sisteminin tərkib hissələrinin bir-biri ilə əlaqələndirilməsini, informasiya modelləri və sənəd dövriyyəsinin qarşılıqlı əlaqələndirilməsini özündə əks etdirir. İnformasiyalar müəyyən keyfiyyət xassəsinə malik olmalıdırlar. İnformasiyanın keyfiyyətliliyi onun etibarlılığı, kifayətliliyi, əlverişliliyi, birmənalılığı və operativliyi ilə müəyyən edilir. Səmərəlilik prinsipi informasiyaların toplanması və işlənilib hazırlanması işində texniki vasitələrdən istifadə olunması zamanı xüsusi olaraq nəzərə alınmalıdır. İnformasiya sistemlərinin təşkili zamanı şərti-sabit informasiya massivlərinin formalaşması mühüm əhəmiyyətə malikdir. Bu, müəyyən təyinatlı

informasiyalar üzrə bir növ ixtisaslaşdırılmış informasiya fondlarının yaradılması sistemi ilə bağlıdır. İnformasiya fondlarının yaradılması idarəetmədə istifadə olunan müxtəlif sənədlərin həddən artıq informasiyalarla yüklənməsinin qarşısını alır, bir çox problemlərin həllini, ilk növbədə isə buraxılış sənədlərinin hazırlanmasını xeyli yüngülləşdirir.

İdarəetmə prosesində informasiyanın təşkili sistemlərinin təkmilləşdirilməsi zamanı aşağıdakı kimi bir sıra məsələlərə xüsusi diqqət yetirilməlidir.

İdarəetmə informasiyasının hərəkətinin təşkili bu informasiyanın xarakteri və həcmnin dövlət orqanının və vəzifəli şəxslərin funksiya və səlahiyyətlərinə uyğunluğu prinsipinə əsaslanmalıdır. İdarəetmə funksiyalarının düzgün nəzərə alınması, informasiyaların məzmunu ilə idarəetmə bölmələrinin fəaliyyət uyğunluğunun təmin edilməsi idarəetmənin informasiya təşkilinin səmərəliliyinin artırılması üçün mühüm əhəmiyyətə malikdir. Bu uyğunluğun təmin edilməsi bütövlükdə idarəetmənin səmərəliliyinin zəruri şərtidir. İnformasiyanın təşkili sistemləri ilə idarəetmə strukturu arasında üzvi əlaqə və qarşılıqlı asılılıq mövcuddur. Belə ki, idarəetmə orqanlarında dövr edən informasiyanın həcmi, xarakteri və informasiya axınları xeyli dərəcədə struktur bölmələrinin tərkibi və qarşılıqlı əlaqəsini müəyyən edir. Artıq, yaxud düzgün olmayan informasiyalar idarəetmə strukturu! mürəkkəbləşdirir, idarəetmə xərclərini artırır. Qeyri-səmərəli informasiyalar və gecikdirilmiş informasiya axınları idarəetmə funksiyalarının bir-birini təkrar etməsinə, rəhbər və icraçıların məsuliyyətinin aşağı düşməsinə, beləliklə də idarəetmə sisteminin ahəngdar fəaliyyətinin pozulmasına səbəb olur. Elə etmək lazımdır ki, idarəetmə fəaliyyətində funksiyaların icrası zamanı onların kəsişməsi hallarına yol verilməsin. Kəsişən funksiyalar mənfi bir hal kimi diqqət mərkəzində olmalı və belə halların aradan qaldırılmasına həmişə cəhd edilməlidir. Bunun idarəetmə fəaliyyətinin dəqiqliyi, aydınlığı və müəyyənliyi üçün mühüm əhəmiyyəti vardır. Burada əsassız olaraq bir bölmənin az, digərinin isə çox informasiyalarla yüklənməsi hallarının da aradan qaldırılması çox vacibdir. Funksiyalar, informasiyalar bərabər bölüşdürülməlidir. Ən vacib məsələlərdən biri də idarə edənlərin onların fəaliyyətinə aid olmayan

informasiyalardan azad edilməsidir. Belə olduqda idarə aparatı işçiləri bilavasitə öz fəaliyyətlərini yerinə yetirmiş olarlar ki, bu da idarəetmə proseslərinin daha da intensivləşdirilməsinə müsbət təsir göstərmiş olar.

Lazımsız informasiya axınlarının qarşısını almaq üçün idarəetmə heyətinin informasiya tələbatını müəyyənləşdirmək lazım gəlir. Adətən, informasiya tələbatı dedikdə istifadəçinin funksiyaları ilə, onun maraq dairəsi ilə müəyyənləşdirilən informasiya göstəricilərinin məcmusu başa düşülür, informasiya tələbatı dinamik dəyişən göstəricilər sistemidir. İnformasiya tələbatının müəyyənləşdirilməsi zamanı istifadəçinin maraqlarının genişliyi ilə onun üzərinə qoyulmuş funksiyaların yerinə yetirilməsi üzrə işlərin dar ixtisaslaşması arasında kompromisin tapılması lazımdır. Ən başlıca məsələ idarəetmə orqanlarının, cəmiyyətin, vətəndaşların informasiya tələbatına təsir edən amillərin düzgün nəzərə alınmasıdır. Burada elmi-texniki tərəqqi, informasiyaların köhnəlmə səviyyəsi, iqtisadi əlaqələr və təhlil, informasiyaların köhnəlmə səviyyəsi birinci növbədə nəzərdə tutulmalıdır.

İdarəetmə prosesində informasiyasının hərəkətinin ən vacib məsələlərindən biri təkrarlanan və paralel informasiyaların çıxarılması yolu ilə onun həcmnin sıxılmasından ibarətdir. Burada bir sıra çətinliklər yaranır ki, bu da informasiyanın kifayət qədər olmaması və onun müəyyən hadisəni, prosesi və münasibətləri adekvat şəkildə əks etdirdiyini söyləməyin çətinliyi ilə bağlıdır.

İdarəetmə prosesində informasiyasının hərəkətinin tənzimlənməsində informasiya sənədlərinin hər birinin məzmununun daha da zənginləşdirilməsi müstəsna rola malikdir. Bu, həmin sənədlərə ancaq elə məlumatları, rəqəmləri daxil edirlər ki, idarəetmə qərarları qəbul etmək və digər idarəçilik hərəkətləri üçün zəruri olan informasiya xüsusiyyətlrinə malik olurlar. Prinsip etibarı ilə idarəetmə fəaliyyəti üçün elə məlumatlar və materiallar lazımdır ki, onlar a) əsasən situasiyaların, proseslərin, davranışların mahiyyəti, ictimai dəyəri ilə əlaqədar olan xarakterik xüsusiyyətlərini nümayiş etdirir; b) konkret vəziyyət, proses və davranışları birbaşa aydınlaşdırır.

İdarəetmə prosesində istifadə edilən informasiyası dəqiq olaraq strukturlaşdırılmalıdır, ona görə ki, informasiya axını elə qurulmalıdır və elə keyfiyyətlərə malik olmalıdır ki, mübafiq strukturların, vəzifəli şəxslərin, eləcə də idarəetmə sisteminin digər əməkdaşlarının informasiyaya olan tələbatlarını ödəyə bilsin. Başqa sözlə desək, idarəçilik məlumatları dövlət idarəetməsinin təşkilati quruluşuna uyğun quruluşa malik olmalı və dövlətə xidmət etməlidir. Bu nöqteyi-nəzərdən kollegial və direktiv rəhbərlik prinsiplərini rəhbər tutaraq, fəaliyyət göstərən strukturların informasiya potensialını bir-birindən fərqləndirmək lazımdır. Birincilərdə, kollegiyanın hər bir üzvü müəyyən informasiyanı işləyərək bütün kollegiyanın müzakirəsinə çıxara bilər ki, bu da həmin orqanların informasiya tutumunun çox yüksək olduğunu göstərir.

Vahid rəhbərlik orqanlarında isə əgər məsələyə formal deyil, mahiyyəti üzrə yanaşsaq, bütün giriş və çıxış informasiyaların bilavasitə rəhbərin özü təhlil etməlidir.

Lakin qeyd etmək lazımdır ki, xüsusilə eyni səviyyədə duran belə orqanlara çox vaxt elə həcmdə idarəetmə informasiyası daxil olur ki, vahid rəhbərlər bütün bu informasiyalarla tanış olmaq imkanına malik olmurlar. Buna görə də həmin iş müavinlərə, köməkçilərə, ekspertlərə, aparata tapşırılır ki, nəticədə rəhbər bütün informasiyalara malik olmur və bu informasiya onun nəzarətindən çıxmış olur. Bu halda dövlət orqanının təşkili ilə idarəetmə informasiyasının hərəkətinin təşkili arasında uyğunsuzluqdan danışmaq olar. Bu mənada informasiya ilə işin təkmilləşdirilməsi informasiya axınlarının rəhbər manqanın əlində cəmləşdirilməsindən ibarət ola bilər. Belə olduqda rəhbərlərin özləri də informasiyaya daha tənqidi və məsuliyyətli yanaşarlar.

İdarəetmə orqanlarının təşkilindəki ikili tabeçilik və xətti-funksional prinsiplərin informasiya aspektlərinə də diqqət yetirmək lazımdır. Bu prinsiplərin əsas üstünlüyü onların informasiya axınlarının uyğun istiqamətlərdə necə tarazlaşdırılmasından asılıdır. Bu həm də həmin kanallar üzrə hərəkət edən idarəetmə informasiyasının məzmununun, həcmnin və məqsədəuyğunluğunun təhlilinin aktuallığını meydana çıxarır.

Müasir informasiya problemlərinin həlli idarəetmənin mərkəzləşdirilməsi və qeyri-mərkəzləşdirilməsinin nisbətinin gözlənilməsi prinsipinin də reallaşdırılmasını tələb edir. Belə ki, dövlət orqanlarının və yerli özünüidarəetmə orqanlarının müəyyən müstəqilliyinə baxmayaraq, onlar vahid informasiya sahəsində fəaliyyət göstərirlər və hər biri digərlərinin nəyi və necə etdiklərini bilməlidirlər. Burada dövr edən idarəetmə informasiyasının axınları və kanallarını aydınlaşdırmaq və cəmiyyətin zəruri idarəolunanlığının təmin etmək lazım gəlir.

İdarəetmədə qanunçuluğun informasiya təminatının da təhlilini vacib hesab edən bir sıra tərəfləri vardır. Əməli işlər süəbut edir ki, hüquqi aktları, onlara edilmiş düzəlişlər və əlavələri dövlət qulluqçularının hamısının bilməsinin aktuallığı məhz bu, yaxud da digər aspektdə müvafiq orqanın öz səlahiyyətlərini həyata keçirməsi ilə bağlıdır. İdarəetmə aparatı işçilərinin idarəedici tərəfindən qəbul edilmiş başlıca, prinsipal sənədlərlə vaxtında və tam təlimatlandırılması da çox arzu ediləndir. İdarəetmədə qanunçuluğun tələblərinin gözlənilməsinin əhəmiyyəti nəzarətin ancaq yuxarıdan, yəni rəhbərlik tərəfindən yox, həm də aşağıdan, əməkdaşlar tərəfindən yerinə yetirilməsini keçirilməsini tələb edir.

İdarəetmə prosesində istifadə olunan informasiyasının strukturlaşdırılmasında bu işlərin müstəqil və obyektiv ekspertizasının aparılmasına xüsusi ilə diqqət yetirmək lazımdır. Məhz ekspertizanın nəticəsi informasiyanın keyfiyyəti və aktuallığını müəyyənləşdirməyə, informasiya boşluqlarını azaltmağa və aradan qaldırmağa imkan verir. İdarəçiliyə rəsonallıq xarakterinin verilməsinin tələb etməni hazırkı şəraitdə idarəetmə qərarlarının ekspertizasının sosial və statusunu möhkəmləndirmək, onu cəmiyyətə, elmi təşkilatlara, mütəxəssislərin birliklərinə, kütləvi informasiya vasitələrinə, ictimai təşkilatlara həvalə etmək və ictimai rəyə təqdim etmək lazımdır.

İdarəetmə prosesinin informasiya ilə təchiz edilməsinin indiki durumu informasiyanın müvafiq idarəetmə strukturunun daxilində düzgün bölüşdürülməsindən çox asılıdır. İnformasiyanın obyektlər üzrə bölüşdürülməsi, idarəetmə strukturu daxilində bölüşdürülməsi vaxtı rəhbərlər, yaxud da rəhbər bölmə üçün, səlahiyyətli şəxslər üçün məlumat əvəzsiz əhəmiyyət kəsb edir. Bu

vaxt əsas diqqəti özünə cəlb edən informasiyanın bir sıra fərqli və müstəqil olan mənbədən alınması, yaxud da ötürülməsi daha məqsədemüvafiqdir ki, bu da məhz həmin məlumatlar əsasında ediləcək təhlillərin qiymətləndirmənin, veriləcək proqnozun mötəbərliyini təmin etməyə şərait yaradır. Rəhbərlərin və rəhbər bölmənin əməkdaşları daxil olan və verilən informasiya haqqında son dərəcədə yüksək səviyyədə məlumatlandırılmalıdırlar. Məlumatın vəzifəli əməkdaşlar arasında bölüşdürülməsi həmin informasiya ilə birbaşa icraçıdan savayı daha kimlərin tanış edilməsinin bilinməsinə də nəzərə alaq. Rəhbərlər informasiyanın potoku ilə manevrlər etməli, həmin məlumatın müəyyən hissəsindən kiminsə monopolist kimi özbaşına istifadə etməsinə imkan verməməli, məlumat elə bölüşdürülməlidir ki, bu məlumat bütün hallarda obyektiv qəbul edilsin. Səy göstərmək lazımdır ki, məlumat idarəetmə strukturunun bütün vəzifəli əməkdaşları üçün əlverişli olsun, zira bu xidməti işlərin daha yüksək səviyyədə icrasına şərait yaratsın.

İdarəetmə prosesinin informasiya təminatında informasiyaya nəzarət, başqa sözlə idarəetmə qərarlarında öz ifadəsini tapmış maraqlı tərəflərin, sorğuların, ehtiyacların, öhdəliklərə əməl edilməsinə nəzarət mühüm yer tutur. Bu prosesdə informasiyanın aidiyyəti və təyinatı üzrə hərəkətinə nəzarət, məlumatın ictimai təcrübəyə (müəyyən hərəkətlərə, əməllərə, dəyişikliklərə) gətirib çıxarmasına nəzarət, hesabat məlumatların direktiv məlumatlara uyğunluğuna nəzarət kimi fərqli istiqamətləri göstərmək olar. Təşkilat menecerləri, onların xüsusi nəzarət bölmələri informasiyaya müntəzəm nəzarət etməli, onun ötürücünün, qəbuledənin, məlumat kanallarının işlək olmasına diqqət yetirməlidir. Həmin vaxt informasiya potokunda əks-əlaqəyə mühüm önəm verilməlidir.

İdarəçilikdə informasiyanın əldə edilməsi prosesinə texniki və texnoloji innovasiyaların tətbiqi hərtərəfli xarakterə malik olub informasiya, inzibati, hüquqi, sosial-psixoloji, heyət, texniki, məntiqi-evristik və bir sıra digər amillərin bir arada və razılaşdırılmış formada istifadə edilməsi ilə əlaqədardır. Bütün bunların hamısı kompleks yanaşmanı tətbiq etməklə, həm məlumatla iş prosesinin, həm də menecmentin funksional və təşkilati quruluşunun, idarəçilik davranışlarının

xarakteri və strukturunun, bir çox digər idarəetmə prosedurlarının keyfiyyətə yeniləşdirilməsini zəruri edir.

İdarəetmənin effektivliyinə nail olmaq üçün məlumat sisteminin məzmununun araşdırılması xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bu cür məlumat mənbələri sırasına aşağıdakıları aid etmək olar.

a) idarə edilən obyektlərin material, istehsal, ictimai, texniki və texnoloji tərəflərini əks etdirən informasiyalar;

b) idarə edilən strukturların istehsal, ictimai-servis, mənəvi-mədəni və sair istehlak xarakterli hərəkətlərini nizamlayan normalar, normativlər, motivlər haqqında informasiyalar;

c) dövlət strukturlarının idarəetmə sferasındakı hərəkətlərini müəyyənləşdirən məlumatlar (qanunvericilik və digər normativ-hüquqi aktlar, müqavilə öhdəlikləri, plan tapşırıqları, yuxarı orqanların göstərişləri, nəzarət aktlarının nəticələri və s.);

d) müvafiq idarəetmə strukturlarının əməkdaşlarının kəmiyyət və keyfiyyət xarakteristikaları, hazırlıq və peşəkar dərəcələrinin yüksəldilməsi barədə məlumatlar (idarəetmə subyektinin kadr potensialını özündə ifadə edən məlumatların məcmusu).

Bu tip informasiya növləri idarəedici köməkçi sistemlərin və onların strukturlarının səviyyəsinə və məqşabına müvafiq olmalı, birinci növbədə bu qurumlar həddlərində fəaliyyətdə olan məlumat sistemlərinə daxil olmalıdır. Bu sistemlərdə innovativ texnologiyalar və onun son nailiyyətləri, bunların istifadəsi ilə əlaqədar xarici şirkətlərin təcrübəsi haqqında informasiyalar da olmalıdır.

Bütövlükdə cəmiyyətdə və idarəetmədə daima məlumatın özünü, onun emalının forma, üsul və vasitələrini, məlumat sistemində cəlb edilmiş əməkdaşları əhatə edən bir çox məlumat informasiya sistemləri ola bilər. Bu sistemlər məlumatın qəbul edilməsi, qorunması, emalı və ötürülməsinə şərait yaradır, idarəetmə subyektinin fəaliyyəti üçün əhəmiyyət kəsb edən bütün əməliyyatların yerinə yetirilməsini təmin edir və müvafiq idarəetmə qərarlarının işlənilib hazırlanması, qəbulu və reallaşdırılması vaxtı son dərəcədə mühüm rol oynayır.

2.3. İdarəetmə prosesinin informasiya köməkçi sistemlərin yaradılması və istifadəsinin müasir vəziyyətinin qiymətləndirilməsi

Azərbaycanın neft-qazçıxarma müəssisələrində müasir informasiya sistemlərinin tətbiqi çətin və mürəkkəb olsa da, hazırda məhz orada idarəetmənin köməkçi sistemlərinin avtomatlaşdırılması daha uğurla həyata keçirilir. Adı çəkilən sənaye müəssisələrində istehsal prosesinin gedişinə avtomatik idarəetmə sisteminin köməyi ilə nəzarət uzun illərdir ki, həyata keçirilir. Bu istiqamətdə istifadə edilən avtomatlaşdırılmış ölçü cihazları elmi-texniki tərəqqinin sürətli inkişafı şəraitində daha yeni, məhsuldar cihazlarla əvəz edilir. Artıq neft-qaz quyularının iş rejiminə nəzarət, hasil edilmiş neftin və qazın boru kəmərləri ilə daşınmasının gedişatının nəticələri, neft-qaz emalı qurğularının iş rejimi məhz yeni ölçü və tənzimləyici cihazların köməyi ilə yerinə yetirilir. Hələ keçən əsrin 60-70-ci illərindən başlayaraq neftqazçıxarma müəssisələrinin idarəetmə aparatında bir sıra funksiyalar da «insan-maşın» sistemi çərçivəsində elektron-hesablama maşınlarının köməyi ilə icra edilir. Bu iş ən çox maddi-texniki təchizat, əmək haqqının hesablanması, sənəd dövriyyəsinin avtomatlaşdırılması istiqamətində tətbiq edilir.

Neft-qazçıxarma sənayesinin vertikal inteqrasiya olunan strukturunda isə AİS bu vaxtadək dövrün tələbinə uyğun təşkil edilməmişdir. Enerji daşıyıcılarının qiymətlərinin tez-tez dəyişdiyi bir şəraitdə informasiyaların operativ əldə edilməsi zərurəti də gündən-günə artır. Bazar iqtisadi münasibətləri neftqazçıxarma sənayesində istehsal sahibkarlığının genişləndirilməsi mütərəqqi informasiya texnologiyalarının tətbiqi nəticəsində yeni informasiya sistemlərinin məhz aşağıdakı üç istiqamətdə formalaşmasını zəruri etmişdir:

1. İdarə edən və idarə olunan sistemlərdə AİS-nin tətbiqi;
2. Tətbiqi sistemlərdən istifadə və onların inkişaf etdirilməsi;
3. İnformasiya texnologiyası infrastrukturalarının istismarı və inkişafı.

Həmin istiqamətlərdən sonuncuların həlli birincidən daha asandır. Belə ki, vertikal inteqrasiya olunan neft kompaniyaları (ARDNŞ ilə neft konsorsiumu

arasındakı əlaqə, konsorsiumun xarici-informasiya mühitinə daha tez nüfuz etməsi, ARDNŞ-nin neft kontraktları ilə əlaqədar olan imkanları və s.) lokal və qlobal informasiya sistemlərinin yaradılması, istismarı və inkişafı sahəsində daha geniş imkanlara malikdirlər və onlar adətən AIS çərçivəsində müasir informasiya texnologiyalarının (texniki vəsaitlərin, proqramların) alınması və tətbiqində xəsislik etmirlər. Xarici neft kompaniyaları müxtəlif məzmunlu informasiyaların operativ qaydada alınması işini yüksək qiymətləndirir və həmin İnformasiya toplusu içərisindən daha dəqiqini seçərək operativ və perspektiv xarakterli qərarlar qəbul etməyə verdiş etmişlər. Bu isə öz növbəsində həmin kompaniyaların fond bazarına daha geniş müdaxilə edilməsinə şərait yaradır, bazarın tədqiq olunması imkanlarını genişləndirir. Dünyanın inkişaf etmiş ölkələrinin neft sənayesində artıq lokal informasiya sistemlərinin tətbiqi məsələsi tam həll edilmiş və indi onların başlıca məqsədi korporativ və qlobal informasiya texnologiyalarının mənimsəmək və geniş tətbiq etməkdir.

Təəssüflə qeyd etməliyik ki, ölkəmizin neftqazçıxarma sənayesinin idarə edən sistemində, eləcə də ayrı-ayrı neftqazçıxarma və qazıma idarələrində, geoloji-axtarış işlərində yalnız lokal informasiya şəbəkələrinin yaradılması işlərinə başlanılmışdır. Qeyd edildiyi kimi, həmin məsələnin həlli Sahə Hesablama Mərkəzinə həvalə edilmiş və həmin Mərkəz, xeyli işlər yerinə yetirmişdir. Lokal xarakterli həmin məsələlər içərisində diqqəti cəlb edən «Tədbirlərin icrasına nəzarətin avtomatlaşdırılmış sistemi»dir (TİNAS). Sonuncunun işlənilməsi və tətbiqində məqsəd nəzarət funksiyasının yerinə yetirilməsi işində müəssisə rəhbərinə operativ kömək göstərməkdir. Keçən əsrin 70-ci illərində bu xarakterli işlər «AIS-aparat» sisteminin tərkibində yerinə yetirilir.

TİNAS aşağıdakı prinsiplərə əsaslanır:

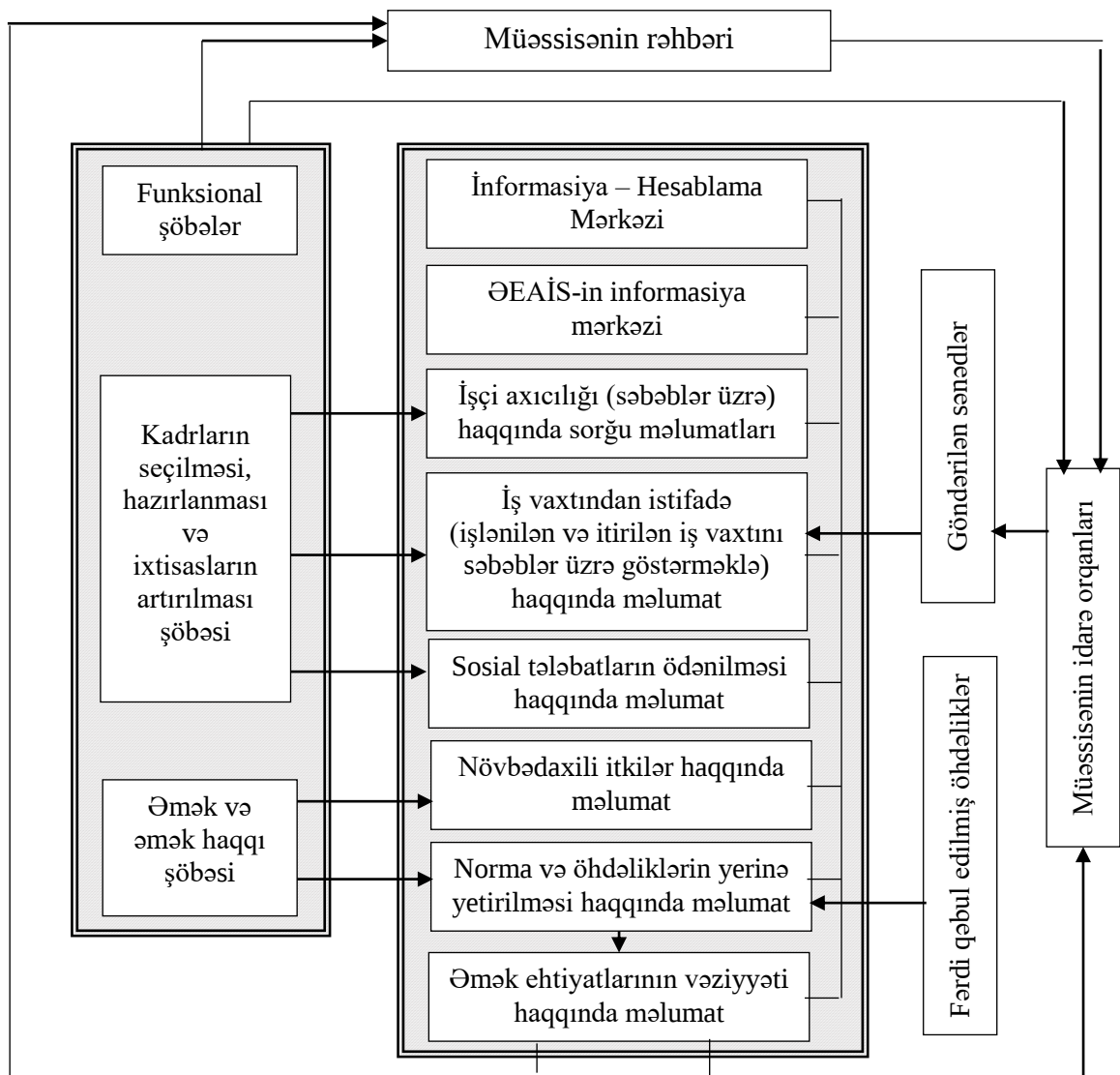
- idarəetmədə nəzarət funksiyasını həyata keçirmək üçün istifadə edilən informasiyaların operativliyi və düzgünlüyü;
- nəzarətin mərkəzləşdirilməsi;
- idarəetmənin səviyyələri üzrə yerinə yetirilməsi nəzərdə tutulan işlər haqqında differensial informasiyanın formalaşması;

- icranın səviyyəsinə operativ qiymət verilməsi;
- nəzarətin eyni forma metodlarla həyata keçirilməsi.

Bazar iqtisadi münasibətləri istehsalın inkişafının təmin edilməsində - əmək ehtiyatlarının bərabər bölüşdürülməsi və onlardan səmərəli istifadə edilməsi problemi aktual olaraq qalır. Strateji planlaşdırma, kadrların düzgün seçilməsi, yerləşdirilməsi və onlardan səmərəli istifadə edilməsi problemlərinin uğurlu həlli, müəssisədə əmək məhsuldarlığının yüksəldilməsinə, idarəetmənin səmərəli təşkilinə təminat yaradır. Əmək resurslarından səmərəli istifadənin təhlili, müasir tədbirlər kompleksinin işlənilib hazırlanması, həmin tədbirlərin qiymətləndirilməsi, müəssisənin kadrlara olan tələbatını proqnozlaşdırmaq və s. böyük həcmdə və müxtəlif təyinatlı informasiyaların toplanması və işlənilməsinə tələb edir ki, həmin işləri də müasir texnologiyanın köməyi olmadan yerinə yetirmək mümkün deyil. Bütün bunlar əmək ehtiyatlarının idarə edilməsinin avtomatlaşdırılmış sisteminin (ƏEAİS) yaradılmasını zəruri etmişdir ki, onun da şərti differensial sxemi 2.3.1. sayılı şəkildə əks etdirilmişdir.

Hazırda Sahə Hesablama Mərkəzi tərəfindən «Kadrlar uçotunun avtomatlaşdırılması» və «Əmək haqqının avtomatlaşdırılmış hesablanması» üzrə müvafiq texniki tapşırıqlar işlənilib hazırlanmış və tətbiq edilmişdir.

Məlumdur ki, neftqazçıxarma idarələrində maddi-texniki təchizat və satış əməliyyatları yerinə yetirilərkən böyük miqdarda və müxtəlif məzmununda sənədlər (hesab-faktura, qaimə, vəkalətnamə, qəbz, order və s.) tərtib edilir və Onlar müvafiq yekun kitablarında qeydiyyatata alınırlar. Hər ayın (rübün, ilin) yekununa görə əməliyyatların nəticələri yekunlaşdırılır. Bu iş çox böyük zəhmət və vaxt tələb edir. İnformasiyaların emalı vaxtı baş verə bilən cüzi xəta nəticəsində həmin informasiyaları təkrar yoxlanılmaq zərurəti meydana çıxır. Adətin müəssisələrdə həmin xarakterli işləri yerinə yetirmək üçün çoxlu mühasib tələb olunur və çox vaxt bu işdə qeyri-operativliyə yol verilir.

Şək.2.3.1. Əmək resurslarının idarə edilməsinin avtomatlaşdırılmış sisteminin prinsipsial sxemi

Həmin sənədlərin əsasında da müəssisə və təşkilatlar üzrə debitor-kreditor borcları hesablanır. Bu borcların mərhələlərlə ödənişi zamanı tərtib olunmuş siyahı təzələnir, ümumi məbləğ dəqiqləşir və hər dəyişiklik üzrə rəhbərliyə operativ yazılı məlumat göndərilir. Qeyd edilən mürəkkəb sənəd dövrəni prosesinin dinamikliyini artırmaq üçün və eləcə də yuxarıda göstərilən nöqsanları aradaq qaldırmaq məqsədilə "Azərineftinformatika" Hesablama Mərkəzi (HM) tərəfindən «Alıcı və sifarişçilərlə debitor və kreditor hesablaşmaları» və «Malsatan və podratçılarla debitor və kreditor hesablaşmaları» məsələləri haqqında müvafiq texniki tapşırıqlar tərtib edilmiş və onlar yuxarıda adı çəkilən NQÇİ-də aprobasiyadan keçirilmişdir.

Həmin texniki tapşırıqlar (TT) NQÇİ-də 06 və 16 sayılı jurnal-orderlərin ilkin verilənlərinə: qaimə, hesab-faktura, kassa-mədaxil orderinə əsasən cari ayın debitor-kreditor, eləcə də keçmiş ayın debitor-kreditor borcları haqqında məlumatların ümumiləşdirilməsinə şamil ediləcək, alınmış nəticələrə görə qalıq-saldo hesablamağa imkan yaranmışdır. Kompüterdən istifadə etməklə adı çəkilən jurnal-orderlərin məlumatlarının işlənməsi prosesinin avtomatlaşdırılması aşağıdakı nəticələr vermişdir:

- məlumatın emalı vaxtı nəzərə cəpacaq dərəcədə azalmış;
- məlumat üzərində dəqiq nəzarət praktiki olaraq mümkün qədər az səhv buraxılmasına imkan vermiş;
- məlumatın operativ daxil edilməsinə və lazımi nəticələrin alınmasına imkan yaranmış;
- nəticələr təkcə monitorun ekranında deyil, həmçinin kağız üzərində də alınır.

Monitordan istifadə kağıza qənaət etməyə imkan vermiş və işçilərin əməyi cəlb ediləcək dərəcədə yüngülləşmiş, idarəetmə mədəniyyətinin yüksədilməsinə şərait yaranmışdır (bax əlavəyə).

HM-də NQÇİ-lərin istehsal-təsərrüfat fəaliyyətini əks etdirən digər çoxsaylı uçot, hesabat, statistik sənədlərin işlənməsinin avtomatlaşdırılmış sisdə yaradılmışdır.

İnformasiya tsrində NQÇİ, Qİ-nin idarə aparatında kompüterlərin köməyi ilə AİS-nin tətbiq olunmaması ilk növbədə qəbul edilən idarəetmə qərarlarının operativliyinə və keyfiyyətinə öz təsirini göstərir. Odur ki, «İqtisadi informasiyaların toplanması, emalı, ümumiləşdirilməsi, paylanması, müvafiq uçot və hesabat sənədlərinin tərtib edilməsi prosesini avtomatlaşdıraraq müasir dövrün tələblərinə uyğunlaşdırmaq məqsədi ilə hər bir NQÇİ, Qİ və digər əlaqədar təşkilatlarda Analitik İnformasiya Mərkəzinin (bölməsinin, xidmətinin) yaranması vaxtı çoxdan çatmışdır. Yuxarıda sadalanan bir sıra təşkilati çatışmamazlığı aradan qaldırmaq üçün neftqazçıxarma, qazıma və s. idarələrin Analitik İnformasiya Xidmətlərindən "Azərineftinformatika" Hesablama Mərkəzinə və geriye birbaşa əlaqənin yaradılması məqsədə müvafiqdir. Həmin məqsədə nail olmaq üçün ilk

növbədə AIS çərçivəsində müəssisə səviyyəsində informasiyaların analitik işlənməsinin köməkçi sistemləri müəyyən edilməlidir.

Təcrübə göstərir ki, real istehsal-təsərrüfat fəaliyyəti şəraitində alt-sistemlərin funksional quruluşu iki hissədən ibarət olub bütünlükdə müəssisəni və müəssisədaxili səviyyəni (sahəni, sexi və s.) əhatə edir. Lakin təsərrüfat fəaliyyətinin xüsusiyyətindən asılı olaraq təhlil aparılacaq obyektlərin özünə-məxsus siyahısı tərtib edilir və seçilir. Sənaye müəssisələri (o cümlədən, neftqazçıxarma, qazıma, geoloji-kəşfiyyat, yeraltı təmir sexi, qazıma briqadaları və s.) üzrə aşağıdakı fəaliyyətlər ön plana çəkilir:

- elmi-texniki tərəqqi və istehsalın təşkil olunma səviyyəsi;
- ətraf mühitin qorunması üzrə fəaliyyət;
- kollektivin sosial-iqtisadi inkişaf səviyyəsi;
- NQÇİ, Qİ və s. tətbiq edilən müxtəlif təyinatlı norma və normativlər;
- əsas istehsal fondları və dövrüyyə vəsaitləri;
- neftin-qazın hasilatı və təhvil;
- əməyin təşkili və ödənişi;
- 1 ton neftin və 1000 m³ qazın hasilatına çəkilən xərc (maya dəyəri);
- NQÇİ, Qİ və s. maliyyə fəaliyyəti;
- NQÇİ, Qİ və s. istehsal potensiallarından istifadə üzrə ehtiyatların aşkar edilməsi.

Qeyd edilən istiqamətlər üzrə informasiyaların analitik işlənməsi və təhlili zamanı mütərəqqi təhlil metodlarından ayrılıqda, lazım gəldikdə isə, kompleks şəkildə, istifadə etmək məqsədə müvafiqdir. Təsərrüfat fəaliyyətinin təhlil obyektilə metodları arasındakı qarşılıqlı əlaqənin xarakteristikasını cədvəl şəklində belə şərh etmək olar (cədvəl 2.3.1).

Cədvəldən göründüyü kimi, istər müəssisənin, istərsə də müəssisədaxili fəaliyyət

yətin qiymətləndirilməsində operativ təhlil metodu kəmiyyətə az tətbiq edilir, lakin onun əsas fəaliyyət növləri ilə əlaqəsi bütünlükdə istehsalın səmərəliliyinin nəticələrini özündə əks etdirir. Belə ki, həmin təhlil metodundan istifadə edəcək

əsas istehsal fondları və dövriyyə vəsaitlərindən səmərəli istifadə, hasilatın səviyyəsi, ona çəkilən xərc və əmək məsrəflərindən cari istifadəyə qiymət verərkən bütün ehtiyatları aşkar edib, onların səmərəli istifadə olunması üzrə təxirəsalınmaz tədbirlər həyata keçirmək mümkündür. Fikrimizcə, müvafiq alt-sistem çərçivəsində müəssisənin fəaliyyətinin operativ təhlili blokunda aşağıdakılara xüsusi diqqət yetirilməlidir:

Cədvəl 3.1.

Neftqazçıxarma idarələrinin təsərrüfat fəaliyyətinin təhlil obyektində tətbiq ediləcək metodların qarşılıqlı əlaqəsi

	Təsərrüfat fəaliyyətinin təhlili obyektləri (kompleks məsələlər)	Müəssisə üzrə tətbiq ediləcək təhlil metodları						Müəssisədaxili səviyyədə tətbiq ediləcək təhlil metodları					
		Perspektiv, kompleks sistemli	Retrospektiv	Operativ	Müqayisəli	Problem yönümlü	Funksional dəyər	Perspektiv	Retrospektiv	Operativ	Müqayisəli	Problem yönümlü	Funksional dəyər
1	Elmi-texniki tərəqqi və istehsalın təşkil olunma səviyyəsi	*	*		*	*	*	*	*		*	*	*
2	Ətraf mühitin qorunması üzrə fəaliyyət	*	*		*	*							
3	Kollektiv sosial-iqtisadi inkişaf səviyyəsi	*	*		*	*		*	*		*	*	
4	NQCİ, Qİ və s. tətbiq edilən müxtəlif təyinatlı norma və normativlər	*	*		*	*	*	*	*		*	*	*
5	Əsas istehsal fondları və dövriyyə vəsaitləri	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
6	Əməyin təşkili və ödənişi	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*

7	Neftin-qazın hasilatı və təhvil	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
8	1 ton neftin və 1000 m ³ qazın hasilatına çəkilən xərc (maya dəyəri)	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
9	NQÇİ, Qİ və s. maliyyə fəaliyyəti		*		*	*							
10	NQÇİ, Qİ və s. istehsal potensiallarından istifadə üzrə ehtiyatların aşkar edilməsi	*	*		*			*	*		*		

1. Müəssəsin işçi qüvvəsi ilə təmin edilməsi səviyyəsi və onların səbəblər üzrə hərəkəti (axıcılılığı);
2. İş vaxtından istifadənin təhlili;
3. Əmək məsrəflərinə çəkilən xərcin təhlili;
4. Maddi-texniki təchizat planının yerinə yetirilməsinin təhlili;
5. Avadanlıqlardan intensiv və ekstensiv istifadənin təhlili;
6. Quyu fondundan istifadənin qiymətləndirilməsi;
7. Neftin-qazın hasilatı və nəqli zamanı baş verən itkilərin uçotu;
8. İdarəetmə işçilərinin əməyinin keyfiyyətinin operativliliyinin qiymətləndirilməsi;
9. Qeyri-istehsal xərclərindən istifadənin təhlili;
10. Əmək məhsuladrlığı ilə əmək haqqı arasında asılılığın (artım tempinin təhlili);
11. AİS-in alt-sistemləri üzrə müvafiq təsərrüfat məsələlərinin həlli zamanı fərdi yanaşmaya üstünlük verilməlidir ki, tələb olunan idarəetmə qərarlarının düzgünlüyünə və operativliyinə şərait yaranmış olsun.

Bundan başqa analitik informasiyaların işlənməsi üzrə alt-sistemə daxil edilən məsələlərin tərkibi formalaşarkən aşağıdakı bir sıra tələblərə riayət olunmalıdır:

- AIS-nin köməyi ilə həll edilən və təhlil olunan məsələ ilk növbədə müəssisədə istehsalın və idarəetmənin səmərəliliyinin yüksəldilməsinə yönəldilməlidir;

- Analitik məsələlərin həlli modeli ilk növbədə normalaşdırma, strateji planlaşdırma və uçot kimi bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədə olan məsələlərin əsasında durmalıdır;

- Analitik məsələlərin həlli üçün tətbiq edilən riyazi aparat və hesablama texnikası məsələnin təşkilati-iqtisadi mahiyyətinə uyğun seçilməlidir;

- Fasiləsiz aparılacaq təhlil müxtəlif məsələlər blokunun qarşılıqlı əlaqəsinin nəzərə alınmalıdır.

Həmin tələblər əsasında yuxarıda qeyd edilən məsələlərin AIS-nin tətbiqi ilə təhlili müəssisənin bütün idarəolunma səviyyəsində fəaliyyətinin hərtərəfli tədqiqi yüksək mənfəət əldə etmək üçün önəmli tədbirlər kompleksinin işlənib hazırlamasına imkan yaradır. Odur ki, tədqiq edilən sənaye müəssisələrində avtomatlaşdırılmış idarəetmə sisteminin tətbiqinə yönəldiləcək vəsaitə qənaət etmək, istehsalın iqtisadi səmərəliliyinin təmin edilməsi baxımından məqsədə müvafiq deyildir.

III FƏSİL. İdarəetmə prosesinin informasiya təminatının təkmilləşdirilməsinin başlıca istiqamətləri

3.1. İdarəetmə prosesinin informasiya təminatı planının və texnologiyasının işlənməsi

Müasir şəraitdə sənaye müəssisələrinin işinin səmərəli təşkilinin ilk növbədə istehsalın idarə edilməsinin təşkilati strukturunun və idarəetmə sistemlərinin yenidən qurulmasını tələb edir. Lakin ona nail olmaq üçün çoxsaylı təşkilati-texniki və sosial-iqtisadi xarakterli tədbirlər işlənilib hazırlanmalı və həyata keçirilməlidir.

İnkişaf etmiş ölkələrin qabaqcıl sənaye müəssisələrinin iş təcrübəsinin öyrənilib ümumiləşdirilməsi göstərir ki, onların işinin səmərəliliyinə müxtəlif amillər təsir edir. Onları adətən iki qrupa bölürlər: pozitiv və neqativ. Yaranma mənbələrindən asılı olaraq amillər daxili və xarici amillərə bölünür. Daxili amillər müəssisənin öz fəaliyyətindən asılı olub özlərinin müxtəlifliyi və çoxşaxəliliyi ilə fərqləndiyindən onları uçota almaq və qiymətləndirmək üçün aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

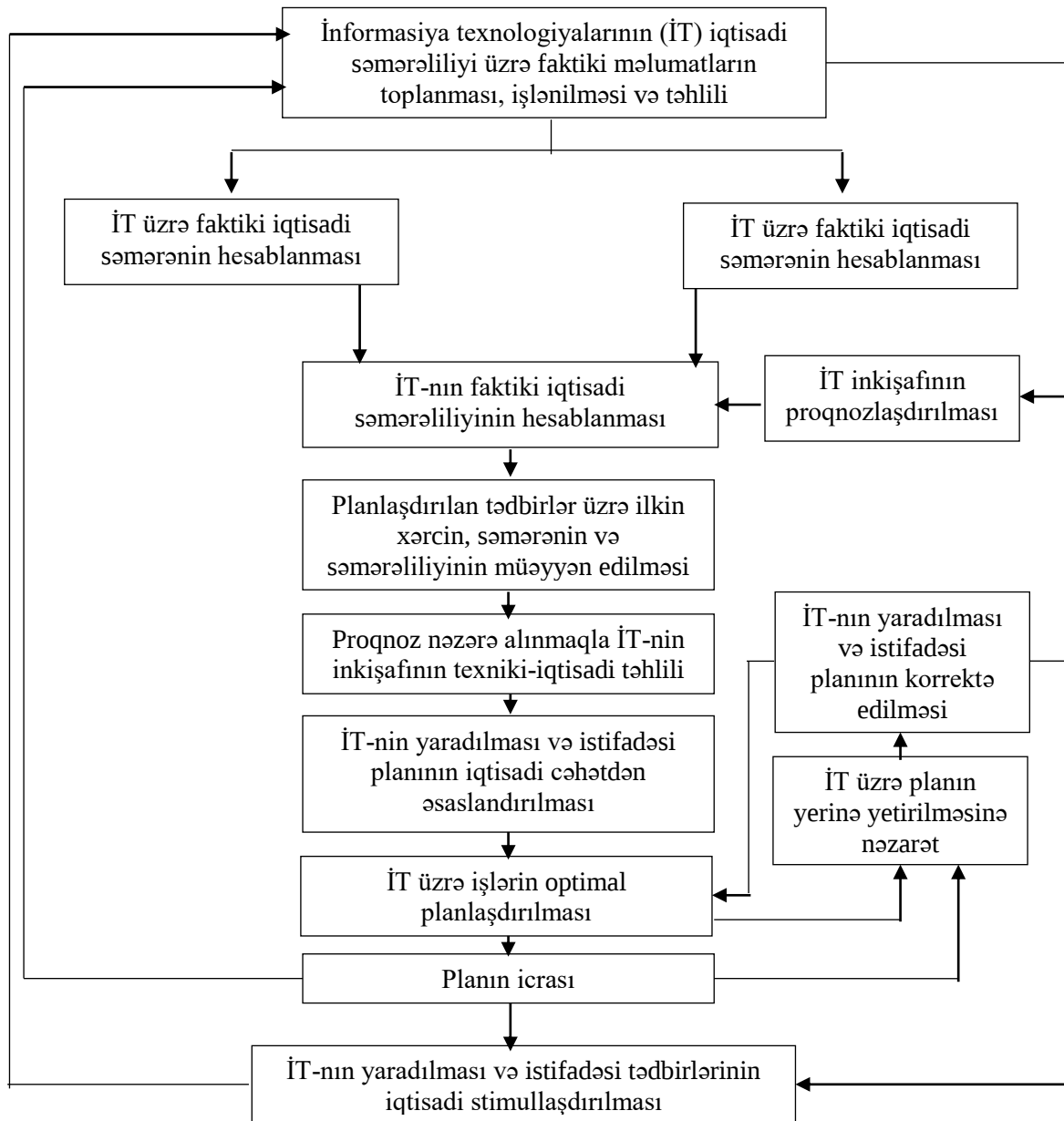
- istehsalın, əməyin və müəssisənin idarə edilməsinin təşkilinin təkmilləşdirilməsinə dair amillər;
- təsərrüfatçılığın təşkilati-hüquqi formalarını əks etdirən amillər;
- neft-qazçıxarma, qazıma və s. müəssisələrin idarə edilməsinin təşkilinin təkmilləşdirilməsi və səmərəliliyinin müəyyən edilməsi ilə əlaqədar amillər;
- neftin və qazın hasilatına, nəqliyə və emalına çəkilən xərclərin idarə edilməsi və qiymət siyasəti ilə əlaqədar olan amillər;
- amortizasiya və investisiya siyasəti ilə əlaqədar amillər;
- neft-qazçıxarma yataqlarının xüsusiyyətləri ilə əlaqədar olan amillər;
- neft-qazçıxarma, qazıma, geoloji axtarış və s. sahədə innovasiya siyasəti ilə əlaqədar olan amillər;

- rəhbər işçilərin bazar münasibətləri şəraitində neft-qazçıxarma idarələrində formalaşan iş üslubu və metodu ilə əlaqədar amillər;

- neft-qazçıxarma, qazıma və s. idarələrin kollektivlərində sosial-psixoloji mühitin yaradılması ilə əlaqədar olan amillər.

Qeyd edilən amillərin təsnifatını nəzərə alaraq, sənaye müəssisələrində informasiya texnologiyalarının yaradılması və istifadəsinin təşkilati-iqtisadi mexanizminin funksional sxemini aşağıdakı kimi formalaşdırmaq məqsədə müvafiq olardı (şək. 3.1).

Sxemdən göründüyü kimi, müəssisələrdə informasiya texnologiyalarının Uçotu, istifadəsi və saxlanması sistemi içərisində informasiya axınının optimallaşdırılması, idarəetmə mühitində elmi-texniki nailiyyətlərin mənimsənilməsində vacib problem kimi çıxış edir. Hazırda informasiya axını innovasiya prosesinin idarə edilməsi istiqamətində daha az tədqiq edilən problemdir. İnformasiya axınının tədqiqi isə öz növbəsində idarəetmə təşkilinin optimallaşması üzrə yerinə yetirilən işin vacib tərkib hissəsi olmaqla bütövlükdə idarə edən sistemin gələcəkdə düzgün formalaşması üzrə müvafiq tədbirlərin işlənib hazırlanması və həyata keçirilməsinə təminat yaradır. Mütəxəssislər haqlı olaraq düzgün hesab edirlər ki, informasiya axınının tədqiq etməklə müəssisənin optimal idarə edilməsinin metod və vasitələrinin, eləcə də axınının strukturunu müəyyən etmək mümkündür və onun köməyi ilə idarəetmənin keyfiyyət meyarını müəyyən etmək olar.

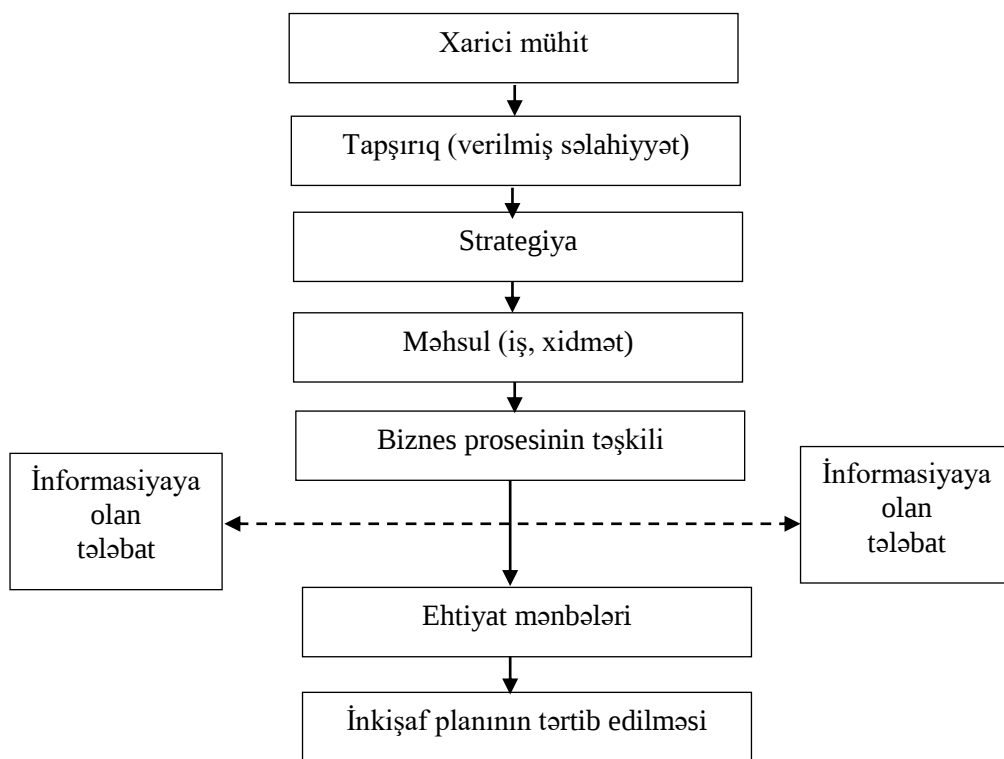
İnformasiya axınının tədqiq edərək, idarəetmənin iki əsas mərhələsini ayrı-ayrılıqda qiymətləndirmək lazımdır:

- strateji planlaşdırma və proqnozlaşdırma;
- operativ rəhbərlik və nəzarət.

Strateji planlaşdırma və proqnozlaşdırma mərhələsində aşağıdakı bir- biri ilə sıx əlaqədə olan üç tədbirin həyata keçirilməsi vacibdir:

- texniki inkişafın başlıca istiqamətlərini müəyyən etmək;
- uzunmüddətli kompleks elmi-texniki proqramın işləyib hazırlanması;
- elmi-texniki nailiyyətlərin mənimsənilməsi planının tərtib edilməsi.

İnformasiya sistemlərinin ideal şəkildə planlaşdırılması menecmentin səmərəli təşkili şəraitində mümkündür. Bu zaman planlaşdırma menecmentin qarşıya qoyduğu məqsədə uyğun formalaşır və informasiya üzrə planın işlənməsi zamanı aşağıdakı ardıcılığa riayət olunması təklif edilir (şək.3.2). Lakin, fikrimizcə, məsələyə bu cür yanaşma özündə bir sıra çatışmamazlığı əks etdirir. İlk növbədə, informasiya sistemlərinin təşkili heç də həmişə yüksək nəticə vermir. Digər tərəfdən, həmin sistemin tətbiqi zamanı müxtəlif təşkilati-texniki maneələr üzə çıxır. Ona görə də bir çox hallarda informasiya sistemlərinin tətbiqi üzrə təklif edilən layihələr təcrübədə həyata keçirilmir.

Şək.3.2. İnformasiya planının işlənilməsi mərhələləri (ardıcılığı)

İnformasiya sistemlərinin inkişafı üzrə plana aşağıdakı məsələlərin daxil edilməsi məqsədə müvafiq olardı:

- müəssisənin perspektiv strateji planı ilə informasiya siyasətinin qarşılıqlı əlaqəsi;
- informasiya sistemlərinin (İS) öncül istiqamətinin müəyyən edilməsi və proqram təminatının təşkili;

- İS-in tətbiqi tempinin (sürətinin) artırılması;
- İS-nin texniki-təminatının artırılması və onun səmərəli təşkili;
- İS-in tətbiqinə çəkilən xərclərin müqayisə edilməsi və onun üstünlüklərinin əsaslandırılması;
- İS-in kadr təminatı və təşkilatı aspektlərinin müəyyən edilməsi;
- İS-in işlənməsi üzrə metodların və yanaşmaların açıqlanması;
- İS-in təhlükəsizliyinin təmin edilməsi üzrə tədbirlərin işlənilib hazırlanması;
- İS üzrə rəqabətçilərin texniki imkanlarının qiymətləndirilməsi.

Yuxarıda qeyd edilən təşkilati-iqtisadi istiqamətlərin planlaşdırılması nə qədər asan olsa da, onların tətbiqi bir o qədər çətinidir, çünki yeni yaranmış İS-lərin kütləvi şəkildə mənimsənilməsi həmişə insan amili ilə üzləşir. Ona görə də hələ 1983-cü ildə E.Mamford yazırdı ki, qeyd edilən çətinliyi aradan qaldırmaq üçün texniki və insan amillərini nəzərə alan səmərəli informasiya-kompyuter sistemi yaradılmalıdır. Həmin müəllifin qeyd edilən fikri bu gün də öz aktuallığını saxlayır.

İnformasiya problemlərinə həsr edilmiş ədəbiyyatların öyrənilib ümumiləşdirilməsi göstərir ki, informasiya sistemlərinin işlənməsi strategiyasını formalaşdırarkən sosial-texniki yanaşmaya üstünlük verilir.

Bu yanaşmanın mahiyyəti ondan ibarətdir ki, sistemin tətbiqi zamanı işçilərin əmək şəraitinin və müəssisənin fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması üzrə təxirəsalınmaz tədbirlər həyata keçirilsin. Lakin buna nail olmaq üçün İS üzrə ali menecerlərin müvafiq dəstəyinə ehtiyac duyulur.

Operativ rəhbərlik və nəzarət mərhələsi yeni texnikanın yaradılması və mənimsənilməsi üzrə idarəetmə prosesinin dinamikliyini özündə əks etdirir. Bu zaman əsas diqqət yeni texnikanın tətbiq edilən obyektlərində elmi-texniki nailiyyətlərin həyata keçirilməsini təmin edərək, onun sənaye miqyasında tətbiqinə yönəldilir. Sonuncunun təminatı və formalaşan nəzarət sisteminə əsaslanır.

İnformasiya texnologiyalarının işlənməsi zamanı aşağıdakılara xüsusi diqqət yetirilməlidir:

1. Texnoloji prosesin əsas mərhələlərinin xarakterik xüsusiyyətlərini aşkar etmək;
2. Məlumatların toplanması, ötürülməsi, işlənməsi və nəzarət əməliyyatlarının təşkili;
3. İnformasiya texnologiyalarının işlənməsi prosesinin mərhələlərinin, parametrlərinin, keyfiyyət və optimallaşma kriteriyalarının və layihə vasitələrinin müəyyən edilməsi.

Qeyd edilən mərhələlərin hər biri özü özlüyündə xüsusi informasiya təminatı vasitəsinə möhtac olduğundan avtomatlaşdırılmış informasiya sistemlərinin yaradılması və təşkilini, eləcə də informasiyaların axtarılması və təhlilini tələb edir. Bu zaman ilk növbədə aparılacaq tədqiqatın və işlənmənin tətbiqinin nəticələrini qiymətləndirmək zərurəti yaranır. Təcrübədə bu ilk növ iş ilkin qiymətləndirmə adlandırırlar.

İnformasiya təminatına proqnozlaşdırma zamanı texniki-iqtisadi və kommersiya xarakterli informasiyalardan istifadə olunması nəinki yeni texnika və texnologiyanın tətbiqi üzrə əsaslandırılmış proqnozların tərtibatına, hətta perspektiv inkişafın müəyyən edilməsinə təminat yaradır. Elmi-texniki işləmələrin başa çatdırılmasından sonra onun texniki səviyyəsinə qiymət verilməlidir. İşləmələr sənaye müəssisələrində tətbiq edildikdən sonra bütün mərhələlərə yekun qiymət verilir ki, bu da texniki-iqtisadi ədəbiyyatlardan, patent fondundan, standartlardan, «Now-How», reklam materiallarından və i.a. informasiyalara əsaslanır.

Bazar münasibətlərinin inkişafı səviyyəsindən asılı olmayaraq dövlət idarəetmə orqanları elmi-texniki nəticələrin həyata keçirilməsi üzrə cari planların və perspektiv proqramların yerinə yetirilməsinin gedişatına, ölkədə patent-hüquqi aktivliyinin genişlənməsinə, patent-lisenziya əməliyyatlarının həyata keçirilməsinə, elmi-texniki nailiyyətlərin iqtisadi cəhətdən stimullaşdırılması mexanizminin formalaşması və həyata keçirilməsi işləri üzərində sisteməlik nəzarət işi aparılmalıdır. Həmin nəzarət funksiyasını həyata keçirmək üçün dövlət idarəetmə orqanlarında yeni informasiya texnologiyaları haqqında məlumatlar toplanmalı,

onların sənaye miqyasında tətbiqinin gedişatı üzrə aparıcı təşkilat müəyyən edilməlidir. Bu baxımdan ARDNŞ-nin iş təcrübəsi diqqətə layiqdir. Lakin bu sahədə aparılan işlər özünün ilkin mərhələsindədir. Belə ki, informasiya sistemləri və texnologiyalarının tətbiqi üzrə aparıcı təşkilat hesab edilən "Azərineftinformatika" Hesablama Mərkəzində dünyanın neft-qazçıxarma və geologiya işlərində tətbiq edilən bir çox yeni informasiya texnologiyaları lazımınca öyrənilmədiyindən tədqiq edilən sahədə öz yerini tapmamışdır. Digər tərəfdən, təcrübədə mövcud olan bütün yeni informasiya texnologiyalarını qısa müddətdə öyrənilib mənimsəmək, onu sahənin spesifik xüsusiyyətinə uyğunlaşdırmaq mürəkkəb proses olub, özlüyündə vaxt amilindən başqa böyük məbləğdə vəsait tələb edir. Bununla yanaşı hər bir yeni texnologiyayı mənimsəmək - yeni təfəkkürlü kadr hazırlığını tələb edir ki, bu da uzun illərin və peşəkarlığın nəticəsi kimi qiymətləndirilməlidir.

3.2. İdarəetmə prosesində yeni informasiya texnologiyalarından istifadə istiqamətləri

İdarəetmə prosesinin informasiya ilə təchizatının əsası, informasiya ehtiyatlarının olmasıdır. Ona görə də idarəetmə strukturlarını müvafiq informasiya ehtiyatları ilə təmin edən məlumat sistemlərinin formalaşdırılması mühüm əhəmiyyətə malikdir. Məlumat axınlarının indiki durumunda bu məsələnin effektiv həllini məlumat sistemlərindən, kompüter texnikası vasitələri və müasir innovativ texnologiyaları tətbiq olunmadan təmin edilməsi qeyri-mümkündür.

İdarəçilikdə yeni informasiya-kommunikasiya texnologiyalarından (İKT) istifadə olunması idarəetmə sistemlərinin xüsusiyyətinə və onun yerinə yetirilməsinin təşkilati quruluş formalarına əhəmiyyətli təsir göstərir. İdarəçilikdə İKT-dən istifadə bir çox sahələrdə cəmiyyətin informasiya olan ehtiyacının daha tam ödəməyə ödəməyə, bütövlükdə idarəetmənin effektivliyini artırmağa və dövlət bölməsinin xərclərini aşağı salmağa, dövlət idarəetmə strukturlarının vətəndaşlarla və təşkilatlarla qarşılıqlı münasibətlərini yaxşılaşdırmağa şərait yaradır. Müvafiq idarəetmə strukturlarının, bələdiyyə qurumlarının insanlarla və müəssisələrlə informasiya sahəsində qarşılıqlı münasibətinin müasir üsul və vasitələrinin inkişafı qərarların işlənilib hazırlanmasında və qəbulunda aşkarlığın və şəffaflığın təmin edilməsi üçün yeni şanslar yaradır. Bu baxımdan dövlət idarəetməsinin məlumat təminatının ən önəmli strateji hədəflərindən biri müxtəlif tipli səmərəli məlumat sistemlərinin idarəetmə qərarlarının işlənilib hazırlanması və qəbuluna kömək sistemlərinin qurulması və rəqləşdirilməsindən ibarətdir.

İdarəçilik təcrübəsində avtomatlaşdırılmış idarəetmə sistemləri (AİS) çox geniş tətbiq edilir. Belə forma informasiya texnologiyasının - onun əldə edilməsinin, ötürülməsinin, toplanmasının və işlənməsinin daha səmərəli təşkili və idarə olunması deməkdir. Avtomatlaşdırılmış idarəetmə sistemi ancaq dövlət idarəetmə strukturlarında deyil, regionlar və ölkə iqtisadiyyatının müvafiq sahələri üzrə formalaşdırılmalıdır. Onlar çoxvariantlı plan-iqtisadi hesablamalar aparır, proqnozlar verir, təsərrüfat fəaliyyəti üçün optimal idarəetmə qərarları

hazırlayırlar. Hazırda dövlət hesablaşma mərkəzləri şəbəkəsi əsasında avtomatlaşdırılmış plan-iqtisadi hesablaşmalar sistemi, habelə avtomatlaşdırılmış sahə sistemləri daxil olmaqla informasiyaların toplanması və işlənməsinin vahid dövlət sistemi yaradılmışdır. Avtomatlaşdırılmış idarəetmə sistemlərinin yaradılması bəzilərinin düşündüyü kimi, heç də rəhbər işçiləri bir çox qayğılardan azad etmir, sadəcə olaraq idarəetmənin səmərəliliyinin, operativliyinin yüksəlməsinə və məhsuldarlığın artmasına şərait yaradır. Avtomatlaşdırılmış idarəetmə sistemləri şəraitində idarəçilik fəaliyyətinin funksional məzmunu xeyli dəyişir, konkretləşir, operativliyə, dəqiqliyə və mütəşəkkil iş fəaliyyətinə tələbat xeyli dərəcədə artır.

İdarəetmə prosesinin informasiya sistemlərinin yaradılması bürokratik dövlət maşınına yeni texniki vasitələrin-tətbiqi deyil, mülkiyyət formal arının müxtəlifliyinə, vətəndaş cəmiyyətinə, özünüidarəetmə mexanizmlərinin geniş inkişafına, insanların hüquq və azadlıqlarının tamlığına, qanunun aliliyinə və digər demokratik prinsiplərə və dəyərlərə əsaslanan yeni dövlət idarəetmə sisteminin yaradılmasını nəzərdə tutur. Eyni zamanda, idarəolunan obyektlərin, onların qarşılıqlı əlaqələrinin müasir təşkili, yeni rabitə vasitələrinin imkanları, informasiya işlənmə texnikasının xarakteri və digər amillər idarəetmənin vahid və tam əhatəli informasiya sisteminin yaradılmasına şərait yaradır. Beləliklə, təşkilat özünün vahid informasiya sisteminə malik ümumi dövlət idarəetmə sistemi qurulmalıdır.

Müasir dövrdə informasiya-kommunikasiya vasitələrindən istifadə etməklə dövlət orqanlarının informasiya təminatı sisteminin təkmilləşdirilməsindən danışdıqda, adətən müəyyən obyektlərin mövcud durumunu və dinamikasını özündə birləşdirən informasiyanın əldə edilməsini, qeydiyyatı alınması, yığılması, emalı və qorunması ilə bağlı fəaliyyətdə olan sistem yox, keyfiyyətə və prinsipə daha müasir informasiya sistemlərinin yaradılması nəzərdə tutulur. Mikroelektronikanın, informatikanın, mikroprosessorların, robotların və digər müasir xidmət vasitələrinin tətbiqi bütövlükdə informasiya ilə işin yeni elmi və

texniki səviyyəyə yüksəldilməsinə, rəşional və səmərəli informasiya texnologiyalarının yaradılmasına imkan verir.

Artıq qeyd etdiyimiz kimi, idarəetmənin səmərəliliyinə təsir edən amillərdən biri də yeni informasiya texnologiyalarından istifadə olunmasıdır. Yeni informasiya texnologiyaları informasiya ilə iş prosesində kompüter texnikasından və rabitənin telekommunikasiya vasitələrindən istifadə etməyə imkan verir. Bu texnologiyaların tətbiqi hər şeydən əvvəl idarəetmə fəaliyyətini, onun məzmununu dəyişir, idarəetmənin səmərəliliyini artırır, dövlət idarəetmə orqanlarında qərar qəbulu proseslərinin informasiya təminatının daha yüksək səviyyəsini təmin etməyə imkan verir. Bu baxımdan informasiya sistemləri sahəsindəki yeniliklərin gələcəkdə məhsuldarlığın artmasına təsiri daha çox olacaqdır. Bu yeniliklərə lokal və qlobal informasiya şəbəkələri, verilənlər bazasının idarə olunması imkanlarının genişlənməsi, müstəqil proqramlaşdırma, ofis əməliyyatlarının avtomatlaşdırılması, qərar qəbuluna yardım sistemləri, ekspert sistemləri və s. aiddir.

Müasir təşkilatların keyfiyyətə yeniləşməsi cəmiyyətin bütün strukturlarını və ayrıca hər bir vətəndaşın məlumatlandırılmasını təmin edəcək vahid informasiya; məkanının formalaşdırılması və inkişaf etmiş informasiya infrastrukturunun yaradılması kimi sosial idarəetmə məsələsinin həllini ön plana çıxarır. Bu gün vətəndaşların hökumətin informasiyalarına tətəbatı artır ki, bu da vətəndaşlarla informasiya qarşılıqlı əlaqələrinin infrastrukturunun inkişaf etdirilməsini tələb edir. Belə bir informasiya infrastrukturunun olması dövlət hakimiyyət və idarəetmə orqanlarının bütün səviyyələrini inteqrasiya etməklə iri həcmli informasiyanın yığılması, sistemləşdirilməsi, təsnifləşdirilməsi, ötürülməsi və saxlanılmasının səmərəli vasitələrinin tətbiq edilməsi, məlumatların alınması və işlənilməsi, onların təhlili və modernləşdirilməsi müasir texnologiyaların istifadə edilməsini nəzərdə tutur ki, bu da idarəetməsinin səmərəliliyinin vacib şərti və göstəricisidir.

Hər hansı bir təşkilatda və yaxud idarədə əgər iki və ya daha artıq kompüter varsa, o zaman bu kompüterlərin verilənləri və informasiyanı bir-biri ilə əlaqəli

olaraq işləməsi təşkilat üçün daha çox səmərə verər və məhsuldarlığın artmasına kömək edir. Hazırkı dövrdə kompüterlərin eyni məkanda və yaxud müxtəlif qitələrdə yerləşməsindən asılı olmayaraq onlardan birləşdirilmiş formada istifadə etməyə böyük ehtiyac yaranmışdır. Eyni məkanda yerləşən kompüterlərin birləşmiş formada istifadəsinə lokal şəbəkə, müxtəlif coğrafi məkanlarda yerləşən kompüterlərin birləşdirilməsinə isə qlobal şəbəkə adı verilmişdir. Kompüter istifadəçilərinin təşkilat daxilində tez-tez informasiyanın ötürülməsi, saxlanması, yenidən işlənməsi ilə bağlı problemləri meydana çıxdıqda daxili şəbəkənin köməyinə ehtiyac hiss olunur.

Əgər bir istifadəçi digərinə sənəd, qrafik və yaxud təhlil xarakterli informasiya göndərmək istəyirsə bu zaman daxili şəbəkədən istifadə edir. Daxili şəbəkənin digər faydalarından biri də eyni informasiyadan bir neçə istifadəçinin eyni anda istifadə etməyə imkan verməsidir ki, bu da idarəetmə fəaliyyətində vaxta qənaət edilməsinə və səmərəliliyin yüksəldilməsinə səbəb olur. Daxili şəbəkədə informasiyanın paylanması üsullarından biri də elektron poçt xidmətidir. Elektron poçt xidməti sənədləri, şəkilləri və digər informasiyaları bir və ya bir neçə şəxsə göndərməkdən ibarətdir. Beynəlxalq qlobal şəbəkələr hələ bir neçə onilliklər bundan əvvəl beynəlxalq telefon şəbəkəsi formasında mövcud olmuşdur. Müasir dövrdə müxtəlif coğrafi məkanlarda yerləşən kompüter istifadəçiləri arasında informasiya mübadiləsinə olan ehtiyac getdikcə artır və beynəlxalq şəbəkələr biznes, sənaye və dövlət idarəetmə orqanlarının fəaliyyətində daha böyük əhəmiyyət kəsb edir.

İnformasiya-kommunikasiya texnologiyalarının idarəetmə strukturlarında istifadə edilən mürəkkəb prosedura olub bəzi amillərlə əlaqədardır:

- inzibati idarəetmə aparatın vertikal quruluşların horizontal quruluşla əlaqələndirilməsinin qaçılmaz olması ilə;
- dövlət məmurlarının bilik və ixtisası səviyyəsinin qaneedici olması və dərrakalarındakı ətalətlə;
- informasiyaya kütləvi çıxış imkanlarını nəzərdə tutan məlumatlar bazasının çatışmazlığı ilə.

İdarəçilikdə yeni İKT-nın tətbiqi ilə bağlı vəzifələrə aşağıdakıları aid etmək olar:

- qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi;
- İKT-dən istifadə etməklə dövlət hakimiyyət orqanlarının və yerli özünüidarəetmə orqanlarının fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi;
- İKT-dən istifadə etməklə dövlət hakimiyyət və idarəetmə orqanları ilə vətəndaşlar arasında səmərəli qarşılıqlı fəaliyyət üçün şəraitin yaradılması;
- İKT üzrə mütəxəssislərin və yüksək ixtisaslı istifadəçilərin hazırlığı sisteminin inkişaf etdirilməsi.

İKT-nin müvafiq idarəetmə strukturlarında istifadəsi prosesinin başlıca vəzifəsi hakimiyyət strukturlarının effektivliyinin artırılmasından ibarətdir. Bu vəzifə həll edilmədən vətəndaşların informasiyaya çıxış hüquqlarının və hakimiyyət orqanları tərəfindən göstərilən xidmətlərdən istifadənin səmərəli və rahatlığının təmin olunmasına nail olmaq mümkün deyildir. İdarəetmədə İKT-nin tətbiqi iqtisadiyyatın tərəqqisi üçün mühüm əhəmiyyətli məqsədlərə çatmaq, idarəetmə strukturunun işinin effektivliyini yüksəltmək və idarəçilikdə nəticələrin yüksəldilməsinə nail olmağa son dərəcədə böyük imkanlar açır. Məlum olduğu kimi informasiya inhisarçılığı bürokratizmin və korrupsiyanın inkişafı üçün münbit mühit rolunu oynayır. Buna görə də yeni informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının dövlət idarəçiliyində tətbiqi açıq informasiya resurslarına idarəetmə strukturunun inhisarını aradan qaldırmağa, açıq vətəndaş cəmiyyəti formalaşdırmağa kömək edəcəkdir.

İnkişaf etmiş ölkələrin formalarından İKT sahəsindəki strategiya larinin təhlili göstərir ki:

- a) hökumət dövlət təşkilatlan ilə qarşılıqlı münasibətlərdə vətəndaşlar üçün böyük rahatlığın yaradılmasında maraqlıdır;
- b) hökumət iqtisadiyyatın elektronlaşdırılması sahəsində, o cümlədən elektron ticarətin inkişafının stimullaşdırılmasında lider rolunu öz üzərinə götürür;
- c) hökumət onun fəaliyyətinə vətəndaşlar tərəfindən nəzarətin gücləndirilməsi barədə milli təşəbbüs çərçivəsində özünün fəaliyyətinə yenidən baxır.

Kommunikasiya texnologiyaları içərisində İnternet mühüm əhəmiyyət kəsb edir və son dövrlərdə dünya birliyinin informasiya strukturu vacib əhəmiyyətə malikdir və son illərdə beynəlxalq informasiya sisteminin çox əhəmiyyətli elementlərindən birinə çevrilmişdir. İnternet mərkəzləşdirilmiş idarəetmə orqanına malik olmayan, uzaq müraciətli telekommunikasiya kanalları ilə birləşdirilmiş qlobal şəbəkələrin toplusudur. Hər gün milyonlarla kompüter internetə qoşulur və onların real sayım müəyyən etmək qeyri-mümkündür.

Qərbi ölkələrində idarəetmə orqanlarının İnternetdən istifadə etməsinə dövlət hakimiyyətinin səmərəliliyinin yüksəldilməsi üçün mümkün imkanlardan biri kimi baxılır. Tədqiqatçıların fikrincə, yaxın dövrlərdə İnternet hakimiyyətin xalq kütlələri üçün açıqlığını təmin edə biləcək əsas vasitəyə çevriləcəkdir. Hesab edilir ki, informasiya texnologiyalarının idarəçiliyə tətbiqi çox şeyi tezliklə optimallaşdırmağa, idarəetmə xərclərinin azaldılmasına, dövlət hakimiyyət orqanlarının bir-biri ilə və vətəndaşlarla, cəmiyyətlə qarşılıqlı fəaliyyətinin sürətlənməsinə imkan verəcəkdir. İdarəetmə fəaliyyətində İnternetdən başqa ölkələrin idarəetmə təcrübəsinin öyrənilməsində, informasiyaların daha operativ qəbul edilməsində və ötürülməsində, ictimai xidmətlərin göstərilməsində istifadə edilir.

Bu gün idarəetmə proseslərində inteqrasiya olunmuş informasiya sistemlərindən daha çox istifadə olunur ki, bu da idarəetmə qərarlarının qəbulu və tələb olunan informasiyanın istifadəçilərə çatdırılması sahəsində mövcud olan müxtəlif informasiya sistemlərinin məcmusundan ibarətdir. Bu sistemlərə Əməliyyat Emalı Sistemi, İnformasiya İdarəetmə Sistemi, Qərarların Qəbuluna Yardım Sistemi, Tətbiqi İnformasiya Sistemi, Strateji İnformasiya Sistemi, Ekspert sistemləri və s. aid etmək olar. Bu sistemlər daxili və xarici verilənlər bazası ilə birlikdə inteqrasiya olunmuş informasiya sistemini təşkil edir. Konseptual baxımdan inteqrasiya olunmuş informasiya sisteminin fəaliyyəti daxili və xarici mənbələrdən məlumatların alınması ilə başlayır. Məlumatlar əməliyyat emalı sistemində işləndikdən sonra daxili verilənlər bazasına ötürülür və sonrakı mərhələdə istifadəçilər lazımi informasiyanı tapmaq üçün bu bazadan istifadə

edirlər. Bu informasiya sistem Tərəfindən müxtəlif hesabatların hazırlanması və yaxud idarəetmə qərarlarının müxtəlif variantlarının hazırlanması və qiymətləndirilməsi üçün qərarların qəbuluna yardım sistemində istifadə olunur. Sistemin hesabatları istifadəçilərə sənədlərin hazır forması şəklində və yaxud elektron poçt vasitəsilə ötürülə bilər, daxili verilənlər bazasındakı informasiya ilə birləşdirilərək tətbiqi informasiya sistemləri vasitəsilə yuxarı səviyyəli məsul şəxslərə çatdırıla bilər. Daxili verilənlər bazası strateji informasiya sistemləri üçün informasiya mənbəyi rolunu oynayır. Eyni zamanda bu informasiyadan ekspert sistemlərində də istifadə olunur. Bütün bu proses zamanı sistem qərar qəbulu prosesini bütün səviyyələrdə tənzimləyir və mətnlərin hazırlanması, informasiyanın elektron poçt vasitəsilə göndərilməsi və nəticələrin avtomatik qeydə alınması kimi əməliyyatları xeyli asanlaşdırır

İdarəetmə prosesinin informasiya təminatının təkmilləşdirilməsi, İKT-nin dövlət idarəçiliyinə tətbiqi və dövlət idarəetməsinin informasiya sistemlərinin inkişaf etdirilməsi baxımından son dövrlərdə dünyanın müxtəlif ölkələrində reallaşdırılmağa başlanılmış «elektron hökumət» layihəsini xüsusi qeyd etmək lazımdır. Elektron hökuməti «informasiyanın elektron vasitələrlə işlənilməsi, ötürülməsi və yayılması əsasında qurulmuş dövlət idarəetməsi sistemi» kimi müəyyənləşdirmək olar. Bəzi ölkələrdə ***e-Government*** adlandırılan «elektron hökumət»in əsas vəzifəsi dövlətin, milli iqtisadiyyatın və sosial proseslərin idarə olunmasını daha da səmərəli və istifadəçilər üçün daha da rahat etməkdən ibarətdir. «Elektron hökumət» ideyasının tərəfdarlarının onun xeyrinə istifadə etdikləri ən mühüm arqumetlərdən biri bu sistemin dövlət hakimiyyətinin şəffaflığını artıracağı və onun həm vətəndaşlarla, həm də biznes strukturları ilə əks-əlaqələrinin yeni səviyyəyə yüksələcəyinə inamdan ibarətdir.

Elektron hökumət layihələri hal-hazırda ABŞ, İngiltərə, Kanada, Avstraliya, Yaponiya, Sinqapur və digər ölkələrdə həyata keçirilir. Bu sahədə liderlik elektron hökumət layihəsinin reallaşdırılmasına 1995-96-cı illərdən başlamış və bu günə qədər kifayət qədər uğurlar qazanmış ABŞ və İngiltərəyə məxsusdur. Məsələn, ABŞ-da vergi xidməti portalının yaradılması vergi ödəyicilərindən daxil olan

informasiyanın işlənməsinə sərf olunan vaxtın 8 aydan 20-30 dəqiqəyə qədər azaldılmasına imkan vermişdir.

«Elektron hökumət» layihəsinin məqsədi İKT-nin tətbiqi hesabına demokratiyanın inkişafına şərait yaratmaqdan, dövlət və bələdiyyə idarəetməsinin, iqtisadiyyatın fəaliyyətinin səmərəliliyinin artırılmasından, vətəndaşların informasiyaya sərbəst çıxış hüquqlarının təmin olunması üçün şəraitin yaradılmasından, ölkənin vahid informasiya məkanının formalaşdırılmasından ibarətdir. Bu layihənin reallaşdırılması aşağıdakılara imkan verəcəkdir:

- hökumətin (dövlət strukturlarının, dövlət qulluqçularının) intellektual və kadr potensialından maksimum istifadə etməyə;
- vətəndaşların dövlət idarəetməsində iştirakına, əhalinin müxtəlif informasiyalara çıxış imkanlarının təmin olunmasına;
- cəmiyyət üçün dövlətin informasiya şəffaflığı və açıqlığının təmin olunmasına.

“Elektron hökumət” layihəsinin tərkib hissəsi aşağıdakılardan ibarət ola bilər: elektron sənəd dövriyyəsi sistemləri, dövlət xidmətlərinin portalı, dövlət registrləri və vətəndaşlara avtomatlaşdırılmış xidmət sistemləri, sahəvi, regional və yerli məlumat bazaları və s.

İdarəetmə prosesində avtomatlaşdırılması nəzərdə tutulan proseslərə görə «elektron hökumət» layihəsinin yaradılmasına bir sıra tələblər irəli sürülür. İdarəetmə nəzəriyyəsində üç belə tələblər qrupu müəyyənləşdirilmişdir:

- a) İnstitusional tələblər. Burada ümumi siyasət və onun həyata keçirilməsinin başlıca vəzifələri müəyyənləşdirilir.
- b) İnzibati tələblər. Bu tələblər funksional idarəetmə sferasını əhatə edir ki, burada institusional səviyyədə müəyyənləşdirilmiş fəaliyyət istiqamətləri təşkilati-idarəetmə komponentlərinə ayrılır.
- c) Texnoloji tələblər. Bunlar bütövlükdə cəmiyyət və ayrı-ayrı vətəndaşların, təşkilatların istifadə etdiyi konkret məhsullara çevrilən dövlət idarəetmə xidmətlərinə olan tələbatların bilavasitə ödənilməsi ilə bağlı tələblərdir.

İnzibati və texnoloji səviyyədə dövlət idarəetməsi funksional baxımda konkret məsələlərə yönəlir və onları həll edir. İdarəetmə sistemi dövlət aparatının təşkilati strukturunu (dövlət orqanlarını), onların reallaşdırdığı funksiyaların məcmusunu, istifadə etdikləri metod, vasitə və resursları, idarəetmə subyektləri və obyektləri arasındakı birbaşa və qarşılıqlı əks-əlaqələri və bu zaman lazım olan informasiya axınlarını özündə birləşdirir. Buna görə də elektron hökumət modeli bu sistemin yalnız əhaliyə və təşkilatlara xidmətlərin göstərilməsi ilə bağlı ən aşağı texnoloji səviyyəsini deyil, bütün dövlət idarəetmə sistemini əhatə etməlidir.

İdarəetmənin inzibati səviyyəsində əsas vəzifə elektron sənəd dövriyyəsinə keçiddən ibarətdir. Bu aşağıdakıları nəzərdə tutur:

1. təşkilatdaxili elektron sənəd dövriyyəsi sistemlərinin inkişafı;
2. dövlət hakimiyyət orqanları və yerli özünüidarəetmə orqanları arasında müxtəlif sənədlərin işlənilməsinin müddətlərinin azaldılmasını təmin edən təşkilatlararası elektron sənəd dövriyyəsi sistemlərinin inkişafı;
3. regional və yerli hakimiyyət orqanlarının qəbul etdiyi qərarların keyfiyyətinin yüksəldilməsini təmin edəcək üfüqi qarşılıqlı fəaliyyət sistemlərinin inkişafı.

Burada təşkilatlardakı informasiya və sənəd dövriyyəsinin təşkilati standartlarının uyğunluğunun təmin edilməsi vəzifəsi qarşıya qoyulur.

İdarəetmənin texnoloji səviyyəsində, yəni vətəndaşlara və təşkilatlara xidmətlərin bilavasitə göstərildiyi səviyyədə aşağıdakı vəzifələrin yerinə yetirilməsi tələb olunur:

- a) müəssisələrin dövlət orqanları ilə məcburi qarşılıqlı fəaliyyət növlərinin əksəriyyətinin elektron formaya keçirilməsi və tədricən bütün təsərrüfat subyektlərinin kağızsız sənəd dövriyyəsinə keçməsi. Bu zaman informasiya mübadiləsini təmin edən müxtəlif səviyyəli dövlət orqanlarının və yerli özünüidarəetmə orqanlarının fəaliyyətinin razılaşdırılmasının təmin edilməsi, o cümlədən, mübadilə standartlarının, imzanın müdafiəsi və təsdiqi prinsiplərinin uyğunluğu, həmçinin dövlət orqanlarındakı kargüzarlığın və sənəd dövriyyəsinin açıq beynəlxalq standartlara uyğunluğunun təmin olunması tələb olunur.

b) İKT vasitəsi ilə dövlətlə vətəndaşlar arasında səmərəli qarşılıqlı fəaliyyətin təmin olunması. Burada vətəndaşlara əks-əlaqə imkanı da daxil olmaqla telekommunikasiya kanalları vasitəsi ilə mərkəzi və yerli səviyyəli müxtəlif dövlət orqanlarının informasiyasından istifadə imkanlarının yaradılması nəzərdə tutulur. Bu zaman vətəndaşlara yaşadığı yerdən asılı olmayaraq bərabər imkanlar yaradılmalıdır ki, bu da uzaqdan qoşulmaq və xidmətləri məsafədən əldə etmək imkanlarının da olmasını nəzərdə tutur.

c) İdarəetmə orqanlarının İnternet nümayəndəliklərinin yaradılması və hökumət portalının qurulması. Burada regional və yerli səviyyədə əlaqələndirmə məsələləri də həll olunmalıdır.

İdarəetmənin bütün səviyyələrinin və yerli özünüidarəetmə orqanlarının informasiyalaşdırılmasının inkişafı tədbirləri bütün ölkə ərazisində vahid informasiya məkanının yaradılmasını və həm cəmiyyət daxilində, həm də dövlətlə vətəndaş arasında informasiya mübadiləsi proseslərinin əsaslı dərəcədə sürətləndirilməsini təmin etməlidir. Qarşıya qoyulmuş bu vəzifələr tipik həll variantlarının işlənilib hazırlanmasını və bütün ölkə miqyasında kütləvi şəkildə tətbiq olunmasını nəzərdə tutur. Məsələn, müxtəlif ölkələrdə «elektron hökumət» çərçivəsində aşağıdakı kimi məsələlər tətbiq olunur:

I. Bir təşkilat daxilində sənəd dövriyyəsinin avtomatlaşdırılması İnternet və intranet vasitəsi ilə istifadəçilərin işini, işgüzar proseslərin idarə olunmasını, sənədlərin həyat dövrünün və versiyalarının yararlılığını, informasiyaya çıxış hüquqlarının dinamik idarə olunmasını tamamilə təmin edir.

II. Dövlət təşkilatları arasında sənəd dövriyyəsi milli şifrələmə standartlarından və məlumatların ötürülməsinin vahid standartlarından istifadə etməklə sənəd mübadiləsini, qarşılıqlı işgüzar prosesləri təmin edir.

III. Dövlət hakimiyyət orqanlarının kollektiv işinin planlaşdırılması layihənin vahid işçi məkanını formalaşdırır və işgüzar prosesin şəbəkə planlaşdırılmasını, işçi qrupların yaradılmasını, icraya nəzarəti, işçi qrupların telekonfranslarının keçirilməsini təmin edir.

IV. Dövlət informasiya portallarının yaradılması ayn-ayrı dövlət idarələrinin, təşkilatların və hakimiyyət orqanlarının fəaliyyətini işıqlandıran məlumat xarakterli və normativ informasiyaların, həmçinin müxtəlif təşkilatların sistemlərinin birləşmiş informasiya resurslarının mərkəzləşdirilmiş qaydada idarə olunan vahid sistem çərçivəsində verilməsini nəzərdə tutur ki, bu zaman həmin informasiyaların hər birində əlavə düzəlişlərin edilməsinə icazə verilmir və bilavasitə məsul şəxslər tərəfindən standart şablonların doldurulmasından sonra bu informasiyaların qeyri-mərkəzləşdirilmiş qaydada nəşrinə imkanların verilməsi nəzərdə tutulur.

Vətəndaşların və təşkilatların müraciətlərinin işlənməsi təşkilati və təşkilatlararası elektron sənəd dövriyyəsi sistemləri çərçivəsində vətəndaşların və təşkilatların İnternet vasitəsi ilə daxil olan müraciətlərinin işlənməsi proseslərinin avtomatlaşdırılmasını təmin edir və bu zaman ərizənin işlənməsinin standart marşrutunu və təşkilat, idarə, orqan daxilində onun iş reqlamentinə uyğun olaraq əlavə olunan sənədlər paketinin yaradılmasını, həmçinin sənədlər paketinin hərəkətinin İnternet vasitəsi ilə monitorinqini təşkil etməyə imkan verir.

İKT-dən istifadə etməklə dövlət hakimiyyət orqanları ilə vətəndaşlar arasında səmərəli qarşılıqlı fəaliyyətə şərait yaratmaq üçün aşağıdakı vəzifələrin həll olunması tələb olunur:

- a) dövlət tərəfindən cəmiyyətə təqdim olunan informasiyanın həcmnin maksimi dərəcədə genişləndirilməsi;
- b) vətəndaşlara dövlət xidmətlərinin vətəndaşlar üçün ən əlverişli formalarda göstərilməsinin səmərəli sisteminin yaradılması;
- c) dövlət orqanlarının və təşkilatlarının fəaliyyətinə ictimai nəzarət mexanizmlərinin formalaşdırılması.

Bu vəzifələrin həlli aşağıdakı prinsiplərə əsaslanmalıdır:

- ç) açıqlıq, informasiyanın tamlığı, dövlət orqanları fəaliyyətinin şəffaflığı;
- d) dövlətlə vətəndaşlar arasında əks-əlaqələrin yaranması və qarşılıqlı fəaliyyəlm inkişafı üçün şəraitin təmin olunması.

İnteqrasiya olunmuş elektron sistemlərin resurslarına gündəlik müraciət istifadəçilərdən hansısa xüsusi bilik və vərdişlər tələb etməməlidir. Hazırlıq

səviyyəmdən asılı olmayaraq hər bir vətəndaş hakimiyyət strukturlarının nümayəndələrinə müraciət etmək imkanına malik olmalıdır.

Hakimiyyət orqanlarının işinə informasiya texnologiyalarının tətbiqi orqanların fəaliyyəti haqqında informasiyanın həcmnin genişləməsinə, cəmiyyət üçün dövlətin informasiya şəffaflığının və açıqlığını təmin olunmasına imkan verəcəkdir.

İdarəçilikdə İKT-nin tətbiqi ilə əlaqədar informasiya axınlarının artması və yüksək texnologiyalı istehsal bu proseslərə geniş kommunikativ bacarıqlara və vərdislərə malik yüksək ixtisaslı icraçıların cəlb olunmasını tələb edir. Bu məsələni həll etmək üçün vahid informasiya-təhsil mühiti yaradılmalıdır. Bununla yanaşı İKT sahəsində peşəkar təhsilin təkmilləşdirilməsi, onun məzmun və struktur baxımdan yeniləşdirilməsi, təlim prosesinin müasir maddi-texniki bazasının formalaşdırılması tələb olunur.

Qeyd edək ki, son dövrlərə qədər Azərbaycanda dövlət idarəetmə və hakimiyyət orqanlarının, təsərrüfat subyektlərinin, vətəndaşların informasiya təminatı aşağı səviyyədə idi. İnformasiyaya çıxış imkanları onun sahə mənsubiyyəti ilə məhdudlaşdırılırdı. Əhalinin böyük əksəriyyəti informasiyanı ənənəvi formada - nəşr materialları, radio və televiziya vasitəsi ilə əldə edirdi. Mövcud informasiya-kommunikasiya sistemləri əsasən dövlət orqanlarının maraqlarına xidmət edirdi və bu sistemlər arasında bir qayda olaraq qarşılıqlı fəaliyyət mövcud deyildi. İnformasiya xidmətləri və resursları respublika ərazisində qeyri-bərabər paylaş- dirilmişdi. Bütün bunlar isə öz növbəsində işlərin təkrarlanmasına, sistemlərin işlənilib hazırlanması və istismarına çəkilən xərclərin artmasına səbəb olurdu. Bütün bu problemlərin aradan qaldırılması üçün 17 fevral 2003-cü il tarixdə «Azərbaycanın inkişafı naminə İnformasiya və Kommunikasiya Texnologiyaları dair Milli Strategiya (2003-2012-ci illər)» qəbul olunmuşdur. Strategiyada və onun əsasında hazırlanmış proqramlarda «elektron hökumət» layihəsinin reallaşdırılması nəzərdə tutulmuşdur ki, onun məqsədləri aşağıdakı kimi müəyyənləşdirilmişdir:

- a) Dövlət idarəetmə orqanlarında və yerli özünüidarəetmə orqanlarında İKT-nin geniş tətbiq və inkişaf etdirilməsi;
- b) Vətəndaşların, qeyri-hökumət təşkilatlarının dövlət idarəciliyində iştirakı üçün uyğun şəraitin yaradılması;
- c) İKT-dən istifadə etmək vasitəsi ilə siyasi sistemin müxtəlif strukturları arasında qarşılıqlı təmasların artırılması;
- d) Məmurların İKT sahəsində biliklərinin müntəzəm artırılması üçün mexanizmin işlənilib hazırlanması və reallaşdırılması;
- e) Müvafiq idarəetmə strukturlarında və müəssisələrində elektron sənəd dövriyyəsinin geniş tətbiqi;
- f) Vətəndaşlara informasiya xidmətlərinin göstərilməsi, icmal, sahə, yerli məlumat ehtiyatlarının, dövlət avtomatlaşdırılmış sistemlərinin yaradılması;
- g) İKT-nin seçki proseslərində tətbiqinin inkişaf etdirilməsi.

Azərbaycanda artıq bütün dövlət idarəetmə orqanlarında daxili şəbəkələrin yaradılmış və dövlət orqanlarının, təşkilatlarının İnternet şəbəkəsinə qoşulması, dövlət orqanlarında aralıq sənədlərin və əlavə informasiyaların ləğvini həyata keçirən və əsas informasiyanın kompüterin yaddaşında saxlanılmasını təmin edən informasiya sisteminin və ümumrespublika verilənlər bazasının yaradılması, idarəetmə proseslərinin proqnozlaşdırılması zamanı kompüterin imkanlarından istifadə olunması sahəsində işlər sürətlə həyata keçirilməkdədir.

Dövlət imtahan mərkəzi tərəfindən artıq bir neçə ildir ki, müasir İKT-nin imkanlarından istifadə etməklə uyğun informasiya resursları yaradılmış və tələbələrin ali və orta ixtisas müəssisələrinə, vətəndaşların ayn-ayn dövlət orqanlarında dövlət qulluğuna qəbulu prosesində istifadə olunur, İnternet vasitəsi ilə əhaliyə geniş informasiya xidmətləri göstərilir. 2000-cilildən başlayaraq «Sekçilər» Dövlət Avtomatlaşdırılmış İnformasiya Sistemi yaradılmış və müxtəlif səviyyəli seçkilərdə (referendum, Prezident seçkiləri, Milli Məclisə və bələdiyyələrə seçkilərdə) geniş istifadə olunmağa başlamışdır. Respublikada bir sıra elm və təhsil müəssisələrini birləşdirməyə imkan verən telekommunikasiya

şəbəkəsi yaradılmış, müasir İKT-dən istifadə etməklə bank sistemində, Gömrük Komitəsində, Vergilər Nazirliyində, Azərbaycan Dövlət Neft şirkətində, Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyində, Daxili İşlər Nazirliyində, bir sıra digər nazirlik, idarə və təşkilatlarda informasiya sistemləri yaradılmış və bir çox layihələr həyata keçirilmişdir. Son illərdə dövlətin qərarları əsasında bir sıra siyahı və registrlərin hazırlanmasına başlanılmışdır.

Belə strategiyanın reallaşdırılması Azərbaycanda informasiya cəmiyyətinə keçid üçün əlverişli şərait yaradacaq, səmərəli, şəffaf və nəzarət olunan dövlət idarəetməsinin həyata keçirilməsinə, əhalinin geniş kütlələrinin idarəetmə prosesində iştirak etməsinə, vətəndaşların informasiya resurslarından və xidmətlərindən rahat istifadəsinə şəraiti təmin edəcəkdir.

İdarəetmənin bütün səviyyələrinin informasiyalaşdırılması ilə bağlı tədbirlər həm cəmiyyətin daxilində, həm də dövlətlə vətəndaşlar arasında informasiya mübadiləsi prosesini əsaslı şəkildə sürətləndirəcəkdir. Bunun nəticəsində isə dövlət idarəetməsinin səmərəliliyi yüksələcək, iqtisadiyyatda və cəmiyyətdə baş verən proseslərin monitorinqi və bu proseslərin vaxtında tənzimlənməsi ilə bağlı qərarların qəbulu üçün prinsipcə yeni imkanlar yaranacaqdır. Müasir informasiya texnologiyalarının nazirlik və təşkilatların, yerli hakimiyyət orqanlarının işinin təşkilinə tətbiqi idarəetməyə çəkilən xərclərin azaldılmasına imkan verəcəkdir. Bu layihə çərçivəsində dövlətin informasiya resurslarının vahid bir sistemə inteqrasiya olunması təsərrüfat əyintilərinin, vergidən yayınma hallarının, qanun pozuntularının sayının kəskin şəkildə azaldılmasına imkan verəcəkdir.

Öz növbəsində bunların hamısı idarəetmənin demokratikləşdirilməsi, idarəetmə orqanları tərəfindən qəbul olunan qərarların şəffaflığının və açıqlığının təmin edilməsi, əhalinin məlumatlılığının artırılması və korrupsiyanın səviyyəsinin azaldılması kimi çox vacib məsələlərin reallaşdırılmasına imkan verəcəkdir.

NƏTİCƏ

1. Çağdaş dövrümüzdə müvafiq təşkilatların effektiv hərəkətlərini onu zəruri məlumatlarla təchiz etmədən təsəvvür edilə bilməz. Məlumatla təchiz etmək dedikdə, birinci olaraq önə çəkilənlər aşağıdakılardır:

- Uyğun idarəçilik və innovasiya fəaliyyətinin mərhələlərlə icra edilməsi üçün məlumatların toplanması, işlənməsi və onun ehtiyacı olanlara çatdırılması işinin idarə edilməsi;
- Məluçatların vahid şəkildə siyahıya alınması və kodlaşdırılması üçün uyğun texniki vasitə və vasitələrin toplusu. Həmin şərtlərə əməl olunması isə öz növbəsində təşkilatda, sahədə horizontal və vertikal istiqamətdə hərəkət edən uyğun məlumatlandırma xidmətinin təşkil edilməsini nəzərdə tutur. Sonda müvafiq təşkilatların informasiya potensialının formalaşması zərurəti yaranır.

2. İdarəetmə prosesinin informasiya təminatında işində informasiyaya nəzarət, yəni idarəetmə qərarlarında əksini tapmış maraqların, sorğuların, tələblərin, vəzifələrin həyata keçirilməsinə nəzarət xüsusi yer tutur. Bura informasiyanın mənsubiyyətinə və təyinatına görə hərəkətinə nəzarət, informasiyanın sosial təcrübəyə (konkret hərəkətlərə, fəaliyyətə, dəyişikliklərə) çevrilməsinə nəzarət, hesabat informasiyasının direktiv informasiyaya uyğunluğuna nəzarət kimi müxtəlif istiqamətləri aid etmək olar. Təşkilat rəhbərləri, onların xüsusi nəzarət şöbələri informasiyaya daim nəzarət etməli, ötürücünün, qəbuledicinin, informasiya kanallarının sazlığına diqqət yetirməlidir. Bu zaman informasiya axınlarında əks-əlaqəyə xüsusi diqqət yetirilməlidir.

3. İdarəçilikdə informasiyanın təşkili prosesinə texniki-texnoloji yeniliklərin tətbiqi kompleks xarakterli olub informasiya, təşkilati, hüquqi, sosial-psixoloji, kadr, texniki, məntiqi-semantik və bir çox digər amillərin eyni vaxtda və razılaşdırılmış şəkildə istifadə olunması ilə bağlıdır. Bütün bunlar kompleks yanaşmanın tətbiq olunması ilə, həm informasiya ilə iş sisteminin, həm də idarəetmənin funksional və təşkilati strukturunun, idarəetmə münasibətlərinin

xarakteri və quruluşunun, bir sıra digər idarəetmə hadisələrinin keyfiyyətə dəyişdirilməsini tələb edir.

4. İnformasiya təminatına proqnozlaşdırma zamanı texniki-iqtisadi və kommersiya xarakterli informasiyalardan istifadə olunması nəinki yeni texnika və texnologiyanın tətbiqi üzrə əsaslandırılmış proqnozların tərtibatına, hətta perspektiv inkişafın müəyyən edilməsinə təminat yaradır. Elmi-texniki işləmələrin başa çatdırılmasından sonra onun texniki səviyyəsinə qiymət verilməlidir. İşləmələr sənaye müəssisələrində tətbiq edildikdən sonra bütün mərhələlərə yekun qiymət verilir ki, bu da texniki-iqtisadi ədəbiyyatlardan, patent fondundan, standartlardan, «Now-How», reklam materiallarından və i.a. informasiyalara əsaslanır.

5. İqtisadi inkişafı səviyyəsindən asılı olmayaraq dövlət idarəetmə orqanları elmi-texniki nəticələrin həyata keçirilməsi üzrə cari planların və perspektiv proqramların yerinə yetirilməsinin gedişatına, ölkədə patent-hüquqi aktivliyinin genişlənməsinə, patent-lisenziya əməliyyatlarının həyata keçirilməsinə, elmi-texniki nailiyyətlərin iqtisadi cəhətdən stimullaşdırılması mexanizminin formalaşması və həyata keçirilməsi işləri üzərində sistemə nəzarət işi aparılmalıdır. Həmin nəzarət funksiyasını həyata keçirmək üçün dövlət idarəetmə orqanlarında yeni informasiya texnologiyaları haqqında məlumatlar toplanmalı, onların sənaye miqyasında tətbiqinin gedişatı üzrə aparıcı təşkilat müəyyən edilməlidir.

6. Kommunikasiya texnologiyaları içərisində İnternet özünəməxsus önəmli yer tutur və son illərdə beynəlxalq aləmin məlumat strukturunun vacib əhəmiyyətə malik olan vacib şərtinə çevrilmişdir. İnternet mərkəzləşdirilmiş idarəetmə orqanına malik olmayan, uzaq müraciətli telekommunikasiya kanalları ilə birləşdirilmiş global şəbəkələrin toplusudur. Hər gün milyonlarla kompüter internetə qoşulur və onların real sayım müəyyən etmək qeyri-mümkündür.

7. İdarəetmə prosesinin informasiya təminatının təkmilləşdirilməsi, İKT-nin dövlət idarəçiliyinə tətbiqi və dövlət idarəetməsinin informasiya sistemlərinin inkişaf etdirilməsi baxımından son dövrlərdə dünyanın müxtəlif ölkələrində

reallaşdırılmağa başlanılmış «elektron hökumət» layihəsini xüsusi qeyd etmək lazımdır. Elektron hökuməti «informasiyanın elektron vasitələrlə işlənilməsi, ötürülməsi və yayılması əsasında qurulmuş dövlət idarəetməsi sistemi» kimi müəyyənləşdirmək olar.

8. Vətəndaşların və təşkilatların müraciətlərinin işlənilməsi təşkilati və təşkilatlararası elektron sənəd dövriyyəsi sistemləri çərçivəsində vətəndaşların və təşkilatların İnternet vasitəsi ilə daxil olan müraciətlərinin işlənilməsi proseslərinin avtomatlaşdırılmasını təmin edir və bu zaman ərizənin işlənilməsinin standart marşrutunu və təşkilat, idarə, orqan daxilində onun iş reqlamentinə uyğun olaraq əlavə olunan sənədlər paketinin yaradılmasını, həmçinin sənədlər paketinin hərəkətinin İnternet vasitəsi ilə monitorinqini təşkil etməyə imkan verir.

9. İdarəetmənin bütün səviyyələrinin informasiyalaşdırılması ilə bağlı tədbirlər həm cəmiyyətin daxilində, həm də dövlətlə vətəndaşlar arasında informasiya mübadiləsi prosesini əsaslı şəkildə sürətləndirəcəkdir. Bunun nəticəsində isə dövlət idarəetməsinin səmərəliliyi yüksələcək, iqtisadiyyatda və cəmiyyətdə baş verən proseslərin monitorinqi və bu proseslərin vaxtında tənzimlənməsi ilə bağlı qərarların qəbulu üçün prinsipcə yeni imkanlar yaranacaqdır. Müasir informasiya texnologiyalarının nazirlik və təşkilatların, yerli hakimiyyət orqanlarının işinin təşkilinə tətbiqi idarəetməyə çəkilən xərclərin azaldılmasına imkan verəcəkdir. Bu layihə çərçivəsində dövlətin informasiya resurslarının vahid bir sistemə inteqrasiya olunması təsərrüfat əyintilərinin, vergidən yayınma hallarının, qanun pozuntularının sayının kəskin şəkildə azaldılmasına imkan verəcəkdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı 2012
2. Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin rəsmi saytı. www.president.az/future.az.pdf
3. Azərbaycan Respublikasının «Elektron Hökumət» portalı. www.e-gov.az/
4. AR Prezidenti yanında “ASAN” xidmətin yaradılması və dövlət orqanları tərəfindən vətəndaşlara göstərilən xidmətlərin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı tədbirlər haqqında AR Prezidentinin Fərmanı. 3 iyul 2012-ci il
5. «AR telekommunikasiya və informasmiya texnologiyalarının inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsi».
6. «Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış» İnkişaf Konsepsiyası. AR Prezidentinin Fərmanı 329 dekabr 2012-ci il. <https://azertag.az/store/files/StratejiYolXeritesi/>
7. Azərbaycan Respublikasının dövlət Statistika Komitəsinin rəsmi saytı. www.stat.gov.az/
8. Azərbaycan Respublikasında nanotexnologiyaların inkişafı proqramı (I mərhələ – 2010-cu ilə qədərki dövr, mərhələ – 2010-2012-ci illər, CCC mərhələ – 2012-2015-ci illər) Bakı 2007
9. «Azərbaycan Respublikasında 2009-2015-ci illərdə elmin inkişafı üzrə Milli Strategiya» Bakı 2009
10. Abbasova S. – Texnologiya və yeniliklərin idarə edilməsi, Bakı 2008
11. Cəfərov Z.Ə. – İnformasiya təhlükəsizliyinin təşkilati-hüquqi təminatı. Bakı 2012, 480 s.
12. Mehdəliyev A., Həsənov E. – Elektron hökumətin konseptual əsasları. Bakı 2017, 252 s.
13. Hüseynov T. – Sənayenin iqtisadiyyatı. Bakı 2000, 651 s.
14. Hüseynov T. Müəssisənin iqtisadiyyatı. Bakı 2005, 558 s.
15. Şahbazov K., Məmmədov M., Həsənov H. – Menecment. Bakı 2007

- 16.Герчикова Н.Н. – Менеджмент. МС. 2013. 685 с.
- 17.Мескон М., Альберт М., Хедоури Ф. – Основы менеджмента. Пер. с англ. М. 1992. 702 с.
- 18.Управление организацией (учебник п/р А.Б.Поршнева и др.) М.1999, 669 с.
- 19.Шахбазова К.А. – Менеджмент. Баку 2006. 332 с.
- 20.Швецова А. – «Информационное общество». Теория и практика становления в мире и в России. М.2012
- 21.Шумпетер Н. – Теория экономического развития. М. 1982
- 22.«İnformasiya və cəmiyyət» www.kaspi.az/news.php?id=13752
- 23.«Mənim elektron Hökumətim» <http://reg.e-gov//Upload/MeqaleFiles2014/296.docx>
- 24.<http://www.mincam.gov.az/fealiyyat/it/e-cemiyet/>
- 25.mualim.edu.az/www.old/arxiv/2013/10/33.Htm
- 26.<http://www.evfrat.ru/aboute/e-docs/>

REFERAT

Mövzunun aktuallığı. Sivil ölkələrin inkişaf tarixi göstərir ki, iqtisadiyyatın sürətli vüsət alması ilə istehsalın keyfiyyətcə dəyişməsi bir sıra yeni elmi və praktiki vəzifələr formalaşdırır. Bu proseslərin həyata keçirilməsi üçün texniki və texnoloji sistemlərin yaradılması, kompüter texnikalarının, kibernetik və riyazi modelləşdirmə metodlarının tətbiqi ön plana çəkilir. Ölkəmizin müasir inkişaf mərhələsi idarəetmənin bütün sahələrində nəticəsi səmərəli olan qərarların qəbul edilməsi üçün informasiyaların operativliyi, tamlığı və düzgünlüyü tələblərinin kəskin qoyuluşu ilə səciyyələnir.

Azərbaycan dünya informasiya şəbəkəsinə inteqrasiya olunduqca unifikasiya məsələləri daha çox aktuallaşır. Onun informasiya bazarına nüfuz etməsi intellektual mülkiyyət tətbiq etməklə ondan istifadənin səmərəliliyini artırmaq dünyanın aparıcı şirkətlərinin ölkəmizdə fəaliyyəti və s. informasiya texnologiyalarının imkanlarını reallaşdırmaq baxımından diqqət mərkəzində olmalıdır.

Lakin hazırda informasiya texnologiyalarının inkişaf səviyyəsi özünün bir sıra çatışmazlıqları ilə xarakterizə olunur.

Dünyanın inkişaf etmiş ölkələrinin iş təcrübəsi sübut etmişdir ki, yaradılan səmərəli informasiya texnologiyaları və onların tətbiqi mürəkkəb sosial-iqtisadi proseslərin idarə edilməsinin açarıdır və daha önəmli, məzmunlu idarəetmə qərarlarının qəbul edilməsi və həyata keçirilməsinə təminat yaradır.

Bütün bunlar tədqiqat mövzusunun seçilməsini şərtləndirmiş və aktuallığını ön plana çəkmişdir.

Tədqiqatın məqsədi və vəzifələri. Tədqiqatın məqsədi Azərbaycanın sənaye müəssisələrinin idarə edilməsi sistemində informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının və sistemlərinin tətbiqinin mövcud vəziyyətini tədqiq edib orada informasiya təminatının səmərəli təşkili üzrə tövsiyələrin işləyib hazırlanmasından ibarətdir.

Bu məqsədə nail olmaq üçün aşağıdakı kompleks məsələlərin həlli məqsədəuyğun sayılmışdır:

- respublikamızın və xarici ölkə alimlərinin mövzuya dair əsərlərinin öyrənilib ümumiləşdirilməsi əsasında sənaye müəssisələrinin idarə edilməsi sistemində informasiya təminatının təşkilinin nəzəri-metodoloji məsələlərini tədqiq etmək;
- informasiya texnologiyası bazasının formalaşması xüsusiyyətlərini açıqlamaq;
- Azərbaycanın neft-qazçıxarma sənaye müəssisələrinin informasiya təminatının mövcud vəziyyətini təhlil edib qiymətləndirmək;
- tədqiq edilən sənayedə mütərəqqi informasiya sistemlərinin yaradılması və texnologiyalarının tətbiqinin başlıca istiqamətlərini müəyyən edərək kompleks xarakterli təklif və tövsiyələr işləyib hazırlamaq.

Tədqiqat obyektini Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkəti və onun tərkibinə daxil olan idarə və təşkilatları təşkil edir.

Tədqiqatın nəzəri və metodoloji əsaslarını Azərbaycan Respublikasının Qanunları, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərman və Sərəncamları, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin Qərarları, Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkətinin və İqtisadiyyat, Nəqliyyat, rabitə və yüksək texnologiyalar Nazirlikliklərinin Əmr və Sərəncamları, mövzuya dair respublikamızın və xarici ölkə alimlərinin tədqiqatlarının nəticələri, elmi əsərləri təşkil edir.

Tədqiqat zamanı iqtisadi-statistik təhlil, riyazi-iqtisadi modelləşdirmə, məntiqi ümumiləşdirmə, qrafik və analitik metodlardan istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın informasiya bazası. Dissertasiya işi yerinə yetirilərkən Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin, Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkətinin, neftqazçıxarma, qazıma və geoloji-kəşfiyyat idarələrinin statistik, ilkin uçot və hesabat məlumatlarından, "Azərineftinformatika" Hesablama Mərkəzinin işləmələrindən, məlumat bazasından istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi aşağıdakılardan ibarətdir:

- respublika sənayesinin idarə edilməsi sistemində informasiya təminatının təşkilinin idarə edilməsinin texniki, təşkilati-iqtisadi aspektləri kompleks şəkildə ilk dəfədir ki tədqiq edilir;

- sənayedə lokal və korporativ şəkildə avtomatlaşdırılmış informasiya təminatı sistemləri işlənilib hazırlanmış və təcrübədə geniş tətbiq edilmişdir;

- informasiya böhranının formalaşması mexanizminin sxemi, sosial-iqtisadi köməkçi sistemlərdə təhlükəsizliyin strukturu, yeni iqtisadi şəraitdə dövlət informasiya sisteminin idarə edilməsinin informasiya məhsullarının qlobal və lokal sistemində qarşılıqlı hərəkətin prinsipial sxemləri, sənaye müəssisələrinin informasiya sistemlərinin mərhələlər üzrə inkişafının yolları təklif edilmişdir;

- informasiya texnologiyası bazasının formalaşması xüsusiyyətləri açıqlanmışdır.

- Sənaye müəssisələrində informasiya texnologiyalarının yaradılması və istifadəsinin təşkilati-iqtisadi mexanizmi və informasiya təminatı üzrə plan-proqramın işlənilib hazırlanmasının metodiki əsasları təklif edilmişdir.

İsin həcmi və strukturu. Dissertasiya işi giriş, üç fəsil, nəticə və ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

Müasir şəraitdə sənaye müəssisələrinin səmərəli fəaliyyətini informasiya təminatı olmadan təsəvvür etmək olmaz. İnformasiya təminatı dedikdə, ilk növbədə aşağıdakılar ön plana çəkilir:

- Müvafiq idarəetmə və elmi-texniki məsələlərin mərhələlərlə həlli üçün informasiyaların toplanması və onun tələbatçılara çatdırılması prosesinin təşkili;
- İnformasiyaların vahid sistemdə təsnifləşdirilməsi və kodlaşdırılması üçün müvafiq texniki metod və vasitələrin məcmusu. Həmin tələblərin həyata keçirilməsi isə öz növbəsində müəssisədə, sahədə üfüqi və şaquli istiqamətdə fəaliyyət göstərən müvafiq informasiya xidmətinin təşkilini tələb edir. Nəticədə, sənaye müəssisələrinin informasiya potensialının formalaşması zərurəti yaranır.

İdarəetmə prosesinin informasiya təminatında işində informasiyaya nəzarət, yəni idarəetmə qərarlarında əksini tapmış maraqların, sorğuların, tələblərin, vəzifələrin həyata keçirilməsinə nəzarət xüsusi yer tutur. Bura informasiyanın mənsubiyyətinə və təyinatına görə hərəkətinə nəzarət, informasiyanın sosial təcrübəyə (konkret hərəkətlərə, fəaliyyətə, dəyişikliklərə) çevrilməsinə nəzarət, hesabat informasiyasının direktiv informasiyaya uyğunluğuna nəzarət kimi müxtəlif istiqamətləri aid etmək olar. Təşkilat rəhbərləri, onların xüsusi nəzarət şöbələri informasiyaya daim nəzarət etməli, ötürücünün, qəbuledicinin, informasiya kanallarının sazlığına diqqət yetirməlidir. Bu zaman informasiya axınlarında əks-əlaqəyə xüsusi diqqət yetirilməlidir.

İdarəçilikdə informasiyanın təşkili prosesinə texniki-texnoloji yeniliklərin tətbiqi kompleks xarakterli olub informasiya, təşkilati, hüquqi, sosial-psixoloji, kadr, texniki, məntiqi-semantik və bir çox digər amillərin eyni vaxtda və razılaşdırılmış şəkildə istifadə olunması ilə bağlıdır. Bütün bunlar kompleks yanaşmanın tətbiq olunması ilə, həm informasiya ilə iş sisteminin, həm də idarəetmənin funksional və təşkilati strukturunun, idarəetmə münasibətlərinin xarakteri və quruluşunun, bir sıra digər idarəetmə hadisələrinin keyfiyyətə dəyişdirilməsini tələb edir.

İnformasiya təminatına proqnozlaşdırma zamanı texniki-iqtisadi və kommersiya xarakterli informasiyalardan istifadə olunması nəinki yeni texnika və texnologiyanın tətbiqi üzrə əsaslandırılmış proqnozların tərtibatına, hətta perspektiv inkişafın müəyyən edilməsinə təminat yaradır. Elmi-texniki işləmələrin başa çatdırılmasından sonra onun texniki səviyyəsinə qiymət verilməlidir. İşləmələr sənaye müəssisələrində tətbiq edildikdən sonra bütün mərhələlərə yekun qiymət verilir ki, bu da texniki-iqtisadi ədəbiyyatlardan, patent fondundan, standartlardan, «Now-How», reklam materiallarından və i.a. informasiyalara əsaslanır.

İqtisadi inkişafı səviyyəsindən asılı olmayaraq dövlət idarəetmə orqanları elmi-texniki nəticələrin həyata keçirilməsi üzrə cari planların və perspektiv proqramların yerinə yetirilməsinin gedişatına, ölkədə patent-hüquqi aktivliyinin

genişlənməsinə, patent-lisenziya əməliyyatlarının həyata keçirilməsinə, elmi-texniki nailiyyətlərin iqtisadi cəhətdən stimullaşdırılması mexanizminin formalaşması və həyata keçirilməsi işləri üzərində sisteməlik nəzarət işi aparılmalıdır. Həmin nəzarət funksiyasını həyata keçirmək üçün dövlət idarəetmə orqanlarında yeni informasiya texnologiyaları haqqında məlumatlar toplanmalı, onların sənaye miqyasında tətbiqinin gedişatı üzrə aparıcı təşkilat müəyyən edilməlidir.

Kommunikasiya texnologiyaları içərisində İnternet mühüm əhəmiyyət kəsb edir və son dövrlərdə dünya birliyinin informasiya strukturunun mühüm əhəmiyyət kəsb edir və son dövrlərdə dünya birliyinin informasiya strukturunun mühüm elementinə çevrilmişdir. İnternet mərkəzləşdirilmiş idarəetmə orqanına malik olmayan, uzaq müraciətli telekommunikasiya kanalları ilə birləşdirilmiş qlobal şəbəkələrin toplusudur. Hər gün milyonlarla kompüter internetə qoşulur və onların real sayım müəyyən etmək qeyri-mümkündür.

İdarəetmə prosesinin informasiya təminatının təkmilləşdirilməsi, İKT-nin dövlət idarəçiliyinə tətbiqi və dövlət idarəetməsinin informasiya sistemlərinin inkişaf etdirilməsi baxımından son dövrlərdə dünyanın müxtəlif ölkələrində reallaşdırılmağa başlanılmış «elektron hökumət» layihəsini xüsusi qeyd etmək lazımdır. Elektron hökuməti «informasiyanın elektron vasitələrlə işlənilməsi, ötürülməsi və yayılması əsasında qurulmuş dövlət idarəetməsi sistemi» kimi müəyyənləşdirmək olar.

Vətəndaşların və təşkilatların müraciətlərinin işlənilməsi təşkilati və təşkilatlararası elektron sənəd dövriyyəsi sistemləri çərçivəsində vətəndaşların və təşkilatların İnternet vasitəsi ilə daxil olan müraciətlərinin işlənilməsi proseslərinin avtomatlaşdırılmasını təmin edir və bu zaman ərizənin işlənilməsinin standart marşrutunu və təşkilat, idarə, orqan daxilində onun iş reqlamentinə uyğun olaraq əlavə olunan sənədlər paketinin yaradılmasını, həmçinin sənədlər paketinin hərəkətinin İnternet vasitəsi ilə monitorinqini təşkil etməyə imkan verir.

İdarəetmənin bütün səviyyələrinin informasiyalaşdırılması ilə bağlı tədbirlər həm cəmiyyətin daxilində, həm də dövlətlə vətəndaşlar arasında informasiya

mübadiləsi prosesini əsaslı şəkildə sürətləndirəcəkdir. Bunun nəticəsində isə dövlət idarəetməsinin səmərəliliyi yüksələcək, iqtisadiyyatda və cəmiyyətdə baş verən proseslərin monitorinqi və bu proseslərin vaxtında tənzimlənməsi ilə bağlı qərarların qəbulu üçün prinsipcə yeni imkanlar yaranacaqdır. Müasir informasiya texnologiyalarının nazirlik və təşkilatların, yerli hakimiyyət orqanlarının işinin təşkilinə tətbiqi idarəetməyə çəkilən xərclərin azaldılmasına imkan verəcəkdir. Bu layihə çərçivəsində dövlətin informasiya resurslarının vahid bir sistemə inteqrasiya olunması təsərrüfat əyintilərinin, vergidən yayınma hallarının, qanun pozuntularının sayının kəskin şəkildə azaldılmasına imkan verəcəkdir.

XÜLASƏ

Magistr dissertasiyası idarəetmə prosesinin aktual məsələlərindən biri olan idarəetmə prosesinin informasiya təminatına həsr olunmuşdur.

Dissertasiya işində idarəetmə prosesinin informasiya təminatının nəzəri-metodoloji əsasları tədqiq edilərək onun müasir vəziyyəti öyrənilmiş, habelə idarəetmə prosesinin informasiya təminatının təkmilləşdirilməsinin başlıca istiqamətləri müəyyən edilmişdir. Eyni zamanda dissertasiya işində idarəetmə prosesinin informasiya təminatının formalaşmasının nəzəri-metodoloji əsaslarından, idarəetmə prosesinin informasiya köməkçi sistemlərinin yaradılması və istifadəsinin müasir vəziyyətindən, habelə idarəetmə prosesində yeni informasiya texnologiyalarından istifadə istiqamətlərindən bəhs olunur.

РЕЗЮМЕ

Магистерская диссертация посвящена одному из актуальных вопросов процесса управления - процессу управления информацией.

В процессе диссертации изучены теоретические и методологические основы информационного обеспечения и его текущее состояние, а также основные направления совершенствования информационного обеспечения процесса управления. Одновременно, обсуждаются теоретические и методологические основы формирования информационного обеспечения в процессе диссертации, текущее состояние создания и использования систем информационной поддержки в процессе управления, а также использование новых информационных технологий в процессе управления.

SUMMARY

Master dissertation is dedicated to the information management process, one of the topical issues of the management process.

The theoretical and methodological bases of the information provision in the dissertation process were studied and its current state was studied, as well as the main directions of the improvement of the information provision of the management process. At the same time, theoretical and methodological bases for the formation of the information provision in the dissertation process, the current state of the creation and use of information support systems in the management process, as well as the use of new information technologies in the management process are discussed.